

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden

Heer, W. de; Heer W. de

Citation

Heer, W. de. (2017, September 12). *Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/54859>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/54859>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/54859> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Heer, W. de

Title: Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden

Issue Date: 2017-09-12

Literatuur en bronnen

Literatuur en gedrukte bronnen

Ackerman, Intelligence 2014/45

Ph.L. Ackerman, 'Nonsense, common sense, and science of expert performance: talent and individual differences', *Intelligence*, (vol. 45) 2014, p. 6-17.

Advies Herijking bekwaamheidseisen 2013

Advies Herijking bekwaamheidseisen (brief aan de Minister van OCW), kenmerk 20130257/1062, Den Haag: Onderwijsraad 2013.

Ahlers & Nederland, Min. O&W 1975

J. Ahlers & Nederland, Min. van Onderwijs en Wetenschappen, *Meer mensen mondig maken'* (samenvatting discussienota *Contouren van een toekomstig onderwijsbestel*), 's-Gravenhage: Van Poll / Staatsdrukkerij 1975.

Allen, British Journal of Educational Studies 2011/59

A. Allen, 'Michael Young's The Rise of the Meritocracy: a philosophical critique', *British Journal of Educational Studies*, (vol. 59 / no. 4), 2011, p. 367-382.

Allison & Zelikow 1999

G.T. Allison & Ph. D. Zelikow, *Essence of decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*, New York: Longman 1999.

Ankersmit 1990

F.R. Ankersmit, *De navel van de geschiedenis. Over interpretatie, representatie en historische realiteit*, Groningen: Historische Uitgeverij 1990.

Artikel 23 grondwet in maatschappelijk perspectief 2012

Artikel 23 grondwet in maatschappelijk perspectief, Den Haag: Onderwijsraad 2012.

Baker, Gifted Child Quarterly 1995/39

J. Baker, 'Depression and Suicidal Ideation Among Academically Gifted Adolescents', *Gifted Child Quarterly*, (vol. 39 / no. 4), 1995, p. 218-223.

Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden 2010

N. Bakker, J. Noordman & M. Rietveld-van Wingerden, *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk 1500 – 2000*, Assen: Van Gorcum 2010.

Barbe & Renzulli 1981

W.B. Barbe & J.S. Renzulli (red.), *Psychology and Education of the Gifted*, New York: Irvington Publishers 1981.

Bekkers 2007

V.J.J.M. Bekkers, *Beleid in beweging. Achtergronden, benaderingen, fasen en aspecten van beleid in de publieke sector*, Den Haag: Uitgeverij Lemma 2007.

Bekwaamheidseisen in de lerarenopleiding 2010

Bekwaamheidseisen in de lerarenopleiding. Referentiekader voor curriculum en toetsing, Utrecht: Landelijk Platform Beroepen in het Onderwijs (LPBO) 2010.

Beleidsnotitie Governance 2005

Beleidsnotitie Governance: Ruimte geven, verantwoording vragen en van elkaar leren, Den Haag: Ministerie van OCW 2005.

Bemmel, van & Ver. Hogescholen 2014

A. van Bemmel & Vereniging Hogescholen, *Hogescholen in historisch perspectief*, Den Haag: Vereniging Hogescholen 2014 (online publiek).

Berndsens, Paulussen-Hoogeboom & Timmermans 2013

F.E.M. Berndsens, M.C. Paulussen-Hoogeboom & M.C.L. Timmermans, *Inventarisatie Initiatieven Opleiden in de School*, (eindrapport in opdracht van het Ministerie van OCW), Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek 2013.

Betts & Neihart, Gifted Child Quarterly 1988/32

G.T. Betts & M. Neihart, 'Profiles of the Gifted and Talented', *Gifted Child Quarterly*, (vol. 32 / no. 2) 1988, p. 248-253.

Biojone, e.a., European Neuropsychopharmacology 2011/21

C. Biojone e.a., 'P2d.019, Antidepressant – like effects of DNA methylation inhibition in hippocampus: Participation of brain derived neurotrophic factor' (Paper van het 24^e ECNP Congress), *European Neuropsychopharmacology*, (vol. 21 / suppl. 3) 2011, p. S412.

Blok, Oostdam & Peetsma 2006

H. Blok, R. Oostdam & T. Peetsma, *Het nieuwe leren in het basisonderwijs; een begripsanalyse en een verkenning van de schoolpraktijk*, Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut UvA 2006.

Blom & Lamberts 2003

J.C.H. Blom & E. Lamberts (red.), *Geschiedenis van de Nederlanden*, Baarn: HB uitgevers 2003.

Boef-van der Meulen, Schüssler & Karsten 1993

S. Boef-van der Meulen, I. Schüssler & S. Karsten, *Schemergebieden. Het bestuurlijk middenniveau in het primair onderwijs*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau SCO / Kohnstamm VUGA Uitgeverij 1993.

Boeije, 't Hart & Hox 2009

H. Boeije, H. 't Hart & J. Hox (red.), *Onderzoeksmethoden*, Amsterdam: Boom Onderwijs 2009.

Boekholt & de Booy 1987

P.Th.F.M. Boekholt & E.P. de Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland. Vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*, Assen: Van Gorcum 1987.

Boekholt, e.a. 2002

P.Th.F.M. Boekholt e.a. (red.), *Tweehonderd jaar onderwijs en de zorg van de Staat*, Assen: Van Gorcum 2002.

Bolkestein, Duindam & Menkveld 1990

G. Bolkestein, S.J.G. Duindam & H. Menkveld, *Ontwikkelingslijnen naar Speciaal Onderwijs. Met een kroniek van het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs in Nederland van 1920 tot 1990* (serie Speciaal Onderwijs en Zorgverbreding), Nijkerk: Uitgeverij Intro 1990.

Bolkestein & Menkveld 1978

G. Bolkestein & H. Menkveld, *Ontwikkelingslijnen naar Speciaal Onderwijs* (serie Speciaal Onderwijs), Nijkerk: Uitgeverij Callenbach 1978.

Bolle, e.a. 1976

C.M. Bolle e.a. (red.), *Het onderwijs gekleurd. Zes politieke en levensbeschouwelijke visies op het onderwijs* (Nederlandse Bibliotheek voor Onderwijskunde deel 8), Leiden: Uitgeverij Stafleu 1976.

Bongaards & Sas 2003

B. Bongaards en J. Sas, *Praktijkboek leerlingenzorg. Omgaan met zorgleerlingen in de school*, Groningen: Wolters-Noordhoff 2003.

Boulanger, Peters & Hoogeveen 2000

M. Boulanger, W. Peters & L. Hoogeveen, *Help, mijn dochter is hoogbegaafd*, Utrecht: Uitgeverij Lemma 2000.

Brain, The Lancet 1948/1

W.R. Brain, 'Some reflections on genius', *The Lancet*, (vol. 1 / nr. 6505) 1948, p. 661-665, [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(48\)91962-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(48)91962-X).

Bronneman-Helmers 2011

H.M. Bronneman-Helmers, *Overheid en onderwijsbestel. Beleidsvorming rond het Nederlandse onderwijsstelsel (1990-2010)* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: SCP Texcetera 2011.

Brown, e.a., Gifted Child Quarterly 2005/49

S.W. Brown e.a., 'Assumptions Underlying the Identification of Gifted and Talented Students', *Gifted Child Quarterly*, (vol. 49 / no. 1) 2005, p. 68-79.

Bruggencate, ten, 2004

B.H. ten Bruggencate, *Het laatste kwartier, Gelijke kansen in het Groninger onderwijsbeleid in de jaren 1975-2000* (diss. Groningen), Groningen: Van Gorcum 2004.

Bruggen slaan 2012

Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD-PvdA, 's-Gravenhage, 2012.

Bruinsma & Zwanenburg 1992

G.J.N. Bruinsma & M.A. Zwanenburg (red.), *Methodologie voor bestuurskundigen. Stromingen en methoden*, Muiderberg: Coutinho 1992.

Buddingh 1976

B. Buddingh, 'Christelijk onderwijs: appèl en uitdaging', in: Bolle, e.a. 1976, p. 47-89.

Colangelo & Assouline 2000

N. Colangelo & S.G. Assouline, 'Counseling Gifted Students' in: Heller, e.a. 2000, p. 595-607.

Colangelo, Assouline & Gross 2004

N. Colangelo, S.G. Assouline & M.U.M. Gross, *A Nation Deceived. How Schools Hold Back America's Brightest Students (Volume 1)*, Iowa City: University of Iowa 2004 (boek en online).

Colangelo & Davis 2003

N. Colangelo & G.A. Davis (red.), *Handbook of Gifted Education*, Wisconsin USA: Pearson Education 2003.

Colangelo & Davis, Introduction and Overview 2003

N. Colangelo & G.A. Davis, 'Introduction and Overview', in: Colangelo & Davis 2003, p. 3-10.

Cross, Cassady & Miller, Gifted Child Quarterly 2006/50

T.L. Cross, J.C. Cassady & K.A. Miller, 'Suicide ideation and personality characteristics among gifted adolescents', *Gifted Child Quarterly*, (vol. 50 / no. 4) 2006, p. 295-306.

Dahrendorf 1961

R. Dahrendorf, *Über den Ursprung der Ungleichheit unter den Menschen. Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart. Eine Sammlung von Vorträgen und Schriften aus dem Gebiet der gesamten Staatswissenschaften* (Heft 232), Tübingen: Mohr Siebeck 1961.

Darwin 1860

Ch. Darwin, *Het ontstaan der soorten van dieren en planten door middel van de natuurkeus, of het bewaard blijven van bevoorregte rassen in den strijd des levens* (vertaald door T.C. Winkler), Haarlem: Kruseman 1860.

Dasberg 1984

L. Dasberg, *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*, Meppel: Boom drukkerijen 1984.

Dekker 1995

R. Dekker, *Uit de schaduw in 't grote licht. Kinderen in egodocumenten van de Gouden Eeuw tot de Romantiek*, Amsterdam: Uitgeverij Wereldbibliotheek 1995.

Depaepe 1998

M. Depaepe, *De pedagogisering achterna. Aanzet tot een genealogie van de pedagogische mentaliteit in de voorbije 250 jaar*, Leuven: Acco 1998.

Depaepe 2005

M. Depaepe, 'Geen ambacht zonder werktuigen. Reflecties over de conceptuele omgang met het pedagogische verleden', in: Depaepe, Simon & Van Gorp 2005, p. 23-71.

Depaepe, Simon & Van Gorp 2005

M. Depaepe, F. Simon & A. van Gorp (red.), *Paradoxen van pedagogisering. Handboek pedagogische historiografie*, Leuven: Acco 2005.

Dixhoorn, van, 2006

A. van Dixhoorn, *De stem des volks. Publieke opinie, opinieonderzoek en democratie*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2006.

Dodde 1993

N.L. Dodde, *Dag, mammoet! Verleden, heden en toekomst van het Nederlandse schoolsysteem*, Leuven: Garant 1993.

Doolaard & Oudbier 2010

S. Doolaard & M. Oudbier, *Het onderwijsaanbod aan hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs* (rapport GION / Universiteit Groningen), Utrecht: Inspectie voor het Onderwijs 2010.

Driessen, Mooij & Doesborgh 2007

G. Driessen, T. Mooij & J. Doesborgh, *Hoogbegaafdheid van leerlingen in het primair onderwijs. Ontwikkelingen en samenhangen met kenmerken van thuis, de groep en de school*, Nijmegen: ITS Radboud Universiteit 2007.

Duminy & St. Onderwijs Oriëntatie 1963

P.A. Duminy & Stichting Onderwijs Oriëntatie, *Begaafdheid en die onderwys begaafde kinders* (serie Verdiept inzicht, deel XVIII), Amsterdam: Meulenhoff e.a. 1963.

Dweck, American Psychologist 2012/67

C.S. Dweck, 'Mindsets and Human Nature: Promoting change in the Middle East, the schoolyard, the racial divide and, willpower', *American Psychologist*, (vol. 67 / no. 8) 2012, p. 614-622, <http://dx.doi.org/10.1037/a0029783>.

Een goede basis 2012

Een goede basis. Advies van de Commissie Kennisbasis Pabo, Den Haag: HBO-raad, Vereniging Hogescholen 2012.

Eindrapport van de monitor krachtig meesterschap 2013

Eindrapport van de monitor krachtig meesterschap, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs 2013.

Elias (1939) 1980

N. Elias, *Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und Psychogenetische Untersuchungen. Band 1: Wandlungen des Verhaltens in den weltlichen Oberschichten des Abendlandes*, Basel: Haus zum Falken 1939; herdruk Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 1980.

Elias (1939) 1982

N. Elias, *Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoeken. Deel 1*, Utrecht: Het Spectrum 1982 (*Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und Psychogenetische Untersuchungen. Band 1* 1939, vertaald door W. Kranendonk e.a.).

Elias 1992

N. Elias, *Studien über die Deutschen Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*, Seiten: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 1992.

Ericsson, Krampe & Tesch-Römer, Psychological Review 1993/100

K.A. Ericsson, R.Th. Krampe & C. Tesch-Römer, 'The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance', *Psychological Review*, (vol. 100 / no. 3) 1993, p. 363-406.

Esch, van, 1988

W. van Esch, *Schoolbesturen en de vrijheid van onderwijs. Bestuurlijke en organisatorische factoren van invloed op de benutting van beleidsruimte door bijzondere schoolbesturen*, Nijmegen: Instituut voor toegepaste sociale wetenschappen 1988.

Essen & Imelman 1999

M. van Essen & J.D. Imelman, *Historische pedagogiek. Verlichting, Romantiek en ontwikkelingen in Nederland na 1800*, Baarn: Intro 1999.

Eurybase 2009

Eurybase, *Organisatie van het onderwijssysteem in Nederland 2008/09*, Europese Commissie Eurydice Nederland 2009.

Fischer, e.a. 1996

C.S. Fischer e.a., *Inequality by Design. Cracking the Bell Curve Myth*, New Jersey: Princeton University Press 1996.

Fishbein & Ajzen 2010

M. Fishbein en I. Ajzen, *Predicting and changing behaviour. The Reasoned Action Approach*, New York: Psychology Press 2010.

Foucault (1961) 1982

M. Foucault, *Geschiedenis van de waanzin in de zeventiende en achttiende eeuw*, Meppel: Boom 1982 (*Histoire de la folie à l'âge classique* 1961, vertaald door C.P. Heering-Moorman).

Foucault (1966) 1994

M. Foucault, *The order of things: An archaeology of the human sciences*, New York: Vintage Books 1994 (*Les mots et les choses: Une archéologie des sciences humaines* 1966, vertaald door Tavistock).

Foucault 1981

M. Foucault, 'Nietzsche, de genealogie, de geschiedschrijving', in: Foucault & Deleuze (1971) 1981, p. 7-44.

Foucault & Deleuze (1971) 1981

M. Foucault & G. Deleuze, *Nietzsche als genealoog en als nomade*, Nijmegen: Socialistische Uitgeverij 1981, (*Nietzsche, la généalogie, l'histoire* 1971, vertaald door E. Bolle).

Frankrijker, de, 1988

J.J.G.B. de Frankrijker, *De katholieke onderwijzersopleiding. Organisatie en ideologie 1889-1984*, Meppel: Krips Repro 1988.

Frijling-Schreuder, Ned. Tijdschr Geneesk 1965/109

E.C.M. Frijling-Schreuder, 'Schoolziekte', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, (vol. 109) 1965, p. 225-230.

Gallagher 2003

J.J. Gallagher, 'Issues and Challenges in the Education of Gifted Students', in: Colangelo & Davis 2003, p. 11-23.

Galton 1892

F.R.S. Galton, *Hereditary Genius*, London: Macmillan 1892.

Gardner, H., 1985

H. Gardner, *Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligences*, New York: BasicBooks 1985.

Gardner, H., 1997

H. Gardner, *Extraordinary Minds. Portraits of Exceptional Individuals and an Examination of Our Extraordinariness* (Master Minds Series), New York: BasicBooks 1997.

Gardner, H., 1999

H. Gardner, *Intelligence Reframed. Multiple Intelligences for the 21st Century*, New York Basic Books 1999.

Gardner, J.W., 1961

J.W. Gardner, *Excellence. Can We Be Equal and Excellent Too?*, New York: Harper & Brothers Publishers 1961.

Geelhoed, Struiksmā & Moesker 2008

J.W. Geelhoed, A.J.C. Struiksmā & E.H.M. Moesker, 'Intelligentieonderzoek', in: Kievit, Tak & Bosch 2008, p. 383-438.

Geelhoed & Vieijra 2008

J.W. Geelhoed & J.P.M. Vieijra, 'Onderzoek naar leervorderingen', in: Kievit, Tak & Bosch 2008, p. 439-477.

Gerven, van, 2008

E. van Gerven, *Slim beleid, Keuzes en consequenties bij beleid voor hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs*, Assen: Van Gorcum 2008.

Gerven, van, 2009

E. van Gerven (red.), *Handboek hoogbegaafdheid*, Assen: Van Gorcum 2009.

Gerven, van, Inleiding 2009

E. van Gerven, 'Inleiding', in: Van Gerven 2009, p. 1-3.

Ginjaar-Maas 1985

N.J. Ginjaar-Maas, 'Toespraak van de Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen. "Hoge begaafdheid: een uitdaging"' (ter gelegenheid van de opening van het symposium "Hoogbegaafden in de samenleving" te Nijmegen op 17 mei 1984), in: Mönks & Span 1985, p. 11-16.

Goetz, e.a., Motiv Emot 2014/38

Th. Goetz e.a., 'Types of boredom: An experience sampling approach', *Motivation and Emotion*, (vol. 38 / no. 3) 2014, p. 401-419, <http://dx.doi.org/10.1007/s11031-013-9385-y>.

González-Pardo & Pérez Álvarez, Psicothema 2013/25

H. González-Pardo & M. Pérez Álvarez, 'Epigenetics and its implications for Psychology', *Psicothema*, (vol. 25 / no. 3) 2013, p. 3-12, <http://dx.doi.org/10.7334/psicothema2012.327>.

Goodey 2011

C.F. Goodey, *A History of Intelligence and Intellectual Disability. The Shaping of Psychology in Early Modern Europe*, Farnham: Ashgate Publishing 2011.

Goudsblom 1987

J. Goudsblom, *De sociologie van Norbert Elias. Weerklank en kritiek. De civilisatietheorie*, Amsterdam: Meulenhoff 1987.

Groen, in 't, de Roon & Slaman 2016

A. in 't Groen, C. de Roon en Slaman (red.), *Leids-Haags Allegorieënlexicon. Leiden University Dual PhD Centre The Hague*, Delft: Eburon 2016.

Groot, de, 1985

A.D. de Groot, 'Over algemene begaafdheid: begrip, manifestaties, verdeling', in: Mönks & Span 1985, p. 33-60.

Gross 2000

M.U.M. Gross, 'Issues in the Cognitive Development of Exceptionally and Profoundly Gifted Individuals', in: Heller, e.a. 2000, p. 179-192.

Guldemon, e.a. 2003

H. Guldemon e.a., *Hoogbegaafden in het voortgezet onderwijs*, Groningen: GION/ Rijksuniversiteit Groningen 2003.

Guldemon, e.a., Educational Research and Evaluation 2007/13

H. Guldemon e.a., 'Do Highly Gifted Students Really Have Problems?' *Educational Research and Evaluation*, (vol. 13 / no. 6) 2007, p. 555-568, <http://dx.doi.org/10.1080/13803610701786038>.

Guttek 2000

G.L. Guttek, *American Education 1945-2000. A History and Commentary*, Illinois: Waveland Press 2000.

Haenen 2011

Haenen, J., *Onderzoek onderwijsbehoeften hoogbegaafde kinderen Interviews oudervereniging Pharos* (rapportage onderzoek), Leiden: Lectoraat PO/IE Hogeschool Leiden, 2011, https://www.hsleiden.nl/passend-onderwijs-inclusive-education/onderzoek-hoogbegaafdheid-in-het-basisonderwijs_laast_geraadpleegd_op_14_maart_2017.

Haenen & Mol Lous, Tijdschrift voor Hoger Onderwijs 2014/31/32

J. Haenen & A. Mol Lous 'Succesfactoren voor passend onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen: adviezen voor (aankomende) leerkrachten en opleidingen', *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, (vol 31 / 32, 4 / 1) 2014, p. 66-79.

Hagedoorn-Vorstheuvel La Brand 1924

A.C. Hagedoorn-Vorstheuvel La Brand, *Soortvorming en eugenetica* (diss. Leiden 1924-39), 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff 1924.

Hambrick, e.a., Intelligence 2014/45

D.Z Hambrick e.a., 'Deliberate practice: is that all it takes to become an expert?', *Intelligence*, (vol 45) 2014, p. 34-45, <http://dx.doi.org/10.1016/j.intell.2013.04.001>.

Hamers, Ruijsenaars en Leseman 2008

J.H.M. Hamers, A.J.J.M. Ruijsenaars & P.P.M. Leseman, 'Leergeschiktheid, leertests en onderwijs', in: Kievit, Tak & Bosch 2008, p. 479-495.

Harten – de Heer, van, 2016

W. van Harten – de Heer, 'Nature – nurture', in: Groen, in 't, de Roon & Slaman 2016, p. 229-235

Heek, van, e.a. 1976

F. van Heek e.a. *Het verborgen talent. Milieu schoolkeuze en schoolgeschiktheid*, Meppel: Boom en Zn. 1976.

Heiden, van der, 2004

P. van der Heiden, *In de schaduw van de Mammoet. Het onderwijsbeleid van minister F.J.Th. Rutten (1948-1952)*, Zutphen: Walburg Pers 2004.

Heijmans, e.a., PNAS 2008/105

B.T. Heijmans e.a., 'Persistent epigenetic differences associated with prenatal exposure to famine in humans', *PNAS*, (vol 105 / no. 44) 2008, p. 17046-17049, doi:10.1073/pnas.0806560105.

Heijnen, Van der Steeg & Ooms 2015

S. Heijnen, M. van der Steeg & T. Ooms, *Evaluatie van de Lerarenbeurs: Aanvragers, Deelnemers en Afronding* (CPB Achtergronddocument 29 april 2015, Behoort bij CPB Discussion Paper 305), Den Haag: CPB 2015.

Heller, e.a. 2000

K.A. Heller e.a. (red.), *International Handbook of Giftedness and Talent*, Oxford: Elsevier Science 2000.

Henkens 2010

L.S.J.M. Henkens, *Het onderwijsaanbod aan hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs*. (Begeleidende beschouwing bij het onderzoeksrapport van GION), Utrecht: Inspectie van het Onderwijs/Ministerie van OCW 2010.

Herderschêe 1956

D. Herderschêe, *Achterlijke kinderen*, Groningen: Wolters 1956.

Herweijer & Vogels 2013

L. Herweijer & R. Vogels, *Veel ouders betrokken bij onderwijs van hun kind. Leraren kritisch over inzet ouders* (persbericht), Den Haag: SCP 23 september 2013 .

Herweijer, Vogels & Andriessen 2013

L. Herweijer, R. Vogels & I. Andriessen, *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs*, Den Haag: SCP 2013.

Herwerden, van, 1929

M.A. van Herwerden, *Erfelijkheid bij den mensch en eugenetiek*, Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur Nederlandse Bibliotheek 1929.

Hettema 2007

P. Hettema, 'Ontwikkeling van de autonomie van het Nederlands onderwijs', in: Hettema & Lenssen 2007, p. 13-33.

Hettema & Lenssen 2007

P.Hettema & L. Lenssen (red.), *Van wie is het onderwijs. De veranderende rol van leraar, manager en minister*, Amsterdam: Balans 2007.

Heuvel, van den, 2005

J.H.J. van den Heuvel, *Beleidsinstrumentatie. Sturingsinstrumenten voor het overheidsbeleid*, Utrecht: Lemma 2005.

Hobéon Management Consult 2011

Hobéon Management Consult, *Handreiking Didactische cursussen voor hbo-docenten*. (in opdracht van Zestor arbeidsmarkt en opleidingsfonds hbo), Den Haag: HBO-raad / Vereniging Hogescholen 2011.

Hoe gaan we om met onze best presterende leerlingen? 2015

Hoe gaan we om met onze best presterende leerlingen? De huidige praktijk in het primair en voortgezet onderwijs, met voorbeelden en vragen ter inspiratie, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs 2015.

Hoe kan onderwijs meer betekenen voor jongeren? 2004

Hoe kan onderwijs meer betekenen voor jongeren?, Den Haag: Onderwijsraad 2004.

Holahan & Sears 1995

C.K. Holahan & R.R. Sears, *The gifted group in later maturity, Volume VI Genetic studies of genius*, Stanford: Stanford University Press 1995.

Hoogbegaafde kinderen in het onderwijs. Terecht bezorgd? PIP 2004/10

'Hoogbegaafde kinderen in het onderwijs. Terecht bezorgd?', *PIP*, (vol. 10 / no. 21) 2004, p. 34-37.

Hoogerwerf & Herweijer 2008

A. Hoogerwerf & M. Herweijer, *Overheidsbeleid. Een inleiding in de beleidswetenschap*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2008.

Hoogeveen 2008

A.L.M. Hoogeveen, *Social Emotional consequences of Accelerating Gifted Students* (diss. Nijmegen), Nijmegen: Radboud Universiteit 2008.

Hoogeveen, e.a. 2003

A.L.M. Hoogeveen e.a., *Jonge, Versnelde Leerlingen in het Voortgezet Onderwijs. Omgaan met leerlingen die, door het versneld doorlopen van de basisschool, als (zeer) jonge leerling het voortgezet onderwijs binnen komen* (brochure CPS), Nijmegen: CBO 2003.

Hoogeveen, e.a. 2004

A.L.M. Hoogeveen e.a., *Onderwijsaanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen. Meta-analyses en overzicht van internationaal onderzoek* (verslag ITS / FSW / Orthopedagogiek LO/ CBO, Nijmegen: RU Nijmegen 2004.

Houwaart, Hygiënisch denken en doen 1993

E.S. Houwaart, 'Hygiënisch denken en doen', in: Lintsen, e.a. 1993, p. 12-17.

Houwaart, Medische statistiek 1993

E.S. Houwaart, 'Medische statistiek', in: Lintsen, e.a. 1993, p. 18-45.

Houwaart, Professionalisering en staatsvorming 1993

E.S. Houwaart, 'Professionalisering en staatsvorming', in: Lintsen, e.a. 1993, p. 80-92.

Hoy, JPH 2008/2

D.C. Hoy, 'Genealogy, Phenomenology, Critical Theory', *JPH*, (vol. 2 / no. 3) 2008, p. 276-294, <http://dx.doi.org/10.1163/187226308X335967>.

Humphrey 1962

G. Humphrey, 'Introduction' in: Itard (1801) 1962, p. V-XIX.

Hupe 2007

P. Hupe, *Overheidsbeleid als politiek. Over de grondslagen van beleid*, Assen: Van Gorcum 2007.

Idenburg 1958

Ph.J. Idenburg, *De sleutelmacht der school* (mededelingen van het Nutsseminarium voor pedagogiek aan de universiteit van Amsterdam, no. 63), Groningen: Wolters 1958.

Idenburg 1962

Ph.J. Idenburg, *Het ideaal van de optimale ontwikkeling der talenten en de pedagogische structuur van het schoolwezen* (mededelingen van het Nutsseminarium voor pedagogiek aan de universiteit van Amsterdam, no. 68), Groningen: Wolters 1962.

Idenburg 1967

Ph.J. Idenburg, *Het schoolwezen als economisch verschijnsel* (rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de maatschappelijke achtergronden van onderwijs en opvoeding, de vergelijkende opvoedkunde daaronder begrepen aan de Universiteit van Amsterdam op maandag 2 oktober 1967), Groningen: Wolters 1967.

Itard (1801) 1962

J.M.G. Itard, *The Wild Boy of Aveyron*, New York: Meredith Publishing Company 1962 (*L'enfant sauvage* 1801, vertaald door G. Humphrey & M. Humphrey).

Jaarboek Onderwijs in cijfers 2011

Jaarboek Onderwijs in cijfers 2011, Den Haag: CBS 2011 (boek en online).

Jolly, Gifted Child Today 2008/31

J.L. Jolly, 'Lewis Terman: Genetic Study of Genius – Elementary School Students', *Gifted Child Today*, (vol. 31 / no. 1) 2008, p. 27-33.

Kapteyn 1980

P. Kapteyn, *Taboe, macht en moraal speciaal in Nederland. Synopsis*, Amsterdam: De Arbeiderspers 1980.

Karsten 1976

S. Karsten, 'De marxistische visie op het onderwijs', in: Bolle, e.a. 1976, p. 123-151.

Kerncijfers 2009-2013 2014

Kerncijfers 2009-2013 (rapport van het Ministerie van OCW), 's-Gravenhage: Vijfkeerblauw 2014.

Kett, AJS 1978/84

J.F. Kett, 'Curing the Disease of Precocity', *AJS*, (vol. 84 / Supplement) 1978, p. S183-S211.

Kievit, Tak & Bosch 2008

Th. Kievit, J.A. Tak & J.D. Bosch (red.), *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen*, Utrecht: De Tijdstroom 2008.

Kirkels 2008

C. Kirkels, *Architect van onderwijsvernieuwing. Denken en daden van Gerrit Bolkestein 1871-1956*, Amsterdam: Boom 2008.

Knippenberg & Van der Ham 1993

H. Knippenberg & W. van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg. 75 jaar ministerie van Onderwijs [Kunsten] en Wetenschappen. 1918-1993*, Assen: Van Gorcum 1993.

Koster 1900

W. Koster, *De wetten der erfelijkheid en het toenemen der krankzinnigheid. Een medisch-sociale studie*, Haarlem: Tjeenk Willink & Zn 1900.

Kraijer & Plas 2010

D.W. Kraijer & J.J. Plas, *Handboek psychodiagnostiek en beperkte begaafdheid. Classificatie, test- en schaalgebruik*, Amsterdam: Pearson 2010.

Kreger Silverman, Journal of Educational Psychology 1992/84

L. Kreger Silverman, 'Leta Stetter Hollingworth: Champion of the Psychology of Women and Gifted Children', *Journal of Educational Psychology*, (vol. 84 / no. 1) 1992, p. 20-27.

Kreger Silverman, Roeper Review 1990/12

L. Kreger Silverman, 'Social and emotional education of the gifted: The discoveries of Leta Hollingworth', *Roeper Review*, (vol. 12 / no. 3) 1990, p. 171-178 (het gedownloade ongenummerde document omvat 15 p.).

Kuhn 1970

T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: The University of Chicago Press 1970.

Kwaliteit als opdracht 2009

Kwaliteit als opdracht, Den Haag: HBO-raad 2009.

Kwaliteitsborging van het eindniveau van aanstaande leraren 2009

Kwaliteitsborging van het eindniveau van aanstaande leraren, Den Haag: Onderwijsraad 2009.

Kwantitatieve gegevens opbrengstbevraging 2014

Kwantitatieve gegevens opbrengstbevraging 2014. Speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs 2014.

Laurense 1993

M.S. Laurense, *Literaire intolerantie. Een onderzoek naar het hoe en waarom van het verschil tussen 'echte' en 'triviale' literatuur (en kunst) in het bijzonder naar aanleiding van het werk van Th.W. Adorno en P. Bourdieu*, (diss. Groningen), Groningen: 1993

Leboyer, e.a., Schizophrenia Research 2008/102

M. Leboyer e.a., 'Schizophrenia aetiology: Do gene-environment interactions hold the key? The European Network of Schizophrenia Networks for the Study of Gene-Environment Interactions (EU-GEI)', *Schizophrenia Research*, (no. 102) 2008, p. 21-26, <http://dx.doi.org/10.1016/j.schres.2008.04.003>

Lectoraten in het hbo 2001-2008 2008

Lectoraten in het hoger beroepsonderwijs 2001-2008 (eindevaluatie van de Stichting Kennisontwikkeling HBO), SKO 2008 (online publiek).

Leonardo-onderwijs Educatie2XL ten einde na faillissement, NOG, 26 febr. 2015

'Leonardo-onderwijs Educatie2XL ten einde na faillissement', *NOG*, 26 februari 2015, <https://www.nationaleonderwijsgids.nl/speciaal-onderwijs/nieuws/26592-leonardo-onderwijs-educate2xl-ten-einde-na-faillissement.html>, laatst geraadpleegd op 12 maart 2017.

Leraar basisonderwijs: als je 't lef hebt! 2014

Leraar basisonderwijs: als je 't lef hebt! (Studiegids 2014-2015 Voltijdopleiding Hogeschool iPabo), Hoofddorp: Groen 2014 (online publiek).

Lerarenagenda 2013-2020 2013

Lerarenagenda 2013-2020: de leraar maakt het verschil (rapport), Den Haag: Ministerie van OCW 2013.

Lerarenagenda, weblogbericht, 2016

Lerarenagenda (red.), *Leraar-ambtenaar bij OCW: een win-winsituatie* (weblogbericht 9 december 2016), Den Haag: Ministerie van OCW 23 november 2016.

Leune 1976

J.M.G. Leune, *Onderwijsbeleid onder druk. Een historisch-sociologisch onderzoek naar het opereren van lerarenverenigingen in het Nederlandse onderwijsbestel* (serie Onderwijskunde), Groningen: Tjeenk Willink 1976.

Leune 2002

J.M.G. Leune, 'Onderwijs en maatschappelijke verandering. Een terugblik op 200 jaar onderwijs en onderwijsbeleid in Nederland', in: Boekholt, e.a. 2002, p. 11-48.

Leune 2007

J.M.G. Leune, *Verstandig onderwijsbeleid* (rede, op 2 februari 2007 in verkorte vorm uitgesproken ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Empirische Sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam), Apeldoorn: Garant 2007.

Liefland 1940

W.A. van Liefland, *De school voor het afwijkende kind*, 's-Gravenhage: Haga 1940.

Liefland 1959

W.A. van Liefland, *Het buitengewoon onderwijs in de zorg voor gehandicapten* (geheel herziene uitgave van *De school voor het afwijkende kind*, 's-Gravenhage: Haga 1940), Groningen: Wolters 1959.

Lieshout 2009

T. van Lieshout, *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2009.

Lintsen, e.a. 1993

H.W. Lintsen e.a. (red.), *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890. Deel II Gezondheid en openbare hygiëne, Waterstaat en infrastructuur, Papier, druk en communicatie* (stichting Historie der Techniek), Zutphen: Walburg Pers 1993.

Locke (1693) 1989

Locke, J., *Some thoughts concerning education*, z.p., 1693; herdruk: J.W. Yolton en J.S. Yolton (red.), Oxford: Clarendon press 1989.

Lombroso (1888) 1891

C. Lombroso, *The Man of Genius*, (The Contemporary Science Series) London: W. Scott 1891 (L'Uomo di Genio 1888, vertaald door H.H. Ellis), https://openlibrary.org/books/ia:b21293557/The_man_of_genius_electronic_resource. Website laatst geraadpleegd op 16 februari 2017.

Maarel, van der, 2007

S.M. van der Maarel, *Wat beweegt ons?* (oratie uitgesproken door prof.dr.ir. S.M. van der Maarel bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de Medische Epigenetica aan de Universiteit Leiden op vrijdag 25 mei 2007), Leiden: Universiteit Leiden 2007.

Maccabe 2010

J.H. Maccabe, *The Extremes of the Bell Curve. Excellent and Poor School Performance and Risk for Severe Mental Disorders*, (the Maudsley series), Hove: Psychology Press 2010.

Mackintosh 2011

N.J. Mackintosh, *IQ and Human Intelligence*, Oxford: Oxford University Press 2011.

Mackintosh, Intelligence 2014/42

N.J. Mackintosh, 'Why teach intelligence?', *Intelligence*, (vol. 42) 2014, p. 166-170, <http://dx.doi.org/10.1016/j.intell.2013.08.001>.

Macnamara, Psychological Science 2014/25

B.M. Macnamara, D.Z. Hambrick en F.L. Oswald, 'Deliberate practice and performance in music, games, sports, education, and professions: a meta-analysis', *Psychological Science*, (vol. 25 / no. 8) 2014, p. 1608-1618, <http://dx.doi.org/10.1177/0956797614535810>.

Mans 1998

I. Mans, *Zin der zotheid. Vijf eeuwen cultuurgeschiedenis van zotten, onnozelen en zwakzinnigen*, Amsterdam: Bakker / Prometheus 1998.

Matthijssen 1972

M.A.J.M. Matthijssen, *Klasse-onderwijs. Sociologie van het onderwijs*, Deventer: Van Loghum Slaterus 1972 (online publiek).

McNemar & Merrill 1942

McNemar, Q en M.A. Merrill (red.), *Studies in personality. Contributed in honor of Lewis M. Terman*, McGraw-Hill Book Company Inc, New York and London, 1942.

Meerjarenagenda 2015-2020, werkprogramma 2016 2015

Meerjarenagenda 2015-2020, werkprogramma 2016, Excelsior B.V., Den Haag Onderwijsraad 2015.

Meijer 2015

R.R. Meijer, 'Ten geleide', in: Resing 2015, p. 5-6.

Minorencatalogus 2014-2015 2014

Minorencatalogus 2014-2015 (Dienst Onderwijs en Kwaliteit), Vlissingen: HZ University of Applied Sciences 2014.

Missett, e.a., Journal for the Education of the Gifted 2014/37

T.C. Missett e.a., 'Exploring Teachers Beliefs and Use of Acceleration, Ability Grouping, and Formative Assessment', *Journal for the Education of the Gifted*, (vol. 37 / no. 3) 2014, p. 245-268, <http://dx.doi.org/10.1177/0162353214541326>

Mol Lous 2011

A. Mol Lous, *Passend onderwijs: Haute couture of Zeeman?* (inaugurele rede bij de installatie van het lectoraat Passend Onderwijs/Inclusive Education op 9 maart 2011), Leiden: Hogeschool Leiden 2011.

Mol Lous 2012

A. Mol Lous, *Lectoraat Passend Onderwijs/Inclusive Education. Informatie en evaluatie. Terugblik 2010-2011 en plannen 2012-2013* (informatieblad), Leiden: Hogeschool Leiden, 2012 .

Mol Lous e.a z.j.

A. Mol Lous e.a., *Inclusion and Special Needs. Inclusieve education for gifted children and competences for teachers* (presentatie), Teacher Training Institute, Leiden University of Applied Sciences, Leiden, <https://www.hsleiden.nl/passend-onderwijs-inclusive-education/nieuws/lectoraat-passend-onderwijs-presenteert-op-de-conferentie-van-de-atee>, laatst geraadpleegd op 14 maart 2017.

Mol Lous, Haenen & Dankert 2014-2015

A. Mol Lous, J. Haenen & E. Dankert, *Handboek minor Passend Onderwijs / Inclusive Education. Cluster Educatie Hogeschool Leiden 2014-2015* (PV4MI-PA-14, semester 1), Leiden: Hogeschool Leiden z.j.

Mönks 1985

F.J. Mönks, 'Hoogbegaafden: een situatieschets', in: Mönks & Span 1985, p. 17-32.

Mönks, Peters & Pflüger 2003

F.J. Mönks, W.A.M. Peters en R. Pflüger, *Schulische Begabtenförderung in Europa. Bestandsaufnahme und Ausblick*, Nijmegen: Universität Nijmegen Zentrum für Begabungsforschung 2003.

Mönks & Pflüger 2005

F.J. Mönks & R. Pflüger, *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, Nijmegen: Radboud University Nijmegen Center for the Study of Giftedness 2005.

Mönks & Span 1985

F.J. Mönks & P. Span (red.), *Hoogbegaafden in de samenleving*, Nijmegen: Dekker & Van de Vegt 1985.

Mönks & Span, Ter inleiding 1985

F.J. Mönks & P. Span, 'Ter inleiding', in: Mönks & Span 1985, p. 5.

Mönks & Span, Deel 1. Algemene aspecten 1985

F.J. Mönks & P. Span, 'Deel 1. Algemene aspecten', in: Mönks & Span 1985, p. 9.

Mönks & Ypenburg 1993

F.J. Mönks & I.H. Ypenburg, *Hoogbegaafde kinderen thuis en op school*, Assen: Dekker & Van de Vegt 1993.

Mooij, e.a. 2007

T. Mooij e.a., *Succescondities voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen* (eindverslag van drie deelonderzoeken), Nijmegen: ITS / CBO / Orthopedagogiek, RU Nijmegen, 2007.

Mooij & Fettelaar 2010

T. Mooij, & D. Fettelaar, *Naar excellente scholen, leraren, leerlingen en studenten* (advies), Nijmegen: ITS / RU Nijmegen 2010.

Nanette 2000

Nanette, 'Terugkijkend', in: Boulanger, Peters & Hoogeveen 2000, p. 95.

Neihart, e.a. 2002

M. Neihart e.a. (red.), *The Social and Emotional Development of Gifted Children. What Do We Know?* (a Service Publication of The National Association for Gifted Children), Washington DC: Prufrock Press 2002.

Neihart, e.a. Contributors 2002

Neihart e.a., 'Contributors', in: Neihart, e.a. 2002, p. 289-294.

Neihart & Olenchak 2002

M. Neihart & F.R. Olenchak, 'Creatively Gifted Children', in: Neihart, e.a. 2002, p. 165-175.

Nietzsche 1887

F. Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift*, Leipzig: Neumann 1887, <http://www.nietzschesource.org/#eKGWB/GM>, laatst geraadpleegd op 2 maart 2017.

Nietzsche 2005

F. Nietzsche, *De genealogie van de moraal* (herzien en geannoteerd door H. Driessen), Amsterdam: De Arbeiderspers 2005, (*Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift* 1887, vertaald door Th. Grafdijk).

Noël & Brassinga 1980

J.M. Noël & A. Brassinga, 'Inleiding', in: Rousseau (1762) 1980, p. 9-48.

Noordman 1989

J. Noordman, *Om de kwaliteit van het nageslacht. Eugenetica in Nederland 1900-1950* (diss. UvA), Nijmegen: SUN 1989.

Ogilvie, TRENDS in Cognitive Science 2006/11

J. Ogilvie, 'Creative genius, and other myths' (bespreking van: R. Keith Sawyer *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*, Oxford, Oxford University Press, 2006), *TRENDS in Cognitive Science*, (vol. 11 / no. 2) 2006, p. 47-48.

Oliver, Harvard Educational Review 2013/83

G. Oliver, 'A gifted education', *Harvard Educational Review*, (vol. 83 / no. 2) 2013, p. 295-299.

Onderwijs aan de best presterende leerlingen in po en vo 2015

Onderwijs aan de best presterende leerlingen in primair en voortgezet onderwijs. Technische verantwoording en tabellen van het onderzoek, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs 2015.

Onderwijsbeleid sinds de jaren zeventig 2000

Onderwijsbeleid sinds de jaren zeventig (Werkdocument bij het advies *Dereguleren met beleid*, studie naar effecten van deregulering en autonomievergroting), Den Haag: Onderwijsraad 2000.

Oomens 1999

M.A. Oomens, *Effectiviteit van onderwijsbeleid. Effectiveness of educational policy* (diss., Rotterdam), Ridderkerk: Ridderprint 1999.

Oosterlaan & Veerman 2008

J. Oosterlaan & J.W. Veerman, 'Achtergronden en gebruik van vragenlijsten voor het vaststellen van emotionele en gedragsproblemen bij kinderen', in: Kievit, Tak & Bosch 2008, p. 265-324.

Oudendijk 1947

J.K. Oudendijk, *Koningin Victoria. Een menschenleven en een eeuw*, Amsterdam: Meulenhoff 1947.

Pabogids 2014-2015 2014

Pabogids 2014-2015 (Pabo Hogeschool Leiden vierjarige voltijdopleiding), Leiden: Hogeschool Leiden 2014 (online publiek).

Pabo-module (hoog)begaafdheid, SLO Primair 2007/1

'Pabo-module (hoog)begaafdheid', *SLO Primair*, (nr. 1) 2007, p. 9.

Part II – Reviews. Hereditary Genius, BJPsych 1893/39

'Part II – Reviews. *Hereditary Genius* by Francis Galton' (London: Macmillan 1892), *BJPsych*, (vol. 39 / nr. 166) 1893, p. 412-414, DOI: 10.1192/bjp.39.166.412.

Part II – Reviews. L'Uomo di Genio, BJPsych 1890/36

'Part II – Reviews. *L'Uomo di Genio* by Cesare Lombroso (Turin: 1888) en '*L'Homme de Génie* by Cesare Lombroso' (Paris 1889), *BJPsych*, (vol. 36 / no. 155) 1890, p. 551-554, <http://dx.doi.org/10.1192/bjp.36.155.551>.

Passend onderwijs, 1e voortgangsrapportage 2013

Passend onderwijs. Eerste voortgangsrapportage februari 2013 (bijlage bij brief, ref. 474065 en *Kamerstukken II* 2012/13, 31 497, nr. 93, *Passend onderwijs*), Den Haag: Ministerie van OCW 2013.

Passend onderwijs, 5e voortgangsrapportage 2014

Passend onderwijs. Vijfde voortgangsrapportage juni 2014 (bijlage bij brief, ref. 642087), Den Haag: Ministerie van OCW 2014.

Passend onderwijs, 6e voortgangsrapportage 2014

Passend onderwijs. Zesde voortgangsrapportage november 2014 (bijlage bij brief, ref. 695766), Den Haag: Ministerie van OCW 2014.

Perleth, Schatz & Mönks 2000

Ch. Perleth, T. Schatz & F.J. Mönks, 'Early Identification of High Ability', in: Heller, e.a. 2000, p. 297-316.

Peters & Hoogeveen 2000

W. Peters & L. Hoogeveen, 'Deel 2 Hoogbegaafdheid vanuit wetenschappelijk perspectief', in: Boulanger, Peters & Hoogeveen 2000, p. 101-147.

Pinker 2002

S. Pinker, *The blank slate. The modern denial of human nature*, New York: Viking Penguin 2002.

Plan van aanpak passend onderwijs 2014-2020 2015

Plan van aanpak passend onderwijs 2014-2020 (bijlage bij Passend onderwijs 5e voortgangsrapportage juni 2014), Den Haag: Ministerie van OCW 2014.

Polder 1996

K.J. Polder, *Implementatie van wetgeving in onderwijs. Beleidsevaluatie-onderzoek in basisonderwijs en volwasseneneducatie*, Leuven: Garant 1996.

Postmes, Steg & Keizer 2009

T. Postmes, L. Steg & K. Keizer, 'Groepsnormen en gedrag: Sturing door sociale identiteit en dialoog', in: Tiemeijer, Thomas & Prast 2009, p. 139-162.

Presteren naar Vermogen 2007

Presteren naar Vermogen, Den Haag: Onderwijsraad 2007.

Prick 2006

L. Prick, *Drammen dreigen draaien. Hoe het onderwijs twintig jaar lang vernieuwd werd*, Amsterdam: Mets 2006.

Resing 2015

W.C.M. Resing, (red.), *Handboek intelligentietheorie en testgebruik*, Amsterdam: Pearson Assessment and Information 2015.

Resing, Intelligentiemeting, 2015

W.C.M. Resing, 'Intelligentiemeting. Theorie en psychologische modelvorming', in: Resing 2015, p. 19-40.

Resing, Praktische aspecten van intelligentiemeting, 2015

W.C.M. Resing, 'Praktische aspecten van intelligentiemeting. Afname scoring en interpretatie', in: Resing 2015, p. 41-62.

Reviews. The Man of Genius, BJPsych 1892/38

'Reviews. *The Man of Genius* by Cesare Lombroso' (London: W. Scott 1891, vertaald door H.H. Ellis), *BJPsych*, (vol. 38 / no. 132) 1892, p. 132, <http://dx.doi.org/10.1192/bjp.38.160.132-a>.

Rijnja, Seydel & Zuure 2009

G. Rijnja, E. Seydel & J. Zuure, 'Communiceren vanuit de context: naar effectievere overheidscommunicatie', in: Tiemeijer, Thomas & Prast 2009, p. 185-209.

Ringeling 2004

Ringeling, A., *Het imago van de overheid. De beoordeling van prestaties van de publieke sector*, 's-Gravenhage: Elsevier Overheid 2004.

Robinson 2002

N.M. Robinson, 'Introduction', in: Neihart, e.a. 2002, p. XI-XXIV.

Robinson, e.a. 2002

N.M. Robinson e.a., 'Social and Emotional Issues Facing Gifted and Talented Students: What Have We Learned and What Should We Do Now?', in: Neihart, e.a. 2002, p. 267-288.

Roos, de, e.a. 2012

S.A. de Roos e.a., *Advies Kinderrechtenmonitor in opdracht van de Nederlandse Kinderombudsman*, Den Haag: SCP 2012.

Rothenberg, The Lancet 2006/368

A. Rothenberg, 'Essay creativity – the healthy muse', *The Lancet*, (vol. 368) 2006, p. 58-59.

Rousseau (1762) 1980

J.J. Rousseau, *Emile of over de opvoeding*, Meppel: Boom klassiek 1980 (*Émile ou de l'Éducation* 1762, bewerkt en ingeleid door J.M. Noël & vertaald door A. Brassinga).

Sanders-Woudstra 1976

J.A.R. Sanders-Woudstra, *Kinderpsychiatrie in perspectief* (rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de kinderpsychiatrie aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam op woensdag 10 maart 1976), Rotterdam: EUR 1976.

Sato 1985

I.S. Sato, 'Onderwijskundige begeleiding van hoogbegaafden: enkele kritische overwegingen', in: Mönks & Span 1985, p. 90-99.

Schoolgids 2015-2016 Basisschool De Driesprong 2015

Schoolgids 2015-2016 Basisschool De Driesprong, Geleen: 2015.

Schram, Van der Meer & Van Os 2013

E. Schram, F. van der Meer & S. van Os, *Omgaan met verschillen: (g)een kwestie van maatwerk. Naar een doorgaande lijn in de toerusting van leraren voor passend onderwijs*, Enschede: SLO 2013.

Schulte 1939

J.E. Schulte, *Erfelijkheid en eugenetiek. Deel II Erfelijkheid bij den mensch en toepassing der erfelijkheidsleer*, Haarlem: Erven F. Bohn 1939.

Sears, Science 1957/125

R.R. Sears, 'L.M. Terman, Pioneer in Mental Measurement', *Science*, (vol. 125 / no. 3255) 1957, p. 978-979, <http://dx.doi.org/10.1126/science.125.3255.978>.

Sector leraren opleidingen in beeld 2014

De sector leraren opleidingen in beeld. Studiesucces, studenttevredenheid en aansluiting op de arbeidsmarkt. Deel 1, Inventarisatie, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs 2014.

Segers & Hoogeveen 2012

E. Segers & L. Hoogeveen, *Programmeringstudie inzake excellentieonderzoek primair, voortgezet en hoger onderwijs*. Nijmegen: BSI / CBO RU Nijmegen 2012.

Severijn 1936

J. Severijn, *De eugenetica in het licht eener Christelijke zedekunde*, Loosduinen: Kleijwegt 1936.

Smeets, e.a. 2007

E. Smeets e.a., *Zorgleerlingen en leerlingenzorg op de basisschool*, Nijmegen: SCO-Kohnstamm Instituut & ITS / RU Nijmegen 2007.

Smeets, e.a. 2015

E. Smeets e.a., *Passende competenties voor passend onderwijs. Onderzoek naar competenties in het basisonderwijs*. Nijmegen: ITS / RU Nijmegen, Kohnstamm Instituut & Hogeschool Leiden 2015.

Smeets & Rispens 2008

E.F.L. Smeets & J. Rispens, *Op zoek naar passend onderwijs. Overzichtsstudie van de samenhang tussen regulier en speciaal (basis)onderwijs*, Nijmegen: ITS / RU Nijmegen 2008.

Smit, e.a. 2008

F. Smit e.a., *Ouders en innovatief onderwijs. Ouderbetrokkenheid en ouderparticipatie op scholen met vormen van 'nieuw leren'*, Nijmegen: ITS / RU Nijmegen 2008.

Snellen 1987

I. Th. M. Snellen, *Boeiend en geboeid: Ambivalenties en ambities in de bestuurskunde*. Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink 1987.

Snellen 2007

I.Th.M. Snellen, *Grondslagen van de bestuurskunde. Een essay over haar paradigma's*, Den Haag: Lemma 2007.

Staat van het onderwijs 2010

De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2008/2009, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs 2010.

Staat van het Onderwijs 2016

De Staat van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2014/2015, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs 2016.

Steenbergen-Penterman, e.a. 2012

N. Steenbergen-Penterman e.a., *Kansen voor talent. Proces en resultaten van 28 excellentieprojecten in beeld*, Enschede: SLO 2012.

Stel, van der, & Veenman, Learning and individual Differences, 2010/20

M. van der Stel & M.V.J. Veenman, 'Development of metacognitive skillfulness: A longitudinal study', *Learning and individual Differences*, (no. 20) 2010, p. 220-224, <http://dx.doi.org/10.1016/j.lindif.2009.11.005>.

Stevige basis voor iedere leerling 2011

Een stevige basis voor iedere leerling, Den Haag: Onderwijsraad 2011.

Stone 2012

D. Stone, *Policy paradox: the art of political decision making*, New York: Norton & Company 2012.

Tannenbaum 2000

J.T. Tannenbaum, 'A History of Giftedness in School and Society', in: Heller, e.a. 2000, p. 23-53.

Terman 1905

L.M. Terman, *Genius and Stupidity: A Study of Some of the Intellectual Processes of Seven "Bright" and Seven "Stupid" Boys*, (diss. Clark University), Worcester Mass., 1905, <https://archive.org/details/geniusstupiditys00term>, laatst geraadpleegd op 20 oktober 2016.

Terman, AJP 1905/16

L.M. Terman, 'A Study in Precocity and Prematuration', *AJP*, (vol. 16 / no. 2) 1905, p. 145-183, <http://www.jstor.org/stable/1412123>, laatst geraadpleegd op 14 maart 2017.

Terman & Oden 1948

L.M. Terman & M.H. Oden, *The gifted child grows up. Twenty-five years' follow-up of a superior group, Volume IV Genetic studies of genius*, Stanford: Stanford University Press 1948.

Tiemeijer 2011

W.L. Tiemeijer, *Hoe mensen keuzes maken. De psychologie van het beslissen* (rapport WRR), Amsterdam: Amsterdam University Press 2011.

Tiemeijer & Thomas 2009

W.L. Tiemeijer & C.A. Thomas, 'Inleiding', in: Tiemeijer, Thomas & Prast 2009, p. 11-21.

Tiemeijer, Thomas & Prast 2009

W.L. Tiemeijer, C.A. Thomas & H.M. Prast (red.), *De menselijke beslisser. Over de psychologie van keuze en gedrag* (rapport WRR), Amsterdam: Amsterdam University Press 2009.

Timmermans 2016

Timmermans, M. (red.), Avans hogeschool, *Leerkracht. De toekomst zal het leren* (speciale uitgave lectorale rede Miranda Timmermans 20 januari 2016), Barendrecht: De Bondt Grafimedia 2016.

Toelating pabo 2014

Toelating pabo (brief aan de vz Vaste Kamercommissie van OCW), kenmerk 14.3075.dir.bs, Den Haag: Vereniging Hogescholen 10 maart 2014.

Tolan, Roeper Review 1994/17

S. Tolan, 'Discovering the gifted ex-child', *Roeper Review*, (vol. 17 / no. 2) 1994, p. 134-138.

Tucker, e.a., Psychology and Aging 1999/14

J.S. Tucker e.a., 'Age-related changes in the associations of social network ties with mortality risk', *Psychology and Aging*, (vol. 14 / no. 4) 1999, p. 564-571, <http://dx.doi.org/10.1037/0882-7974.14.4.564>.

Urban 1985

Urban, K.K., 'Overzicht van enkele belangrijke begeleidings- en onderwijsactiviteiten ten behoeve van hoogbegaafden, deel II: Een vergelijkend internationaal overzicht', in: Mönks & Span 1985, p. 66-89.

Veld, in 't, 2010

R. In 't Veld, *Kennisdemocratie. Opkomend stormtij*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2010.

Verschueren & Resing 2015

K. Verschueren & W.C.M. Resing, 'Intelligentiediagnostiek volgens het CHC-model. Van theorie naar praktijk', in: Resing 2015, p. 63-84.

Visser, Ashton & Vernon, Intelligence 2006/34

B.A. Visser, M.C. Ashton, Ph.A. Vernon, 'Beyond g: Putting multiple intelligences theory to the test', *Intelligence*, (vol. 34) 2006, p. 487-502, <http://dx.doi.org/10.1016/j.intell.2006.02.004>.

Voorstel Bekwaamheidseisen 2014

Voorstel Bekwaamheidseisen (kenmerk: OC.14.06.27), Utrecht: Onderwijscoöperatie 2014.

Vries, de, 1976

J.K. de Vries, 'Modern humanisme en onderwijs' in: Bolle, e.a. 1976, p. 201-229.

Vrijheid en verantwoordelijkheid 2010

Vrijheid en verantwoordelijkheid. Regeerakkoord VVD-CDA, 's-Gravenhage, 2010.

Vucetic, Review of International Studies 2011/37

S. Vucetic, 'Genealogy as a research tool in International Relations', *Review of International Studies*, (vol. 37 / no. 3) 2011, p. 1295-1312, <https://doi.org/10.1017/S0260210510000938>.

Warne, Roeper Review 2012/34

R.T. Warne, 'Identification issues. History and development of above-level testing of the gifted', *Roeper Review*, (vol. 34 / no. 3) 2012, p. 183-193, <http://dx.doi.org/10.1080/02783193.2012.686425>.

Webb, Meckstroth & Tolan 2002

J.T. Webb, E.A. Meckstroth en S.S. Tolan, *De begeleiding van hoogbegaafde kinderen. Een praktische gids voor ouders en ander opvoeders*, Assen: Van Gorcum 2002 (*Guiding the Gifted Child* 1982, vertaald en bewerkt door K. Jurgens & F. de Mink).

Wieringen, van, 1996

A.M.L. van Wieringen, *Onderwijsbeleid in Nederland*, Alphen aan den Rijn: Samsom HD Tjeenk Willink 1996.

Wilson 1989

J.Q. Wilson, *Bureaucracy. What Government Agencies Do and Why They Do It*, New York: Basic books 1989.

Witteman-van Leenen & van Bergen 2015

H. Witteman-van Leenen & C.T.A. van Bergen, *Onderwijs werkt! Rapportage van een enquête onder directie/management en docenten uit het po, vo, mbo en hbo. Meting 201*. (eindrapport), Amsterdam: Regioplan 2015.

Woltjer & Janssens 2000

G. Woltjer & H. Janssens, *Hoe ga je om met kinderen op school?*, Groningen: Wolters-Noordhoff 2000.

Yin 2009

R.K. Yin, *Case Study Research. Design and Methods. Applied social research methods series, volume 5*, London: Sage Publications 2009.

Young 1976

M. Young, *De opkomst van de meritocratie 1870-2033. Essay over opleiding en gelijkheid*, Amsterdam: Meulenhoff 1976.

Ypma & Jadnanansing, NRC Handelsblad 9 september 2013

L. Ypma en T. Jadnanansing, 'Geef een toplasser ook een kans. Staatssecretaris Dekker moet niet alleen topleerlingen extra uitdagen, vinden twee PvdA-Kamerleden', *NRC Handelsblad*, (ingezonden brief) 9 september 2013.

Zaal 1995

W. Zaal, *Onnozele kinderen, Lodewijk XVII, Victor van Aveyron en Kaspar Hauser*, Amsterdam: De Arbeiderspers 1995.

Ziegler & Heller 2000

A. Ziegler & K.A. Heller, 'Conceptions of Giftedness from a Meta-Theoretical Perspective', in: Heller, e.a. 2000, p. 3-21.

Regelgeving**Accreditatiekader 2003**

'Accreditatiekader bestaande opleidingen hoger onderwijs', *Stcrt*, 2003, nr. WO/BS-2003/24136-II, nr. 120, pag. 16.

BaMa-Monitor 2006

BaMa-Monitor 2006 (brief), kenmerk HO/BL/2007/3104, Den Haag: Ministerie van OCW 4 april 2007.

Besluit Bekwaamheidseisen onderwijspersoneel 2005

Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel 2005.

Bestuursakkoord Primair Onderwijs 2014

Bestuursakkoord voor de sector Primair Onderwijs, OCW en PO-Raad, 10 juli 2014.

Derde voortgangsrapportage Lerarenagenda 2016

Derde voortgangsrapportage Lerarenagenda: samen werken aan een doorlopende leerlijn voor leraren (brief), ref. 1106752, Den Haag: Ministerie van OCW 29 november 2016.

EESC 2013

Europees Economisch en Sociaal Comité (EESC), 'Advies van het Europees Economisch en Sociaal Comité over "Het potentieel van hoogbegaafde kinderen en jongeren in de Europese Unie ontsluiten" (initiatiefadvies)', *Publicatieblad van de Europese Unie*, 2013, p. C 76/01-76/07.

EVRM

Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden zoals gewijzigd door Protocol Nr. 11 met de aanvullende Protocollen Nrs. 1, 4, 6, 7, 12 en 13, Straatsburg, 2003.

IVRK

Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK), New York: 1989.

Kwaliteitsagenda Primair onderwijs 2007

Kwaliteitsagenda Primair onderwijs (brief), kenmerk: PO/KO/07/49767, Den Haag: Ministerie van OCW 2007.

Passend onderwijs en hoogbegaafdheid 2014

Passend onderwijs en hoogbegaafdheid (brief), ref. 623275, Den Haag: Ministerie van OCW 2014.

Passend onderwijs en kwaliteit (v)so 2012

Passend onderwijs en kwaliteit (v)so (brief), ref. 449418, Den Haag: Ministerie van OCW 2012.

Plan van aanpak Toptalenten 2014-2018

Plan van aanpak Toptalenten 2014-2018 (brief), ref. 594612, Den Haag: Ministerie van OCW 2014.

Recommendation 1248 (1994)

Recommendation 1248 van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (7 oktober 1994), *Education for gifted children* (rapport van de Commissie Cultuur en Onderwijs, nr. 7140), Straatsburg: 1994 <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=15282&lang=en>, laatst geraadpleegd op 7 maart 2017.

Scholen voor morgen 2007

Scholen voor morgen. Samen op weg naar duurzame kwaliteit in het primair onderwijs (notitie bij brief met ref. PO/KO/07/49767), Den Haag: Ministerie van OCW 2007.

Stand van zaken handhaving bij bekostigde vergaand vernieuwende basisscholen 2009

Stand van zaken handhaving bij bekostigde vergaand vernieuwende basisscholen (brief), ref. PO/148977, Den Haag: Ministerie van OCW 2009.

Voortgang passend onderwijs 2013

Voortgang passend onderwijs (brief), ref. 474065, Den Haag: Ministerie van OCW 25 februari 2013.

Kamerstukken

Handelingen II 1850/51, 7 april 1851, p. 643-646.

Handelingen II 1979/80, 12 mei 1980, p. 1817-1871.

Kamerstukken II 1897/98, nr. 160, ondernr. 3.

Kamerstukken II 1911/12, nr. 145, ondernr. 3.

Kamerstukken II 1973/74, nr. 12 600 VIII, ondernr. 2.

Kamerstukken II 2003/04, nr. 27 848, ondernr. 8.

Kamerstukken II 2007/08, nr. 31 007, ondernr. 6

Kamerstukken II 2008/09, nr. 31 700 VIII ondernr. 228.

Kamerstukken II 2010/11, nr. 32 500 VIII ondernr. 205.

Kamerstukken II 2012/13, nr. 31 497, ondernr. 93.

Kamerstukken II 2012/13, nr. 31 497, ondernr. 97.

Kamerstukken II 2012/13, nr. 33 400 VIII ondernr. 166.

Kamerstukken II 2013/14, nr. 33 750 VIII ondernr. 91.

Kamerstukken II 2013/14, nr. 33 930 VIII, ondernr. 1.

Kamerstukken II 2013/14, nr. 33 930 VIII, ondernr. 6.

Kamerstukken II 2014/15, nr. 34 000 VIII ondernr. 2.

Kamerstukken II 2014/15, nr. 34 200 VIII, ondernr. 1.

Bijlage 1:

Aantal (zeer) makkelijk lerende leerlingen per basisschool

Uit de normaalverdeling is af te leiden dat 13,5% van de leerlingen een IQ-score behaalt van 115 tot 130 en 2,5% hoger dan 130 (zie § 2.1.6).

In het schooljaar 2010/2011 zitten in Nederland 1.577.750 leerlingen op 7.157 basisscholen en scholen voor speciaal basisonderwijs, zo blijkt uit de definitieve cijfers over 2010/2011 van 16 januari 2014 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).¹

Schooljaren	<B#(speciale) basisscholen	<B#leerlingen	Gem. #/ln per school	<B#/ln met IQ > 115	<B#/ln met IQ va 130	<B#/ln met IQ > 115 per (s)bs	<B#/ln met IQ va 130 per (s)bs
2010-2011	7.157	1.577.750	220	252.440	39.444	35	6
2011-2012	7.110	1.517.485	213	242.798	37.937	34	5
2012-2013	7.038	1.498.007	213	239.681	37.450	34	5
2013-2014	6.940	1.476.719	213	236.275	36.918	34	5
2014-2015	6.837	1.457.578	213	233.212	36.439	34	5

#: aantal

Overzicht: Aantal (zeer) makkelijk lerende leerlingen per gemiddelde basisschool

In het schooljaar 2010/2011 hebben derhalve 252.440 bovengemiddeld lerende, makkelijk en zeer makkelijk lerende leerlingen te maken met onderwijs dat onvoldoende of niet aansluit bij hun leerproces.² In totaal 39.444 leerlingen hiervan hebben een IQ van 130 of hoger.³ Wanneer deze leerlingen gelijkmatig verdeeld zouden zijn over de scholen, dan zouden er bij een gemiddelde leerlingensomvang van 220 leerlingen per school⁴ 35 bovengemiddeld lerende, makkelijk en zeer makkelijk lerende leerlingen per school onderwijs volgen.⁵ Hiervan zijn 5 à 6 leerlingen zmal.⁶

1 Vanaf 2011 is het aantal scholen per kalenderjaar bekend (en niet per schooljaar). <http://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/primair-onderwijs/instellingenpo/aantal-instellingen> (publicatiedatum 13 mei 2016), laatst geraadpleegd: 1 juni 2016. De leerlingaantallen zijn ontleend aan het CBS: <http://statline.cbs.nl>. Websites laatst geraadpleegd: 18 juni 2016.

2 Namelijk 16% van 1.577.750 is 252.440.

3 Namelijk 2,5% van 1.577.750 is 39.444.

4 Bij deling van het totaal aantal leerlingen (1.577.750) door het totaal aantal basisscholen (7.157) komt het gemiddelde aantal leerlingen per school op 220.

5 Door het totaal aantal bovengemiddelden tot hoogbegaafden (252.440) te delen door het totaal aantal basisscholen (7.157), komt het gemiddelde aantal van deze leerlingen per school uit op 35,3. In de praktijk dus 35 per school.

6 Door het totaal aantal hoogbegaafde leerlingen (39.444) te delen door het totaal aantal basisscholen (7.157) komt het gemiddelde aantal hoogbegaafde leerlingen per school uit op 5,5. In de praktijk dus 5 à 6 per school.

Bijlage 2:

Inventarisatie aandacht voor afwijkende leerlingen in de pabo-opleiding

In dit overzicht is de aandacht voor afwijkende leerlingen in de curricula van de pabo-opleidingen opgenomen met een beschrijving van de resultaten van de inventarisatie. In het overzicht in bijlage 3 is de cijfermatige neerslag hiervan opgenomen.

De hogescholen zijn weergegeven in volgorde van hun CROHO-registratie. Alleen de Thomas More Hogeschool is hieraan toegevoegd, omdat deze hogeschool inmiddels is verzelfstandigd van de Hogeschool Leiden.

Het schema is opgesteld in de periode september 2014 tot en met april 2015. In deze periode zijn de websites bezocht. In september 2015 zijn de gegevens gecontroleerd.

Voor een beschrijving van de gemaakte keuzes bij de vastlegging van resultaten van de inventarisatie wordt verwezen naar de inleiding van “Deel 2 Nurture in de polder”.

Overzicht 10: Aandacht voor afwijkende leerlingen in de curriculum van de pabo-opleidingen

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Avans!	1 blok: 'Omgaan met verschillen' in 2 ^e jr.; 2 blokken 'Passend onderwijs' in 3 ^e jr.	Minor in 3 ^e jr.; 3 pabo-minors: - Cultuur en Educatie; - Talentontwikkeling; - buitenlandstage; 267 hs-brede minors in interne catalogus waaronder: - ogv PO: "Zorgverbreiding" - ogv zmal: "Talentontwikkeling & hoogbegaafdheid"; - www.kiesopmaat.nl voor keuze uit externe minor.	Specialisaties: - oudere en jonge kind in 3e jr.; - Levensbeschouwelijke richting; - Vakgebieden; - "TOPClass Gedragsspecialist" va 3e jr. lectoraat); 2-jarige specialisatie met extra lesuren voor kinderen met gedragsproblemen en specifieke onderwijsbehoeften (zmlk/milk).	Avans Breda zijn 3 masters verbonden, waarvan geen ogv educatie; Avans werkt samen met Avans+ ; Avans+ ontwikkelt samen met partnerorganisaties opleidingen en voert deze uit. Een hier van is de master SEN die wordt verzorgd door Fontys Hogescholen.	Vd 22 lectoraten is er 1 op gebied van onderwijs: "De innovatieve opleidingsschool", met 2 thema's: a. "Gedragspecialist (v gedragsproblemen" (ogv zmlk) b. "Innovatieve opleidingsschool" met als doel de organisatie van onderwijs in de klas te verbeteren. In 2014 zijn geen lectoren, deelneemers en projecten verbonden aan dit lectoraat.	"Pabo Partner in Kennis" is een kenniscentrum van de opl Leraar bo, waar ook het lectoraat "De innovatieve opleidingsschool" onder valt. Studenten, pabo-docenten en leerkrachten uit het bo in de regio werken gezamenlijk aan ontwikkeling en deling van kennis. Focus op: opleiden, praktijk-onderzoek en projecten ogv rekenen, taal, cultuureducatie, wetenschap en techniek.	Vol- en deeltijd-pabo; 2e plaats in keuzegids HBO 2015; Keurmerk 'Opleidingsschool' van min OCW en NVAO; Predikaat 'Academische Opleidingsschool'

- 1 <http://www.avans.nl/opleidingen/opleidingzoeker/leraar-basisonderwijs-breda-volttijd-bachelor/introductie>, https://osirisstudent.avans.nl/student_prdosi/OnderwijsCatalogusKiesCursus.do, http://www.avansplus.nl/opleidingen/onderwijs/63563_masters-primair-onderwijs.html en <http://www.avansplus.nl/opleidingen/onderwijs/masters-primair-onderwijs/65980/master-special-educational-needs-sen-volttijd.html>. Websites van sept. 2014 t/m sept. 2015 verschillende maten geraadpleegd.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Christelijke Hogeschool Ede (CHE) ² Ede	Vermeld wordt dat er tijdens de hele opslaan is voor "Hoe ga ik om met verschillen in de groep?" en "Hoe geef ik passende zorg aan leerlingen?". In het curriculum wordt dit v.h. 3 ^e jr. expliciet gemaakt: Aandacht voor het omgaan met verschillen en PO; internationale-leringsweek in 2 ^e jr.	Minor in 3 ^e jr.; 4 pabo-minors: - 'Talent' (is verdieping in het taalonderwijs); - Identiteit & Cultuur; - Adventure learning en - Jong Management; - Naast verdieping-minor is ook hsbrede minor verplicht; - www.kiesopmaat.nl voor keuze uit externe minor.	Specialisaties: - oudere en jonge kind vanaf 2 ^e jr. (in 1 ^e jr. wordt keuze gemaakt); - Bewegingsonderwijs in 4 ^e jr.	Master "Leren en Innoveren" ism Driestar en VIAA voor schoolbrede veranderingstrajecten; Master "Educational Leadership" in samenwerkingverband Penta Nova, een opleidingsproject voor leidinggevenden.	1 v.d. 6 lctoraten is o.g.v. onderwijs, nl. "Docent en talent". Dit betreft onderzoek naar talentontwikkeling van pabo-studenten, leerkrachten en docenten en unieke talenten van bbschillen tussen leerlingen tegen de achtergrond vd gemeenschap; 2. onderwijsontwikkeling van onderop met en door talentvolle leraren. Nadruk ligt op 'Omgaan met verschillen in onderwijs' (PO).	CHE-Transfer verzorgt diverse post-hbo-opleidingen, masteropleidingen, korte cursussen en trainingen. Geen specifieke nascholing o.g.v. zmlk of zmal.	Vol- en deeltijd-pabo; Christelijke hogeschool; In 2015 3 ^e beste hsb van NL; Keurmerk Keuzegids Masters voor Master "L&I" "Topopleiding 2014".

2 <http://www.che.nl/studeren/leeraar-basisonderwijs/volgtijd>, <http://www.masterli.org/home>, <http://www.che.nl/nl-nl/professionals-en-bedrijven/educatie/master-educational-leadership> en <http://www.pentanova.nl/organisatie.aspx>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Haagse Hogeschool ³ Den Haag	1 blok "Zorg/pas-send onderwijs" in 3e jr.	Minor in 3 ^e en 4 ^e jr.; Enkele pabo-minors, waarvan: - ogv PO "Passend Onderwijs" en - ogv zmlk "Zorg voor kinderen (Special educational needs)"; - Buitenlandse minor of stage (NB: ± 1/3 vd studenten studeert een 1/2 jr. in het buitenland); - Hogeschoolbrede minors; - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - onderbouw (gr 1 tm 2), middenbouw (gr 3 tm 5) of bovenbouw (gr 6 tm 8) in 3e jr.; - binnen bepaalde vakken (profielen).	9 masters, niet ogv onderwijs; Voor Master "Special Educational Needs (SEN)" wordt verwezen naar het Seminarie voor Orthopedagogiek in Utrecht /Hs Utrecht.	30 lectoraten, rond 5 aandachtsgebieden, waaronder "De hs in transitie: van onderwijs- naar kennisinstelling" met lectoraat "Duurzame Talentontwikkeling", Doel is ontwikkelen talent studenten hs.	50 post-hbo opleidingen, waarvan geen op gebied van zmlk of zmal.	Vol- en deeltijd-pabo; Hs profileert zich ogv de domeinen Economie, Bestuur & Veiligheid en Technologie.

3 [http://www.dehaagsehogeschool.nl/bachelorstudies/aanbodopleidingen/opl-tot-leraar-basisonderwijs-pabo-vt/](http://www.dehaagsehogeschool.nl/bachelorstudies/aanbodopleidingen/opl-tot-leraar-basisonderwijs-pabo-vt/even-voorstellen) even-voorstellen , <http://www.dehaagsehogeschool.nl/bachelorstudies/aanbodopleidingen/opl-tot-leraar-basisonderwijs-pabo-vt/studie/algemeen>, <http://www.dehaagsehogeschool.nl/bachelorstudies/aanbodopleidingen/opl-tot-leraar-basisonderwijs-pabo-vt/studie/major-minor>, <http://www.dehaagsehogeschool.nl/lectoraten-en-onderzoek/overzicht-lectoraten> en <http://www.dehaagsehogeschool.nl/professional-courses/overzicht-opleidingen-trainingen/professiona-liseringsaanbod-pabo/overzicht-aanbod>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Driestar⁴	In eerste 2 jr. kan kennis verbreed en verdiept worden door verschillende extra programma's bij vakken te volgen, bijv. "De Bijbel in beeld"; "Cambridge certificate of English" in pabo 1 t/m 4;	8 minors, waarvan ogv PO: "Zorg" met omschrijving: "Op de bs zitten veel ll. die extra zorg nodig hebben."; Daarnaast minors - Exemplarisch onderwijs; - Jong management; - Bewegingsonderwijs; - Rekenen-wiskunde; - Nederlands (taal); - Ontwikkelingsgericht onderwijs (OGO)/Mens en Wereld; - Christian education: crossing the borders.	Specialisaties: - jonge (4-8 jr.) en oudere kind (8-12 jr.) in 3 ^e en 4 ^e jr.; - binnen de leeftijd specialisatie verdiepen in 1 zaak- of expressie-vak; - 1 verdiepingstav persoonlijke vorming; - Vrije studieruimte; - oriëntatie op speciaal onderwijs in 3 ^e en 4 ^e jr. mogelijk (kan korte oriëntatie zijn, maar ook langer stage lopen of lo uitvoeren).	3 masters ism andere hogescholen. - Master "Special Educational Needs (SEN)" samen met en bij Hs Utrecht/Seminarium; - Master "Leren en Innoveren" ism CHE en VIAA (zie CHE); - Master "Educational Leadership" in samenwerking met Penta Nova.	3 lectoraten: - Christelijk leraarschap; - Engels en Nieuwe media in vorming en onderwijs.	14 post-hbo-opleidingen niet o.g.v. zml of zml; 2 kenniskringen zonder lector: - Opvoedingsidealen in de praktijk en - Passend Leraarschap; 7 expertiseteams, wo "Passend onderwijs"; Onderwijsadvies- en begeleidingsdienst adviseert in maatwerktrajecten over PO, wo hoogbegeerdheid. Aangezien dit maatwerk betreft, is dit niet vermeld in het overzicht.	Vol- en deeltijd en academische pabo; Prot-chr en reformatorisch onderwijs met bijbel als norm, richtsnoer en inspiratiebron; Keurmerk "Topopleiding 2015" in Keuzegids HBO, voltijsdop beste van NL; Andere opleidingen scoren eveneens hoog.
Gouda	Afstudeeropdracht past bij gekozen minor; Verschillende internationale trajecten/studiereizen mogelijk.						

4 <http://www.driestar-educatief.nl/studeren/hbo-opleidingen/pabo-volttijd>, <http://www.driestar-educatief.nl/studeren/masteropleidingen/special-educational-needs>, <http://www.masterli.org/home> en <http://www.pentanova.nl/organisatie.aspx>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Fontys ⁵ Eindhoven Tilburg Venlo Veghel Den Bosch Sittard	Aandacht voor 'Omgaan met verschillen' in 2e en 3e jr.	Minor in het 3e jr.; 8 pabo-minors, waarvan 2 ogv PO; - Oudere kinderen met bijz behoef- ten o.g.v. gedrag en - Jonge kinderen met bijzondere begeleidings- en ontwikkelings- behoeften; Daarnaast nog: - hs-brede minors; - Buitenlandse minors; - www. kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - jonge (2-8), oudere kind (8-12) en scholier (12-16 jr.) in 3e jr.; - Diploma: Openbaar bo, protestants-christelijk bo of rooms-katholiek onderwijs (akte godsdienst/ levensbeschouwing).	26 masters (vol- en deeltijd), waaronder 3 o.g.v. onderwijs: 1. Master Leren & Innoveren, 2. Master Leadership in Education. 3. Master Special Educational Needs vol- en deeltijd. Deze is hoofdzakelijk ogv zmlk. De SEN-modules (5 ECTS per module) kunnen ook separaat worden gevolgd. Van deze 60 master SEN modules zijn er 5 (8,3%) over zmlk of (Hoog-)begaafdheid.	38 lectoraten, waarvan 12 o.g.v. onderwijs, bijv. "Leren en innoveren", maar geen op gebied van zmlk of zml; 4 expertisecentra, maar niet ogv Educatie.	Vele post hbo-opleidingen/trainingen/cursussen, waarvan 48 ogv onderwijs en 8 ogv PO certificaat. Ogv zml: post-hbo-opleiding "Passend onderwijs en (hoog-)begaafde leerlingen voor leerkrachten (practitioner)". Deze opleiding is opgebouwd uit de 5 SEN-modules over zml. Omvang: 8,3 ECTS voor bo en 5,6 ECTS voor vo.	Vol- en deeltijd en academische pabo met bi-certificering; Een vd grootste hoger onderwijsinstellingen van NL: 29 instituten die 85 bacheloroopleidingen verzorgen; In Sittard alleen voltijdse pabo-opleiding "De Nieuwste Pabo" opgericht ism Zuyl Hs.

5 <http://fontys.nl/Studeren/Opleidingen/Leraar-Basisonderwijs-pabo-voltijd.htm>, <http://fontys.nl/Over-Fontys/Wie-wij-zijn.htm>, <http://fontys.nl/Studeren/Minors.htm>, <http://fontys.nl/Werk-en-studie/Opleidingen-en-cursussen/Master-Special-Educational-Needs-voltijd.htm> en <http://www.denieuwstepabo.nl/student> en <http://fontys.nl/Werk-en-studie/Opleidingen-en-cursussen/Practitioner-Hoogbegaafdheid.htm>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
VIAA ⁶ Zwolle	Omgaan met verschillen tussen leerlingen in 3e jr.	Verskillende minors, als "onderzoek en innovatie" of "onderwijs in buitenland".	Specialisatie in onder- of bovenbouw vanaf 3 ^e jr.; Keuze vakprofiel in 3 ^e jr.	Het Seminarium voor Orthopedagogiek / HvU verzorgt afwisselend Master SEN bij VIAA of de Kath Pabo Zwolle; Master "Leren en Innoveren" ism CHE en Driestar (zie CHE); Master "Educational Leadership" in samenwerkingsverband Penta Nova.	3 lectoraten/ onderzoekscentra, nl. "Morele vorming", "Zorg en spiritualiteit" en "Centrum voor Samenlevingsvraagstukken". Het eerste genoemde lectoraat is gericht op het onderwijs.	Kenniscentrum "De Educatieve Academie" verzorgt nascholingen / trajecten, wo ogv PO: "Passend Onderwijs". Er zijn standdaardtrajecten, maar ook maatwerkbegeleidingstrajecten wo: "Hoogebegaafdheid in de klas" en een studiemiddag als "Slimme kleuters: een uitdaging?!" Gezien aard vh aanbod en de beperkte omvang zijn dit traject en deze studiemiddag niet opgenomen in het overzicht.	Vol- en deeltijd en universitaire pabo; Gereformeerde hogeschool met uitgesproken karakter; Tot 1-1-14: "Gereformeerde Hogeschool" genaamd; Keurmerk "Beste middelgrote hogeschool 2014" in de Keuzegids HBO Voltijd; Keuzegids Masters voor Master "L&I"; Keurmerk "Topopleiding 2014".

6 <http://www.viaa.nl/Studeren%20aan%20Viaa/Pabo.aspx?tab=Algemeen>, <http://www.masterli.org/home> en <http://www.pentanova.nl/organisatie.aspx> en http://www.viaa.nl/home/Studeren%20aan%20Viaa/Onderwijsmasters%20en%20post-hbo?utm_intern_campaign=homepage&utm_intern_content=educatie_quicklink3. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Hanze-hogeschool Groningen	Veel aandacht voor het signaleren en diagnosticeren van leer- en ontwikkelingsvragen bij kinderen en voor het samenstellen van PO arrangementen in 3e jr.; Keuze minor of specialisatie in 4e jr.	Minor gericht op kennisverbreding in 4e jaar; Keuze uit vele minors; Studenten krijgen informatie op de jaarlijkse minormarkt; Hs-brede minors; Buitenlandse minors; www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - jonge (gr 1/4) en oudere kind (gr 5/8) vanaf 3e jr.; - gericht op kennisverdieping in 4e jr., waaronder: - bewegingsonderwijs; - science; - Daltononderwijs; - Kunst en cultuur; - Speciaal onderwijs; - Onderwijs aan universiteit of hs in buitenland; - Engels.	Geen; Na schakeljaar kunnen masters aan de Universiteit Groningen worden gevolgd.	Er zijn: - 1 Centre of expertise en - 5 kenniscentra niet ogv onderwijs; - 1 lectoraat: "Excellentie in Hoger Onderwijs en Samenleving". Dit lectoraat is gericht op het talent/de excellentie van studenten vd hs. Onderzocht wordt wat studenten motiveert tot excellent presteren, wat de arbeidsmarkt vereist onder excellentie en hoe samenwerking en onderwijs elkaar kunnen versterken op het terrein van talentbeoordeling. Gewerkt wordt aan implementatie van excellentieprogramma's, als honours colleges.	De Hanzehs Groningen Professionals en bedrijven biedt 9 nascholingen aan, o.m. ogv: bewegings- en muziekonderwijs; - coördinator - Opbrengstgericht werken; - coördinator rekenonderwijs; coördinator taal. Daarnaast nog diverse maatwerktrajecten.	Vol- en deeltijd en academische pabo; Stimuleert buitengewoon getalenteerde studenten en medewerkers.

7 <https://www.hanze.nl/nld/onderwijs/maatschappij/pedagogische-academie/opleidingen/bachelor/leraar-basisonderwijs-pabo>, <https://www.hanze.nl/nld/onderwijs/maatschappij/pedagogische-academie/organisatie/over-de-academie/opleidingen>, <http://www.lectoraten.nl/lectoraat/100/excellentie-in-hoger-onderwijs-en-samenleving>, <https://www.hanze.nl/nld/onderzoek/kenniscentra/lectoraat-excellentie> en <https://www.hanze.nl/nld>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
HAN ⁸ Arnhem Nijmegen	Aandacht voor verschillen in 2 ^e jr.	Minors in 2 ^e of 3 ^e jr.; - Keuze uit verdiepende, verbredende of doorstroomminors; - 19 pabo-minors, waarvan geen o.g.v. zmlk of zmal; - Buitenlandse minors; - (Buitenlandse) stage als minor; - kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - jonge, oudere kind of vmbo in 4 ^e jr.; - 6 denominaties: Openbaar, Prot-chris., Rooms-Kath onderwijs (met diploma of certificaat), Verklaring HVO, Aantekening geestelijke straffingen of Verklaring Islamitisch onderwijs; - onderwijsvisies: Jenaplan, Montessori, Dalton, Ervaringsgericht onderwijs (EGO).	Verschillende masters, maar niet o.g.v. zmlk of zmal; Voor master SEN wordt verwezen naar andere onderwijsinstellingen .	7 kenniscentra, waarvan 1 o.g.v. onderwijs: "Kwaliteit van leren". Hieraan zijn 7 lectoraten verbonden ogv: - Toetsen en beoordelen; - Innovatie van leren in organisaties; - Leren met ICT; - Ontwerpen van innovatieve leerarrangementen; - Ontwikkelen van competenties op de werkplek; - Beroepspedagogiek; - Seksediversiteit in het onderwijs.	Bijna 300 opleidingen, cursussen en trainingen, waarvan 60 ogv onderwijs. Geen specifiek o.g.v. zmlk of zmal.	Volgtijd-, deeltijd en academische pabo.

8 <http://www.han.nl/opleidingen/bachelor/lerarenopleiding-basisonderwijs/vt/>, <http://www.han.nl/werken-en-leren/type-opleidingen/masteropleidingen/> en <http://www.han.nl/onderzoek/kennismaken/>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/ m sept. 2015.

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
De Kempel⁹ Helmond	Veel aandacht voor internationalisering en uitwisseling in 4 ^e jr., nl. Verkenning onderwijs in andere landen, aandacht voor multiculturele samenleving en een uitwisselingsprogramma met opl in België.	Minors in 4 ^e jr.; Buitenlandstage in 4 ^e jr. mogelijk.	Specialisaties: – Jonge of oudere kind; – Verdieping kennisbasis van 1 of meer vakgebieden; – Godsdienst & Levensbeschouwing (getuigschrift); – Ontwikkelingsgericht Onderwijs-certificaat en certificaat intern cultuurcoördinator.	2 masters: – Master “Leren en Innoveren” op locatie Marnix Academie, in het samenwerkingsverband de Educatieve federatie Interactum; – (pre)Master Onderwijswetenschappen.	2 lectoren in Kempel OnderzoeksCentrum (KOC), met thema’s: – Betekenisvol onderwijs; – Eigenijds beoordeelen in het onderwijs (EBO).	Kenniscenter “De Kempel” verzorgt master-, post-hbo-opleidingen en trainingen. Training “Speciale zorg voor Iln” is te beperkt in omvang om op te nemen in het overzicht; Het kenniscenter neemt deel aan allerlei projecten en samenwerkingsverbanden binnen en buiten de regio.	Vol- en deeltijd pabo; Zelfstandige monosectorale pabo; Katholiek-christ. identiteit; Keuzegids hbo Vol-tijdstudie: 2 ^e van NL; Speerpunten: – breed opleiden met herkenbaar profiel; – pro-actief in onderwijs-innovatie; – verbonden met regio en de wereld.

9 <http://www.kempel.nl> en http://www.kempel.nl/DeKempel/Missie/Documents/Opleidingskader_Web.pdf, <http://www.kempel.nl/onderzoek/Paginas/default.aspx>, <http://www.interactum.nl/Onderzoekenontwikkeling/LectorenInteractum.aspx> en <http://www.kcdk.nl/Pages/Default.aspx>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Inholland ¹⁰ Alkmaar Den Haag Dordrecht Haarlem Rotterdam	Leerlingenzorg / omgaan met ver- schillen extra hulp in het 3 ^e jr.	5 keuzepakketten in het 3 ^e jr. - verdieping bin- nen een school- vak; - grootstedelijk onderwijs; - internationalise- ring; - leerlingenzorg (ogv zmlk); - onderwijskundig leiderschap; Daarnaast: - doorstroomminor voor masteropl. in het 3 ^e jr.	Specialisaties: - Jonge (2 t/m 8 jr.) en oudere kind (8 t/m 14 jr.) va 3 ^e jr.; - Speciaal onder- wijs (ook stage mogelijk in sbo in 3 ^e jr.); - Vmbo (ook stage mogelijk in vmbo- in 3 ^e jr.); - Geestelijke stro- tificaat levensbe- schouwing in het openbaar onder- wijs, Diploma Christelijk basis- onderwijs en Akte godsdienst/ levensbeschou- wing voor leer- kracht kath po.	Vd 7 masters zijn er 2 ogv onderwijs: - Master "Leren en Innoveren" in DH en Amsterdam; - Master Educa- tional leadership in A'veen in samenwerkings- verband Penta Nova;	26 lectoraten waar- van 6 ogv onderwijs, leren en levensbe- schouwing, nl: - Teaching, learning & technology; - Geïntegreerd peda- gogisch handelen; - Ontwikkelings- gericht onderwijs (OGO); - Grootstedelijk onderwijs & jeugd- beleid; - Onderwijs en levensbeschou- wing en - Taaldidactiek en Onderwijs.	"Inholland acad- emy" verzorgt mas- ters-programma's, (post-)hbo-oplei- dingen en cursus- sen. Ogv "Educatie primair onderwijs" zijn er 9 opleidings- richtingen, wo "Passend onderwijs en zorgverbre- ding". 1 vd 6 bouwstenen hiervan betreft de cursus "Hoogbe- gaafdheid realise- ren" (± 0,5 ECTS). Gezien de beperkte omvang hiervan is deze niet opgeno- men in het over- zicht.	Vol- en deeltijd pabo

10 <http://www.inholland.nl/Opleidingen/Leraar+Basisonderwijs+%28Pabo%29/volgtijd/frontpage.htm>, <http://www.inholland.nl/opleidingen/leraar+basisonderwijs+%28pabo%29/volgtijd/werkveld+en+beroepen.htm>, <http://www.inholland.nl/studiekeuze/studeren%20bij%20inholland/major%20minor/frontpage.htm> en <http://www.inholland.nl/onderzoek/>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
iPabo ¹¹ Amsterdam Alkmaar	2-jarige majorfase: 1 ^e en 2 ^e studiejaar. Hierin "leer je alle basisvaardigheden van het beroep"; Gezamenlijk programma rond Bijbel en Koran in 1 ^e deel studie; 5 prioriteiten obv missie, visie en kwantiteitsagenda PO – N-Holland: 1. Opbrengst-gericht werken binnen taal en rekenen-wiskundig onderwijs; 2. Excellente en meervoudige talentontwikkeling; 3. Passend onderwijs en jeugdzorg; 4. Jonge Kind en Voorschoolse Educatie (VVE); 5. Diversiteit en kritisch burgerschap.	2-jarige minorfase: 3 ^e en 4 ^e studiejaar. Verdieping op kennisbasis; Keuze voor 1 vd 5 uitstroom-profielen (halverwege het 3 ^e jr.) vd hs. Deze stemmen overeen met de 5 prioriteiten vd hs. 2 hier-van zijn o.g.v PO, nl. nr. 2 en 3 (zie kenn. major). Uit de profielbeschrijvingen en de voltijds brochure, blijkt, dat met de term 'excellentie' niet direct bedoeld wordt op zml-leerlingen; Half jr. studeren in buitenland mogelijk in 3 ^e jr.	Specialisaties: – jonge en oudere kind; – Akte godsdienst/levensbeschouwing (rk), diploma prof-chris of islamitische bo of diploma religieuze diversiteit; – Bewegings-onderwijs / sportklas, vanaf 1 ^e jr.	In samenwerking met partners worden 3 HBO-masters aangeboden: 1. Special Educational Needs aangebonden ism Hs Utrecht en Win-desheim 2. "Leren en Innoveren" in "de Educatieve federatie Interactum" en 3. Educational Leadership & Leadership in Education.	3 lectoraten in het iPabo-onderzoekscentrum: 1. Jonge kind & VVE, gericht op peuters en kleuters met een taalachterstand; 2. Rekenen – wiskunde; 3. Diversiteit en kritisch burgerschap.	9 post-hbo-opleidingen, 4 managementopleidingen / 3 trainingen / coachingstrajecten. Opleidingen tot specialist ogv: – pedagogiek/gedrag; – taal; – rekenen; – wetenschap & techniek; – bewegingsonderwijs; – leidinggeven (basis- en vakbekwaam). Geen opleiding op gebied van zml of zmal.	Vol-deeltijd-, verkorte en (ism VU) academische pabo en Vrije Schoolpabo; Interconfessionele mono-sectorale hs (nl: prot-chr., rooms-kath. en islamitisch); Missie & visie: <i>Talent tell!</i> Missie: optimale talentontwikkeling van kinderen in bs; Opleiding en oz hs richten zich op de professionele ontwikkeling van leraren en leidinggevers om de missie te vervullen. Hiertoe zijn excellentie-trajecten voor studenten ingevoerd.

11 <http://www.hs-ipabo.edu/sf.mcgi?2406>, www.ipabo.nl en Leraar basisonderwijs: als je 't lef hebt! 2014, www.hs-ipabo.edu/sf.mcgi?2575 en <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/taalachterstand/vraag-en-antwoord/wat-is-voorschoolse-en-vroegschoolse-educatie-vve>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Hogeschool Leiden ¹² Leiden	In het 3 ^e jr. staan de individuele behoeften van kinderen centraal. Thema's o.m.: "(H)erkennen van verschillen" en "Omgaan met verschillen". In theorie en stage-praktijk staat PO in 3 ^e jr. centraal; Uit Pabogids p. 25: Periode 3: PO, Omgaan met verschillen: "De student [...] is bekend met veel voorkomende ontwikkelings- en gedragsproblemen en -stoornissen en hij weet hoe hij daarmee om kan gaan."	Minor in 4 ^e jr.; Keuze uit: - Bewegingsonderwijs, - Onderwijs en Moderne media, - Cultuur, - Externe minor, Global Awareness, - Internationalisering, - Rekenen, - Van verhalen groei je, - Passend Onderwijs: student wordt voorbereid op geven van PO waarbij alle leerlingen onderwijs ontvangen waarbinnen zij hun talenten kunnen ontwikkelen (ook stage mogelijk in sbo in 3 ^e jr.); - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - Jonge (gr. 1-4) en oudere kind (gr. 5-8) in 3 ^e jr; - behalen aktes/diploma's van: godsdienst / levensbeschouwing (rooms-kath), prot-christelijk bo of openbaar bo in 2 ^e en 3 ^e jr.; - Sportklas va 1 ^e jr; - Cultuurklas va 1 ^e jr; - Vakverdieping in 2 ^e + 3 ^e jr.	2 masters, maar niet op het gebied van onderwijs; Daarnaast in samenwerkingverband Penta Nova is Master "Educational Leadership" mogelijk.	10 lectoraten, waarvan 2 ogv Educatie: 1. "Passend Onderwijs / Inclusive Education", 2. "Natuurbeleving en ontwikkeling kind"; Beide lectoraten zijn ook verbonden aan de Thomas More pabo. De 4 leden vd kenniskring PO / Incl Education houden zich hoofd-zakelijk bezig met PO en in beperkte mate met zmlk- en zml-leerlingen: 1 lid vd kenniskring houdt zich 1 dag per week bezig met zml. Omdat bijv. in publicaties expliciet aandacht wordt gevraagd voor zmlk en zml, is in het overzicht dit lectoraat opgenomen onder PO, zmlk en zml.	21 post-hbo opleidingen/ cursussen en workshops, bijv. "Onderwijs en Moderne Media", "De leerkracht 2.0". Geen o.g.v. zmlk en zml.	Volttijd, 2-jarige deeltijd en academische pabo, Vrije schoolpabo; Academische pabo van de Univ Leiden; Pabos Leiden is in 1999 ontstaan uit pabo's met katholieke signatuur. Deze identiteit wordt sindsdien op pluriforme wijze vorm gegeven; Pabo Thomas Moore heeft enige tijd deel uitgemaakt van de Hs Leiden. De h's en werken nog steeds samen, bijv. bij lectoraat PO

12 <http://www.hsleiden.nl/pabo/opbouw-studie>, Pabogids 2014-2015 2014, p. 12-16 en 25 en <http://www.pentanova.nl/organisatie.aspx> en <http://www.hsleiden.nl/opleidingen-voor-professionals/centra>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Hogeschool Rotterdam ¹³ Rotterdam	Specifiek aandacht voor "omgaan met verschillen in de klas op cognitief, sociaal-emotioneel en cultureel niveau" in 2 ^e jr.; Student kan voor groot deel eigen opleiding samenstellen dmv. keuzevakken, stageplaats(eren), minor en afstudeeropdracht of -onderzoek.	Keuzevakken in 3 blokken vh 1 ^e + 2 ^e jr; keuze uit ± 300 vakken; Minor in 1 ^e en 2 ^e blokken vh 4 ^e jr, o.a.: - Rekenen en wis-kunde; - Taalspecialist op de bs; - Passend Onderwijs; Focus op inhoud, beleid en org van opvoeding en onderwijs aan kinderen. Kan ook in het buitenland; - Zicht op speciaal onderwijs; - Bewegings-onderwijs; - Voor- en Vroeg-schools Educatie (VVE); - Cultuureducatie; - Early English; - Internationale minors mogelijk; - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - jongere (4-8 jr) of oudere kind (8-12 jr) in 3 ^e jr; - 2 vakspecialisaties: 1 wereldvak + 1 kunstvak; - Montessori-onderwijs; - Introductie Christendom voor het BO (ICBO)-certificaat om les te geven op prot-chr of rooms-kath scholen. Alle gediplomeerden van de pabo ontvangen een Diploma Openbaar Onderwijs.	20 masters, waarvan 2 ogv onderwijs: 1. Kunsteducatie ah Piet Zwart Institute 2. Leren & Innoveren ism Fontys Hs.	Hs Rotterdam focust op 5 thema's, dat is belegd in 5 kenniscentra met 47 lectoren. De 5 thema's zijn: 1. Zorginnovatie 2. Creating 010 3. Innovatief Ondernemerschap 4. RDM 5. Talentontwikkeling. Dit thema heeft 4 onderzocht lijnen met 4 lectoren ogv: a. Opvoeder-empowerment b. Brede school c. Talentontwikkeling Risicojongeren d. Doorstroom en doortlopende leerlijn. Dit kenniscentrum is niet ogv zmlk of zmal.	Post-hbo-opleidingen, masters en trainingen worden aangeboden door de "Hs Rotterdam Transfergroep", zoals: - Coachen in het onderwijs; - Intern Begeleider; - Montessori nascholingscur-sus. Geen nascholingen o.g.v. zmlk en zmal.	Vol- en deeltijd en academische pabo; Studie conform het Rotterdams Onderwijs Model (ROM), dat zorgt voor een balans tussen kennis, praktijk en persoonlijke ontwikkeling. Opleiding is eerst gericht op kennis, dan op praktijk onder begeleiding v.e persoonlijke coach.

13 <http://www.hogeschoolrotterdam.nl/opleidingen/lerenopleiding-basisonderwijs-pabo/vol-tijd>, <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/opleidingen/bachelor/lerenopleiding-basisonderwijs-pabo/vol-tijd/>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Hogeschool Utrecht ¹⁴ Utrecht Amersfoort	<p>"Uitgaan van verschillen" in 3^e jr. NB: Curriculum in 2^e + 3^e jr in Urrt en A'foort verschillen enigszins, omdat op locatie A'foort nog wordt gewerkt met de competentiematrix v/h vorige curriculum. Voor dit onderzoek wordt derhalve de programmering van pabo Utrecht geanalyseerd;</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 4 pabo-keuze-ruimtes in 2^e jr: 1. Duurzaamheid 2. Kunst & Cultuur 3. Passend Onderwijs: netwerk en protocollen 4. Leerlandschap verdieping vernieuwingsonderwijs; - 3 pabo-keuze-ruimtes in 3^e jr: 1. Daltononderwijs 2. Leerkracht Plus 3. Special Educational Needs (SEN); - Minor Study Abroad (2 blokken onderwijs aan buitenlandse hs of universiteit); - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor. 	<ul style="list-style-type: none"> Specialisaties bij Instituut Theo Thijssen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunst en cultuur - Bewegingsonderwijs; - Akte godsdienst (rooms-kath.) - Diploma openbaar onderwijs na blok "Geloofje zelf" - (delen) van Dalton diploma. 	<p>Faculteit Educatie verzorgt 15 masterop-, waarvan 5 pabo-masters:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Leren en Innoveren, 2. Management of Education, 3. Special Educational Needs (SEN): Auditief gehandicapten, 4. SEN: Communicatief gehandicapten, 5. SEN: Leraar speciaal onderwijs. <p>De mastermodules uit SEN (5 ECTS per module) kunnen ook separaat worden gevolgd. Vd 40 master SEN modules is er 1 (2,5%) over zmal of (Hoog-)begaafdheid.</p>	<p>Kenniscentra zijn groepen lectoren die onderzoeksprogramma's uitvoeren:</p> <ol style="list-style-type: none"> 4 lectoraten in het kenniscentrum 'Educatie', ogv: <ol style="list-style-type: none"> 1. Normatieve professionalisering 2. Dovenstudies 3. Beroepsonderwijs 4. Geletterdheid. 	<p>Het Seminarium voor Orthopedagogiek heeft 5 expertisecentra:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jonge risicokinderen 2. Leren 3. Gedrag 4. Begeleiden, Schoolontwikkeling, Leidinggeven 5. Beperkingen en handicaps. <p>Het biedt vele post-hbo-opleidingen, nascholingen en mastermodules aan, wo de 2-jarige opleiding "Speciale hoogbegaafdheid en differentiatie" van 5 ECTS.</p>	<p>Vol- en deeltijd pabo en academische lerarenopleiding (ALPO) ism Univ Utrecht; HU bestaat uit instituten, academies en centra.</p> <p>Bache-loropl worden aangeboden door instituten, de pabo door Instituut Theo Thijssen;</p> <p>Seminarium voor Orthopedagogiek is landelijk kennis- en opleidings-centrum met ogv opleidingen, masters, nascholingen, e.d. en praktijkgericht o,z. Dit wordt georganiseerd vanuit 5 regiokantoren in 11 plaatsen.</p>

14 <http://www.hu.nl>, <http://www.studiekeuze.hu.nl/los/Onderwijs-en-Opvoeding/Studiegidsen.aspx#>, <http://www.cursussen.hu.nl/Centra/Seminarium-voor-Orthopedagogiek.aspx>, en <http://www.cursussen.hu.nl/Studeren-aan-de-HU.aspx> en <http://www.werkenstudie.hu.nl/ totaal aanbod /Master-Special-Educational-Needs-Leraar-Special-Onderwijs-M-SEN.aspx>. Van sept. 2014 t/m sept. 2015 websites verschillende malen geraadpleegd.

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Hogeschool van Amsterdam ¹⁵ Amsterdam	Omgaan met verschillen centraal in 3 ^e jr; Passend Onderwijs in 3 ^e jr.	Minor: in 3 ^e of 4 ^e jr voor specialisatie binnen of buiten de eigen studierichting; -189 hs-brede minors; - Doorstroomminor om daarna een universitaire master te volgen; - Minor voor excellentie studenten bv. Fashion Theoria of Informatica Intelligent Environments (vd 4 is er geen ogv onderwijs); - minors in English; - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - jonge en oudere kind va 3 ^e jr; - Montessori-, Dalton- en Ontwikkelingsgericht onderwijs. (diploma/certificaat van landelijke beroepsvereniging); - Wetenschap en techniek.	7 masters ogv onderwijs: - leraar alg economie; - leraar Engels; - leraar Frans; - leraar geschiedenis; - leraar Nederlands; - leraar wiskunde - master pedagogiek.	32 lectoraten waarvan 5 ogv Onderwijs en Opvoeding: 1. Didactiek vd maatschappijvakken; 2. Leren en innoveren; 3. Urban education; 4. Wetenschap en techniekonderwijs; 5. Maatwerk in leren en instructie. Laatste is ogv PO. Hieraan 1 hoogleraar en 1 promovenda verbonden. Hier toe behoren 23 projecten, vv 2 ogv zmal: 1. Integrale opvang leerlingen (hiervan is alleen de opstart op 10-4-2012 vermeld); 2. Ruimte voor talent. (ook hiervan is alleen de startdatum, 16-07-2013 vermeld). Omdat deze 2 projecten inhoudelijk leeg lijken, zijn zij niet opgenomen in het overzicht.	47 post-hbo opleidingen en cursussen op de HvA, niet ogv zmlk en zmal.	Vol- en deeltijd pabo.

15 <http://www.hva.nl/onderwijs/opleidingen/content/doopabo-hva/pabo-hva.html>, <http://www.hva.nl/onderwijs/opleidingen/opleidingen/opleidingen/content/folder/doopabo-hva/na-je-studie/verder-studeren/doorstuden.html>, <http://www.hva.nl/onderwijs/praktisch/item/minoren-stk.html>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/ m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
HZ University of Applied Science ¹⁶ Vlissingen	-	Minor in het 3 ^e jr: - HZ-brede minoren, als Ondernemerschap; - Pabo-minoren als 1. Cultureducatie; 2. Bewegingsonderwijs; 3. Management; 4. Opvoedcoach; 5. Tweedegraads opl Voortgezet Onderwijs; 6. Zorg aan Kinderen (een PO-minor); - Internationalisering (buitenlandse minors of stages); - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Vrije ruimte in het 3 ^e en 4 ^e jr; Specialisaties: - jonge kind (gr. 1 tm 4) en oude kind (gr 5 tm 8) in 2e jr; - openbaar, rooms-kath en prot-chris. onderwijs; - Onderwijskunde; - Kunstzinnige oriëntatie.	Master Speciaal onderwijs (SEN) wordt aangeboden door HZ en verzorgd door het Seminarium voor Orthopedagogiek van de HU	5 kenniscentra met lectoraten en 4 expertisecentra, niet op gebied van onderwijs.	Post-hbo (vak-)specialisaties en ook cursussen, waaronder: - Nascholing Engels voor basisscholen en cursus Taal- en leescoördinator; Geen nascholingen ogv zmlk of zmal.	Voltijdse pabo; Keurmerk Keuzegids HBO voltijd; beste grote hogeschool 2014.

16 <http://hz.nl/nl/studiekeuze/opleidingen/alle-opleidingen/voltijd/Academie%20voor%20Educatie/leraarbasisonderwijs/Pages/Introductie.aspx>,
<http://hz.nl/nl/studiekeuze/opleidingen/alle-opleidingen/voltijd/Academie%20voor%20Educatie/leraarbasisonderwijs/Pages/Programma.aspx>,
<http://hz.nl/nl/studiekeuze/opleidingen/alle-opleidingen/voltijd/Academie%20voor%20Educatie/leraarbasisonderwijs/Pages/Minors.aspx>,
<http://hz.nl/nl/studiekeuze/opleidingen/alle-opleidingen/voltijd/Academie%20voor%20Educatie/leraarbasisonderwijs/Pages/Stage-en-afstuderen.aspx>,
<http://hz.nl/nl/studiekeuze/opleidingen/alle-opleidingen/voltijd/Academie%20voor%20Educatie/leraarbasisonderwijs/Pages/In-het-kort.aspx>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Iselinge¹⁷	Studenten leren omgaan met verschillen tussen leerlingen; Passend onderwijs is onderdeel van het curriculum; In het 2 ^e jr bijv.: "Je voert onderwijs-taken uit in de onderbouw en bovenbouw, pas-send bij de verschil-lende niveaus bin-nen de groep.	7 minors in 4 ^{de} : 1. Effectief omgaan met leer-en gedrags-verschil-len (ogv PO), 2. Werken in de onderbouw v/h vmbo, 3. Zaakvakken, 4. Media, 5. Internationalise-ring (stage in het buitenland), 6. Jeugdliteratuur, 7. Management & organisatie.	Specialisaties: - Jongere kind (gr. 1 tm 4) en oudere kind (gr 5 tm 8) in 3 ^e jr; - Vakverdieping; - Daltononderwijs (certificaat), - Bewegings-onderwijs; - Les geven in het voortgezet onder-wijs; - Les geven in het Speciaal (basis) onderwijs, met specifiek aan-dacht voor gehandicapte en langdurig zieken kinderen en kin-deren met stoor-nissen en leer-en gedragsproble-men. In 3 ^e jr zijn kennismakings-workshops/ informatiedagen over Speciaal onderwijs.	Master Special Edu-cational Needs (SEN) wordt aange-boden door Iselinge en verzorgd door het Seminarium voor Orthopedago-giek van de HU; en Master "Leren en Innoveren" wordt verzorgd door het samenwerkingsver-band "de Educatie-ve federatie Interac-tum".	Onderzoek is gericht op primaire proces-sen (leren denken, taal, rekenen en lezen) en de nieuwe mogelijkheden die cross-mediale toepas-singen bieden; Er zijn geen lectoren verbonden aan Iselinge hs.	Via SON-edu-trai-ning 12 post-hbo opleidingen en cur-sussen: - Bevoegdheid bewegingsonder-wijs blok 1, 2 en 3; - Intern begeleider basis- en top-opleiding; - Leerlingenzorg in de kleuter-bouw; - Opleiding tot rekencoördinator en tot Taalcoördi-nator; - PO door de excel-lente leerkracht; - Jonge Kind speci-alist; - Specialist lees- en spelling-proble-men; - Leergang specia-list hoogbegaafd-heid. De laatste leergang is een 1-jarige oplei-ding (7 ECCTS).	Vol-, deeltijd- en academische pabo; Mono-sectorale hogeschool; Hs maakt deel uit van de IJsselgroep, met SONedu-trai-ning (voor onder-wijsprofessional), Psychologische Dienstverlening IJ-selgroep (GZ-psy-chologen) en IJssel-groep Educatieve Dienstverlening (bestuur); Hs neemt deel aan verschillende samenwerkingsver-banden, o.m. met die van de Open Univ met een pre-master onderwijs-wetenschappen.

17 <http://www.iselinge hogeschool.nl>, http://www.iselinge hogeschool.nl/ih_nl/missie_en_visie.php, http://www.iselinge hogeschool.nl/ih_nl/passend_onderwijs_innovatie.php, http://www.iselinge hogeschool.nl/ih_nl/competenties.php, http://www.iselinge hogeschool.nl/ih_nl/masteropleidingen.php, http://www.iselinge hogeschool.nl/ih_nl/programma_volgtijd.php, http://www.sonedutaining.nl/son_nl/opleiding_tot_specialist_hoogbegaafdheid.php, http://www.sonedutaining.nl/son_nl/opleiding_tot_specialist_hoogbegaafdheid.php. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Katholieke Pabo Zwolle¹⁸ (KPZ) Zwolle	Omgaan met verschillen centraal tijdens de stage in 3 ^e jr. (in bijv.: – vmbo, – speciaal onderwijs, – vernieuwingsonderwijs.) De student leert “tegenmoet te komen aan diverse onderwijsbehoeften van In” dmv adaptief onderwijs (PO).	KPZ heeft met 29 Europese instituten een Agreement gesloten, op basis waarvan studenten elders studeren. Vanaf de 2 ^e helft v/h 3 ^e jr kan de student 3 tot 5 maanden in het buitenland studeren of stage lopen; Verschillende internationale minors, bijv.: English language, Culture and Society -1 Culture-2, Pedagogogs-1.	Specialisaties: – Jonge en oudere kind in 3 ^e jr; – Extra diploma’s mogelijk ovg: – Jenaplan, – Dalton, – Godsdienst & levensbeschouwing, – Bewegingsonderwijs, – Handschrift, – Engels, – Europees Burger-schap.	3 masters, 1. “Leren en Innoveren” ism de Educatieve federatie Interactum; 2. Leadership in Education ism Magisterium, 3. Special Educational Needs (SEN), verzorgd door het Seminarium (HU) bij VIAA of KPZ zelf.	Onderzoekscenrum KPZ wordt geleid door 1 lector ogv reflectie en retorica met 3 projecten. De lector wordt ondersteund door meerdere kenniskringen. Samenwerkt wordt met het lectorcol-lectief van Interactum Onderzoekscenrum. Het verricht onderzoek op 3 terreinen. Geen onderzoek ogv zmlk of zmal.	Het Centrum voor Ontwikkeling van KPZ biedt verschillende post-hbo-opleidingen, trainingen en begeleiding bij verandering in schooltrajecten in school aan, bijv. – Post hbo-opleidingstgericht werken; – training Omgang met verschillen; – Begeleiding schoolontwikkelingstrajecten. Hiervan is geen ogv zmlk of zmal.	Vol- en deeltijd en universitaire pabo, waarvan laatstgenoemde een combinatie is vd pabo en vd premaster Onderwijswetenschappen van de Open Universiteit; Mono-sectorale Katholieke lerarenopleiding met een open identiteit; Keurmerk Keuzegids HBO voltijd; Topopleiding 2015, Beste pabo Noord-NL.

18 <http://www.kpz.nl>, <http://www.kpz.nl/de-kpz/over-de-kpz/>, <http://www.kpz.nl/missie-identiteit-kernwaarden/>, [http://www.kpz.nl/de-organisatie/](http://www.kpz.nl/de-kpz/de-organisatie/), <http://www.kpz.nl/index.php?page=feitencijfers>, <http://www.kpz.nl/index.php?page=structuur>, http://www.kpz.nl/index.php?page=stage_voltijd, [http://www.kpz.nl/index.php?page=wiedoeterallemaalme](http://www.kpz.nl/index.php?page=lectoraatkantelendekennis), <http://www.kpz.nl/index.php?page=onderzoeksactiviteiten>, http://www.kpz.nl/index.php?page=nascholing_begeleiding en <http://www.kpz.nl/index.php?page=studereminhetbuitenland>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
NHL Hogeschool ²⁰ Leeuwarden	Competentiegericht onderwijs om studenten een nieuwe, meer onderzoekende en experimenterende leerstijl te laten ontwikkelen. NHL biedt flexibel onderwijs, leerroutes en maatwerk: - Iedere student krijgt een studie-loopbaanbegeleider; - Het werkveld is medeopleider. Afsluitend assessment "Meer willen met verschillen" in 2 ^e jr. De verdieping 'Diversiteit en zorgaspecten voor het jonge of het oudere kind' wordt afgesloten met assessment "Zorg aan kinderen" in 3 ^e jr.	Minor in 3 ^e jr: a. Vakverdieping; b. Zorgverbreding/ c. Adaptief onderwijs; d. Educatief Multi-mediaal Ontwerp. Voor minor tevens keuze uit het: - pabo-programma; - NHL-brede programma; - Project dat is aangedragen door het bo; - Internationaal programma; - Buitenschool programma (bijv. educatief medewerker); - www.kiesopmaat.nl; Pabo-minor van ½ jr in 4 ^e jr. nl: 1. Cultuur; 2. ICT; 3. Praktijkonderwijs; 4. Techniek; 5. Zorg.	Specialisaties: - jonge kind (groep 1 tm 4) en oudere kind (gr 5 tm 8) in 3 ^e jr; - Wordt aan beroepscompetenties gewerkt in het 3 ^e en 4 ^e jr. ogv door student gekozen thema's, wo: - Foech Frysk; - Bewegingsonderwijs; - vakken, trainingen of workshops (ook van andere opleidingen) die student interessant vindt.	14 masters, geen o.g.v. basisonderwijs. Gewezen wordt op de mogelijkheid om na de pabo door te studeren ad Universiteit Groningen en op de mogelijkheid om de master SEN te volgen.	Lectoraten hs sluiten aan bij expertisegebieden: 19 lectoraten, waarvan 3 o.g.v. onderwijs, nl.: 1. Duurzame schoolontwikkeling; 2. Fries en Meertaligheid; 3. Taalgebruik & Leren. Tevens 14 kenniscentra, waarvan 1 o.g.v. onderwijs, nl.: Educatief Centrum Noord en Oost (ECNO), Studenten kunnen hieraan tijdens de pabo-opleiding cursussen, workshops of trainingen volgen.	Het ECNO biedt cursussen, workshops of trainingen als nascholing. In nov '14 is een nieuw aanbod van ECNO ogv PO: leergang (2,5 jr) "jij maakt het verschil". Van deze leergang kunnen ook losse modules worden gevolgd. Over PO worden tevens een serie seminars en enkele masterclasses aangeboden; Vanaf eind 2014 werken NHL en Stenden samen bij een of meer post-hbo opleidingen en trajecten.	Volgtijdse, verkorte pabo en academische pabo; NHL is stichting op algemene grondslag. Alle levensbeschouwelijke en maatschappelijke overtuigingen zijn gelijkwaardig; Doel NHL: bij top vd hogescholen behoren; Focus op de 6 expertisegebieden: 1. Jeugd en educatie; 2. Concurrentiekracht MKB; 3. Watertechnologie en -management, maritiem en marien; 4. Veiligheid; 5. Duurzame ontwikkeling; 6. Healthy Ageing.

20 <http://www.nhl.nl/scholieren/83/leraar-basisonderwijs-pabo.html>, <https://www.nhl.nl/over-de-nhl/missie-visie-en-jaarverslagen/waar-staat-de-nhl-voor>, <https://www.nhl.nl/bedrijven-onderzoek/lectoraten> en <https://www.ecno.nl>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Saxion ²¹ Deventer Hengelo	Aandacht voor om- gaan met verschillen en passend onderwijs in 2 ^e -+3 ^e jr.; Pabo Deventer: 4-jarige pabo start 2 keer per jr. (sept en febr.); Techniek volgt ieder- een; Relatief veel manne- lijke studenten en docenten; Pabo Hengelo: 3 opl.-programma's: 1. "Klasse!": extra aandacht voor kennis en vaardig- heden student van bs-vakken; 2. "Opleiden in de school": extra stage en les op opl.bs; 3. "Top Teacher Progr", va 2 ^e jr: vervaard progr met extra aandacht voor onderzoek en internationalise- ring Progr 1 en 2 mogelijk miv sept 2015 of 2016 in elkaar geschoven. Pabo Hengelo: heeft veel aandacht voor techniek en doet veel ogv internationalise- ring, bijv. elk jr op studiereis in Europa.	Verskillende minors, waaronder: - (school)-manage- ment; - Passend Onder- wijs voor zorg- leerlingen; - Internationalise- ring (veel studen- ten op stage in het buitenland wo Suriname, Europa, Zuid- Afrika e.d.); - 2 internationale minors in Henge- lo: a. European and International Orien- tation; b. International Class; - www. kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - kind- of oudere jonge; Pabo Deventer: - Specialisatie in 1. Montessori; 2. Dalton-onder- wijs; 3. ipad-klas; 4. Bewegings- onderwijs blok 1 + 2 (is ± 2/3 vd post-hbo opl); 5. Extra verdie- pingsmogelijk- heid zaakvak; 6. Kan aanvullend certificaat kath of prot-chr. onder- wijs halen. Pabo Hengelo: Specialisatie in 1. Montessori- 2. Freinet- 3. Dalton- 4. Jenaplan- onderwijs, 5. Inter-denomi- natie pabo, dwz, moet kiezen voor openbaar, kath of port-chr denomi- natie in het 1 ^e jr en daarna stages in deze scholen.	4 masters: 1. Educational leadership, 2. Leren & Innoveren (L&I) - Beginnende Professionals, 3. L&I - Onderwijs- ontwerper, 4. L&I - Teacher Leader.	Saxion heeft 60 (asso- ciate) lectoren en 6 kenniscentra: 1. Design en Techniek, 2. Gezondheid, 3. Hospitality, 4. Innovatie en Onder- nemerschap, 5. Leefomgeving, 6. Onderwijsinnovatie; Aan centrum Onder- wijsinnovatie zijn 12 lectoren verbonden ogv: 1. Rich media & teach- er learning; 2. Onderwijsarran- gementen; 3. Gedrag- en leerpro- blemen (gericht op PO); 4. Functionele gete- rdheid; 5. Onderwijskundig leiderschap; 6. Assessment; 7. Daltononderwijs en onderwijs- vernieuwing; 8. Innovatief en effec- tief onderwijs; 9. Rekenen en wis- kundedidactiek; 10. Taaldidactiek; 11. Wetenschap en techniek in het onderwijs.	Cursussen en trai- ningen liggen in het verlengde van de genoemde oplei- dingen. Org. kunnen vraag- stukken voorleggen aan de hs. Saxion helpt met het vin- den van de juiste opleiding, cursus of training, of bij het doen van oz.	Volgtijd-, deeltijd en academische pabo. Academische pabo ism Univ Twente; In Deventer naast reguliere 4-jarige pabo ook 3-jarige vwo-route moge- lijk. In 2014 en 2015: pabo Deventer een gedeelde koppesi- tie volgens Keuze- gids Voltijd 2014 en 2015. Pabo Hengelo is miv 1-1-'13 opge- gaan in Saxion en heette voor die tijd 'pabo hs Edith Stein'. In <i>SLO Pri- mair</i> nr 1. 2007 is vermeld dat hs Edith Stein in 2007 het CBO/ Univ Nij- megen een module voor (hoog) begaafdheid heeft laten ontwik-kelen voor major- en minorfase; Pabo Hengelo ver- huist in 2015 naar Enschede, naar een gebouw met tech- niekopleidingen.

21 http://www.saxion.nl/studeren_en_kennismaken/Studiekiezer/apo/lerarenopleiding_basisonderwijs_pabo_vt_hen/lerarenopleiding_basisonderwijs_pabo_vt_hen/, http://www.slo.nl/organisatie/sloprimair/sloprimair_binnenwerk_def_LR.pdf, <http://www.saxion.nl/peno/kenniscentra/lectoren/lectorenhttp://www.saxion.nl/onderwijsinnovatie/site/> onderzoek en <http://www.saxion.nl/peno/deeltijd/nascholing/nascholing>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Stenden ²² Assen Emmen Groningen Leeuwarden Meppel	<p>Internationale h's met vestigingen in Qatar, Thailand, Zuid-Afrika en Indonesië;</p> <p>Iedere pabo-vestiging heeft een duidelijk eigen profiel, nl.:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Assen: Ver-nieuwingsonderwijs; 2. Emmen: Wetenschap & techniek; 3. Groningen: Academische Pabo & Speciaal (zorg)-onderwijs; 4. Leeuwarden: Meertalig onderwijs; 5. Meppel: Internationaal & nieuwe media (als enige ook instroom in febr mogelijk); Omgaan met verschillen in 2^e jr en PO in 3^e jr. 	<p>Minors in het 4^e jr.</p> <p>14 Pabo-minors ogv vak, school- of onderwijsconcept en leiderschap, wo:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Montessor-, Dalton-, Jenaplan-onderwijs; - Educational Needs" (ogv PO), Rekenen, wiskunde & techniek, Schoolconcepten, etc.; - Internationale minor; - Uitwisseling: een semester op een school in het buitenland waar Stenden een uitwisselingsovereenkomst mee heeft; - Internationale stage in Europa, de Antillen, de VS en Zuid-Afrika; - Grand Tour: een semester op een vd buitenlandse locaties van Stenden; 	<p>Specialisaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - jonge kind (gr. 1 tm 4) en oudere kind (gr 5 tm 8) in 3^e jr; - Bewegingsonderwijs, - Diploma Christelijk bs (DCBO) - diploma Openbaar Onderwijs; - Bewegingsonderwijs; - Engelstalige opleiding International Teacher Education for Primary Schools (ITEPS) in Meppel. 	<p>7 masters, waarvan 3 ogv onderwijs:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Master in Leadership in Education, 2. Learning & Innovation, 3. Special Educational Needs (SEN). SEN wordt verzorgd door Windedheim; <p>Gewezen wordt op de mogelijkheid om te studeren ad Univ Groningen.</p>	<p>14 lectoraten, waarvan 3 op gebied van onderwijs:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fries en Meertaligheid, 2. Identiteitsontwikkeling van onderwijsorganisaties, 3. Early Childhood. 	<p>Stenden Professionals en School of Education verzorgen aanbod aan nascholings-trajecten en een school-leidersopl;</p> <p>Ogv basisonderwijs: 6 post-hbo opleidingen en leer-gangen, waarvan 1 ogv Passend Onderwijs en ruim 30 cursussen/trainingen die niet specifiek zijn gericht op zmlk of zmal..</p>	<p>Voltijdse, 2-jarig Verkorte pabo, Verkorte pabo op afstand (thuisstudie) en academische pabo;</p> <p>Kunt ook pabo versneld doorlopen; NHL en Stenden werken nauwer samen bij bij- en na-scholingsactiviteiten.</p>

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Stenden ²² (vervolg) Assen Emmen Groningen Leeuwarden Meppel		<ul style="list-style-type: none"> - Open minor of projectopdracht; - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor. 					

22 <http://www.stenden.com/nl/studies/bachelor/pabo/Pages/default.aspx>, <http://www.stenden.com/nl/studies/werken-en-studeren-deeltijd-duale-opleidingen/Paginas/default.aspx>, <http://www.stenden.com/nl/studies/bachelor/pabo/locatie-profiel-keuze/Paginas/default.aspx>, <http://www.stenden.com/nl/studies/bachelor/pabo/Pages/Praktischeinformatie.aspx>, <http://www.stenden.com/nl/studies/minorcertificaten/Pages/default.aspx>, <http://www.stenden.com/nl/studies/bachelor/pabo/locatie-profiel-keuze/Paginas/default.aspx> en <http://www.stenden.com/nl/studies/master/Pages/default.aspx> in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015. Websites verschillende malen geraadpleegd

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
<p>Windesheim²³</p> <p>Zwolle</p> <p>Almere</p> <p>Utrecht</p> <p>Amsterdam</p>	<p>Omgaan met verschillen tussen kinderen in 1^e jr;</p> <p>Elk jr projecten en themadagen over actuele onderwerpen in het bo, zoals pesten, gezondheid, de multiculturele en multireligieuze samenleving;</p> <p>Studiereis naar buitenland (Europa, VS, Afrika, India) in 2^e jr.</p>	<p>Minors gericht op uitstroomprofiel</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jonge of Oude kind en keuze uit 4 pabo-minors in het 3^e jr. 1. Cultureducatie; 2. Bewegingsonderwijs; 3. International Sustainable Development; 4. Leerlingzorg-specialist, waarin het verzorgen van PO aan alle leerlingen in de school centraal staat; - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor. 	<p>Specialisatie jonge kind (gr. 1 t/m 4) en oudere kind (gr 5 t/m 8) in 3^e jr.</p>	<p>5 masters:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Polymer Engineering; 2. Psychomotorische Therapie; 3. Learning and Innovation; 4. Leraar Godsdienst; 5. Special Educational Needs (SEN) (vol- en deeltijd). Hiervan zijn 6 'uitstroomprofielen' mogelijk, nl.: Profiel Onderwijs-expert I Speciale onderwijsbehoeften; II Begeleiden en innoveren; III Laal- en leesinnovatie; IV Reken- en wis-kunde-innovatie; V Gedrag en leren; VI Talentontwikkeling. <p>Binnen elk profiel worden een of meer leerroutes aangeboden.</p>	<p>39 lectoren, 6 lectoraten ogv onderwijs, nl.:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bewegen, School en Sport; 2. Didactiek en Inhoud van de Kunstvakken; 3. Leiderschap in Onderwijs en Opvoeding; 4. Onderwijsinnovatie en ICT; 5. Pedagogische Kwaliteit v/h Onderwijs; 6. Onderwijszorg en samenwerking binnen de keten, een lectoraat o.g.v. PO. <p>Het onderzoek moet leiden tot interventie-strategieën en procedures om een netwerk te vormen waardoor het welzijn v/d leerlingen, de leerkrachten en de ouders/verzorgers v/d leerling worden bevorderd.</p> <p>In nov 2014 en begin 2015 stond bij het VU profiel de SEN- Leerroute</p>	<p>18 post-hbo opleidingen/ nascholingen ogv educatie, wo 'Differentiëren en Passend Onderwijs';</p> <p>9 post hbo-cursussen;</p> <p>4 cursussen ogv gedrag, maar geen ogv zmlk of zmal.</p>	<p>Vol- en deeltijd pabo, duale pabo (combinatie van werken en leren) en afstandsleren (werkenden die op afstand leren);</p> <p>Identiteit hs: chr. godsdienst en cultuur;</p> <p>Wil tot de top 3 v/d grote hogescholen behoren;</p> <p>4 profielkenmerken hs;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. MKB; 2. Innovatie; 3. Jong en Oud 4. Educatie. <p>Hierbij horen 4 Centres of Expertises die zijn opgezet in andere hogescholen, universiteiten en bedrijfsleven en gesteund door overheid;</p> <p>Windesheim verzorgt de Master SEN ism Stenden, Marmix en werkt intensief samen met de VU Amsterdam en de iPabo.</p>

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Windesheim ²³ <i>(vervolg)</i> Zwolle Almere Utrecht Amsterdam				<p>Talentontwikkeling en excelleren. Het onderdeel hiervan ogv hoogbegaafdheid was nog niet ingevuld. Begin studiejaar 2015/2016 wel. De leerroute is dan echter gewijzigd, nl. in Leerroute Talentontwikkeling. Het betreft het "excelleren van leraar en lerenden vanuit talentontwikkeling en handelings- en opbengsgericht werken". Het is niet meer gericht op zmal-leerlingen. In totaal zijn er 11 SEN-leerroutes. Geen enkele module hiervan (0%) is gericht op zmal-leerlingen.</p>			

23 <http://www.windesheim.nl/studeren/opleidingen/lerarenopleiding-basisonderwijs/>, [http://www.windesheim.nl/studeren/opleiding/onderwijs/lerarenopleiding-basisonderwijs/inhoud-opleiding/tweede-jaar-en-verder/](http://www.windesheim.nl/studeren/opleidingen/onderwijs/lerarenopleiding-basisonderwijs/inhoud-opleiding/tweede-jaar-en-verder/), <http://www.lectoraten.nl/lectoraat/304/onderwijszorg-en-samenwerking-binnen-de-keten>, <http://www.windesheim.nl/werk-en-studie/opleidingen-en-cursussen/educatie/gedrag/master-special-educational-needs/>, <http://www.windesheim.nl/werk-en-studie/opleidingen-en-cursussen/educatie/gedrag-en-passend-onderwijs/master-special-educational-needs/>, <http://www.windesheim.nl/werk-en-studie/opleidingen-en-cursussen/educatie/gedrag-en-passend-onderwijs/master-special-educational-needs/inhoud-opleiding/>, <http://www.windesheim.nl/werk-en-studie/opleidingen-en-cursussen/educatie/gedrag-en-passend-onderwijs/master-special-educational-needs/>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015.

Hogeschool/ pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Zuyd ²⁴ / De Nieuwste Pabo Sittard	Veel aandacht voor leren op de werkplek / "Opleiden in School"; Onderwijs wordt gegeven in onderwijsgroepen, hoorcolleges, onderwijswerkplaatsen en excursies, waarbij de groeps-grootte varieert van 10 tot 75; Vanaf het 3 ^e jr worden steeds meer uren op de werkplek doorgebracht; Alle studenten kunnen regio-overschrijvende of internationale beroepsrelevante ervaring opdoen.	Keuze van de minors in het 2 ^e jr aan de hand van video-fragmenten en informatie-bijeenkomsten, minors volgen in 3 ^e en/of 4 ^e jr; Keuze uit: 1. Verdiepende pabo-minor; 2. Hs-brede minor; 3. Doorstroom-minor voor universitaire master; - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisatie: - Jonge kind (2 tm 8 jr), oudere kind (8 tm 12 jr) of vmbo / lwooscholier (12 tm 16 jr) in het 3 ^e jr; - Vakspecialisatie.	1 masteropleiding, nl. master Kunst-educatie. Dit is een 2-jarige deeltijdopl. Niet gericht op de pabo.	24 lectoraten, waarvan 2 ogv basisonderwijs, nl: 1. Opvoeden in het publieke domein 2. Opleiden in de school.	9 post-hbo opleidingen / nascholingen / cursussen / workshops, ogv onderwijs, bijv. Communiceren met Ouders, Coördinator Rekenen, Taal, Docent Theater, ed.; Samen met Open Universiteit en andere hogescholen: een pre-master onderwijswetenschappen; Geen nascholing ogv zmlk of zmal.	Volgtijdse academische pabo; Academ Pabo: pre-master halen door naast pabo 8 modules te volgen ad OU; Ook combinatie met lerarenopleiding AK-GS of NE mogelijk; "De Nieuwste Pabo" is een samenwerking tussen de pabo's van Zuyd en Fontys.;

24 <http://www.zuyd.nl/studeren/studieoverzicht/leraar-basisonderwijs/>, <http://www.denieuwstepabo.nl/opleiding>, <http://www.zuyd.nl/studeren/studieoverzicht/leraar-basisonderwijs/studieopbouw#tab-propedeuse>, <http://www.zuyd.nl/onderzoek/lectoraten>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/m sept. 2015

Hogeschool / pabo-vestiging	Kenmerken major	Kenmerken minor	Specialisaties	Masters	Lectoraten	Nascholingen	Overig
Thomas More²⁵ Rotterdam	Aandacht voor kinderen met verschillende talenten en het bieden van passend onderwijs in 3 ^e jr; Week op buitenlandse reis in 2 ^e jr.	Minors in het 4 ^e jr., nl.: - Bewegingsonderwijs; - Onderwijsinnovatie (Dalton-, Jenaplanonderwijs en overig); - Cultuur; - Internationalisering (verblijf in buitenland); - Passend Onderwijs / Inclusive Education; - www.kiesopmaat.nl, voor keuze externe minor.	Specialisaties: - jonge of oudere kind in het 3 ^e jr., - leerrouwe godsdienst / levensbeschouwing (akte van bewaamheid); - vakverdiepingen als kunstzinnige oriëntatie, wereld-oriëntatie, moderne media, wetenschap en techniek in het 2 ^e jr.	Geen master.	Thomas More is verbonden met de 2 lectoraten van Pabo Leiden, nl: 1. Passend Onderwijs / Inclusive Education; 2. Natuur en ontwikkeling kind. Docenten van de TM HS nemen deel aan de 2 bijbehorende kenniskringen van de HS Leiden.	Circa 40 nascholingen, maar geen o.g.v. zmlk of zmal.	Volgtijd- en 2-jarige deeltijdopleiding en va 2015 academische pabo; Katholieke pabo; Kleinschalige pabo, maakte tot begin 2012 deel uit vd HS Leiden, sindsdien is de pabo overgedragen ad Rotterdamse Vereniging voor Katholiek Onderwijs (RVKO) en is het convenant "Samen Opleiden" gesloten met 7 schoolbesturen regio R dam

25 <http://www.thomasmorehs.nl>, <http://www.thomasmorehs.nl/studeren/minoren.html>, Thomas More Hogeschool, Katholieke Lerarenopleiding voor basisonderwijs, Leraar Basisonderwijs. Bachelor of Education in Primary Schools, Voltijd-Deeltijd, studiejaar 2015-2016, Rotterdam, 2014, <http://www.thomasmorehs.nl/hogeschool/lectoraten.html> en <http://www.thomasmorehs.nl/hogeschool/downloads/item/nascholingsgids-thomas-more-hogeschool-2015-2016.html>. Websites verschillende malen geraadpleegd in de periode sept. 2014 t/ m sept. 2015.

Bijlage 3:

Cijfermatig overzicht aandacht voor afwijkende leerlingen pabo-curricula

In het volgende overzicht is cijfermatig vastgelegd in hoeverre in de curricula van de pabo-opleidingen aandacht wordt besteed aan leerlingen die wat betreft hun ontwikkeling afwijken van de gemiddelde leerling.

Toelichting bij het overzicht

'Maj Vershil', 'Maj PO', 'Maj zmlk' en 'Maj zmal' betreffen de majorthema's Omgaan met verschillen, Passend onderwijs, zeer moeilijk lerende kinderen en zeer makkelijk lerende kinderen.

Evenzo betreffen de 'Min PO', 'Min zmlk' en 'Min zmal' zijn de minors met de thema's Passend onderwijs, zeer moeilijk lerende kinderen en zeer makkelijk lerende kinderen. De afkorting 'Sp' staat voor specialisatie, 'Mas' voor master, 'Lec' voor lectoraat en 'Nas' voor nascholing.

De cijfers in de kolommen 'Maj Vershil' tot en met de kolom 'Min zmal' geven weer gedurende hoeveel kwartalen (periodes, blokken) het in de kolom vermelde thema in majors en de minors van de opleiding wordt aangeboden.

De cijfers in de kolommen 'Sp PO' tot en met 'Nas zmal' tonen hoeveel specialisaties, masters, lectoraten en nascholingen betrekking hebben op het in de kolom vermelde thema.

In de totaalkolom is de totale hoeveelheid aandacht van de hogescholen voor deze onderwerpen vermeld. In de totaalkolommen zmlk en zmal is de totale hoeveelheid aandacht op het gebied van zmlk en zmal weergegeven.

Voor een beschrijving van de gemaakte keuzes bij de vastlegging van resultaten van de inventarisatie wordt verwezen naar de inleiding van "Deel 2 Nurture in de polder".

Hogeschool	Maj Verschil	Maj PO	Maj zmlk	Maj zmal	Min PO	Min zmlk	Min zmal	Sp PO	Sp zmlk	Sp zmal	Mas zmlk	Mas zmal	Lector PO	Lec zmlk	Lec zmal	Nas zmlk	Nas zmal	Tot zmlk	Tot zmal	
Avans	1	2	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	7	2	1
CHE	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3	0	0
Haagse	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0
Driestar	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0
Fontys	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	6	1	1
VIAA	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Hanze Gron	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0
HAN	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Kempel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Inhol-land	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2	0
iPabo	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
Leiden	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	6	1	1
Rotter-dam	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4	1	0
Utrecht	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	5	2	1
Amster-dam	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3	0	0
HZuAS	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Iselinge	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	5	1	1
KPZ	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
Marnix	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	1	0
NHL	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0
Saxion	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4	0	0
Stenden	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0
Windsheim	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	4	1	0
Zuyd	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ThMore	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0
Totaal	20	14	0	0	17	5	1	1	5	0	3	0	6	2	1	0	3	78	15	5
<B#pabo's met aanbod	19	13	0	0	15	5	1	1	5	0	3	0	6	2	1	0	3	23	12	5
% hs	76	52	0	0	60	20	4	4	20	0	12	0	24	8	4	0	12	92	48	20

Overzicht: Cijfermatig overzicht van de aandacht voor afwijkende leerlingen in de curricula van de pabo-opleidingen

Bijlage 4:

Onderzoeksleidraad en vragenlijst interviews

Universiteit Leiden

Onderzoeksleidraad

De Universiteit Leiden onderzoekt de mate waarin en de wijze waarop hogescholen pabo-studenten (kunnen) toerusten om aangepast onderwijs te bieden aan kinderen die op cognitief gebied afwijken van de gemiddelde leerling. Deze leerlingen worden hierna zeer moeilijk lerende (zml-) c.q. zwakbegaafde en hoogbegaafde leerlingen genoemd.

Doel van het onderzoek

Doel van het onderzoek is om na te gaan in hoeverre hogescholen hun studenten (kunnen) scholen in de specifieke onderwijsbehoeften van zeer moeilijk lerende en hoogbegaafde leerlingen.

Onderzoeksvraag

Welke factoren waren bepalend voor de mate waarin de overdracht van kennis en vaardigheden over het benodigde onderwijs aan zeer moeilijk lerende en hoogbegaafde leerlingen was opgenomen in de programmering van de pabo-opleiding in het studiejaar 2014/2015, en is opgenomen in volgende studiejaar?

Specifiek wordt onderzocht:

- 1 welk beleid hogescholen voer(d)en op het gebied van overdracht van de genoemde kennis en vaardigheden in de pabo-opleiding;
- 2 welke in- en externe factoren invloed uitoefen(d)en op het hogeschoolbeleid.

Vereisten

Om de verschillende perspectieven van de betrokken beleids- en onderwijsactoren in beeld te krijgen, worden hun dezelfde onderzoeksvragen voorgelegd. Indien men niet over de gevraagde informatie beschikt, kan dit in het antwoord worden aangegeven (zo mogelijk onder vermelding van de actor binnen de organisatie die wel over de gevraagde informatie beschikt). Voor de betrouwbaarheid van het onderzoek worden de interviews opgenomen.

Evaluatie

De actoren ontvangen ter verificatie een samenvatting van het interview.

2016

Promovenda: W. van Harten
Hoogleraren: W. Admiraal en
P.B. Cliteur

E-mail:
Telefoon:

Onderzoeksmethoden

- Vragenlijst;
- Interview (aanvullend);
- Relevante documenten analyseren.

Activiteiten

Februari 2016

- Hogeschool verzoeken aan het onderzoek deel te nemen;
- Beleids- en onderwijsactoren van Hogeschool vragenlijst sturen;
- Verwerking resultaat vragenlijsten;
- Actoren aanvullend interviewen ter toelichting op de antwoorden;
- Interviewverslagen ter verificatie verzenden;
- Reactie binnen 1 week retour.

Tijdsinvestering hogeschool per actor

- Vragenlijst: circa ½ uur;
- Interview: circa ½ uur;
- Interviewverslag nakijken en retourneren: circa 10 min.

Beleid van hogescholen op het gebied van kennisoverdracht in de pabo-opleiding

- 1 Wie was, of welke groep actoren waren, betrokken bij de voorgenomen programmering van het pabo-curriculum 2014/2015?

[Redacted]

Zijn hier in studiejaar 2015/2016 wijzigingen opgetreden?

[Redacted]

- 2 Was in de pabo-major in 2014/2015 een vak opgenomen van 5 studiepunten (ECTS) of meer dat specifiek was gericht op (het onderwijs aan):

a) Zeer moeilijk lerende (zml-)leerlingen?

[Redacted]

Zo ja, zie vragen onder 2a

b) Hoogbegaafde leerlingen?

[Redacted]

Zo ja, zie vragen onder 2b

Zo nee bij 2a en 2b: zie vraag 3

Tav. 2a) Zo ja, er was een vak in de pabo-major in 2014/2015 van 5 studiepunten of meer dat specifiek was gericht op (het onderwijs aan) zml-leerlingen:

2a.1) Hoeveel studiepunten/ECTS betrof het vak?

[Redacted]

2a.2) Welke onderwerpen werden behandeld?

[Redacted]

2a.3) Hoe werden deze onderwerpen behandeld, bijv. welke lesboeken / lesmateriaal / sheets werden gebruikt of welke opdrachten moesten worden uitgevoerd?

[Redacted]

2a.4) Diende de kennis in de (stage-)praktijk te worden geoefend? Zo ja, hoe?

[Redacted]

2a.5) Hoe werd het vak getoetst?

[Redacted]

Tav 2b) Zo ja, er was een vak in de pabo-major in 2014/2015 van 5 studiepunten of meer dat specifiek was gericht op (het onderwijs aan) hoogbegaafde leerlingen:

2b.1) Hoeveel studiepunten/ECTS betrof het vak?

2b.2) Welke onderwerpen werden behandeld?

2b.3) Hoe werden deze onderwerpen behandeld, bijv. welke lesboeken / lesmateriaal / sheets werden gebruikt of welke opdrachten moesten worden uitgevoerd?

2b.4) Diende de kennis in de (stage-)praktijk te worden geoefend? Zo ja, hoe?

2b.5) Hoe werd het vak getoetst?

3 Was in de pabo-major in 2014/2015 een vak opgenomen van *minder dan 5 studiepunten* dat specifiek was gericht op of een vak dat deels was gericht op (het onderwijs aan):

a) Zeer moeilijk lerende leerlingen?

Zo ja, zie vragen onder 3a

b) Hoogbegaafde leerlingen?

Zo ja, zie vragen onder 3b

Zo nee bij 3a en 3b: zie vraag 4

Tav 3a) Zo ja, er was een vak in de pabo-major in 2014/2015 van *minder dan 5 studiepunten* dat specifiek of deels was gericht op (het onderwijs aan) zml-leerlingen:

3a.1) Hoeveel ECTS betrof het vak? Hoeveel ECTS hiervan had betrekking op zml-kinderen?

3a.2) Welke onderwerpen werden behandeld?

3a.3) Hoe werden deze onderwerpen behandeld, bijv. welke lesboeken / lesmateriaal / sheets werden gebruikt of welke opdrachten moesten worden uitgevoerd?

[Redacted]

3a.4) Diende de kennis in de (stage-)praktijk te worden geoefend? Zo ja, hoe?

[Redacted]

3a.5) Hoe werd het vak getoetst?

[Redacted]

Tav 3b) Zo ja, er was een vak in de pabo-major in 2014/2015 van *minder dan 5 studiepunten* dat specifiek of deels was gericht op (het onderwijs aan) hoogbegaafde leerlingen:

3b.1) Hoeveel ECTS betrof het vak? Hoeveel ECTS hiervan had betrekking op hoogbegaafde kinderen?

[Redacted]

3b.2) Welke onderwerpen werden behandeld?

[Redacted]

3b.3) Hoe werden deze onderwerpen behandeld, bijv. welke lesboeken / lesmateriaal / sheets werden gebruikt of welke opdrachten moesten worden uitgevoerd?

[Redacted]

3b.4) Diende de kennis in de (stage-)praktijk te worden geoefend? Zo ja, hoe?

[Redacted]

3b.5) Hoe werd het vak getoetst?

[Redacted]

4 Werd er in 2014/2015 een pabo-minor of in *specialisatie van 5 studiepunten (ECTS)* of *meer* aangeboden die specifiek was gericht op (het onderwijs aan):

a) Zeer moeilijk lerende kinderen?

[Redacted]

Zo ja, zie vragen onder 4a

b) Hoogbegaafde kinderen?

[Redacted]

Zo ja, zie vragen onder 4b

Zo nee bij 4a en 4b: zie vraag 5

Tav 4a) Zo ja, er werd in 2014/2015 een pabo-minor of in specialisatie van 5 studiepunten (ECTS) of meer aangeboden die specifiek was gericht op (het onderwijs aan) zml-leerlingen:

4a.1) Hoeveel studiepunten/ECTS betrof de minor/specialisatie?

4a.2) Welke onderwerpen werden behandeld?

4a.3) Hoe werden deze onderwerpen behandeld, bijv. welke lesboeken / lesmateriaal / sheets werden gebruikt of welke opdrachten moesten worden uitgevoerd?

4a.4) Diende de kennis in de (stage-)praktijk te worden geoefend? Zo ja, hoe?

4a.5) Hoe werd de minor/specialisatie getoetst?

4a.6) Is de minor/specialisatie gegeven in studiejaar 2014/2015?

4a.6.1) Zo ja: Hoe vaak is de minor/specialisatie gegeven?

4a.6.2) Hoeveel studenten hebben de minor/specialisatie gevolgd?

4a.6.3) Welk % of hoeveel van deze studenten waren afkomstig van een andere hogeschool?

Tav 4b) Zo ja, er was in 2014/2015 een pabo-minor of in specialisatie van 5 studiepunten (ECTS) of meer aangeboden die specifiek was gericht op (het onderwijs aan) hoogbegaafde leerlingen:

4b.1) Hoeveel studiepunten/ECTS betrof de minor/specialisatie?

4b.2) Welke onderwerpen werden behandeld?

4b.3) Hoe werden deze onderwerpen behandeld, bijv. welke lesboeken / lesmateriaal / sheets werden gebruikt of welke opdrachten moesten worden uitgevoerd?

4b.4) Diende de kennis in de (stage-)praktijk te worden geoefend? Zo ja, hoe?

4b.5) Hoe werd de minor/specialisatie getoetst?

4b.6) Is de minor/specialisatie gegeven in studiejaar 2014/2015?

4b.6.1) Zo ja: Hoe vaak is de minor/specialisatie gegeven?

4b.6.2) Hoeveel studenten hebben de minor/specialisatie gevolgd?

4b.6.3) Welk % of hoeveel van deze studenten waren afkomstig van een andere hogeschool?

5 Werd er in 2014/2015 een pabo-minor of specialisatie van minder dan 5 studiepunten (ECTS) aangeboden die specifiek of deels was gericht op (het onderwijs aan):

a) Zeer moeilijk lerende kinderen?

Zo ja, zie vragen onder 5a

b) Hoogbegaafde kinderen?

Zo ja, zie vragen onder 5b

Zo nee bij 5a en 5b: zie vraag 6

Tav 5a) Zo ja, er werd in 2014/2015 een pabo-minor of specialisatie van minder dan 5 studiepunten (ECTS) aangeboden die specifiek of deels was gericht op (het onderwijs aan) zml-leerlingen:

5a.1) Hoeveel studiepunten/ECTS betrof de minor/specialisatie? Hoeveel ECTS hiervan had betrekking op zml-kinderen?

5a.2) Welke onderwerpen werden behandeld?

5a.3) Hoe werden deze onderwerpen behandeld, bijv. welke lesboeken / lesmateriaal / sheets werden gebruikt of welke opdrachten moesten worden uitgevoerd?

5a.4) Diende de kennis in de (stage-)praktijk te worden geoefend? Zo ja, hoe?

5a.5) Hoe werd de minor/specialisatie getoetst?

5a.6) Is de minor/specialisatie gegeven in studiejaar 2014/2015?

5a.6.1) Zo ja: Hoe vaak is de minor/specialisatie gegeven?

5a.6.2) Hoeveel studenten hebben de minor/specialisatie gevolgd?

5a.6.3) Welk % of hoeveel van deze studenten waren afkomstig van een andere hogeschool?

5b) Zo ja, er werd in 2014/2015 een pabo-minor of specialisatie van minder dan 5 studiepunten (ECTS) aangeboden die specifiek of deels was gericht op (het onderwijs aan) hoogbegaafde leerlingen:

5b.1) Hoeveel studiepunten/ECTS betrof de minor/specialisatie? Hoeveel ECTS hiervan had betrekking op hoogbegaafde kinderen?

5b.2) Welke onderwerpen werden behandeld?

[Redacted]

5b.3) Hoe werden deze onderwerpen behandeld, bijv. welke lesboeken / lesmateriaal / sheets werden gebruikt of welke opdrachten moesten worden uitgevoerd?

[Redacted]

5b.4) Diende de kennis in de (stage-)praktijk te worden geoefend? Zo ja, hoe?

[Redacted]

5b.5) Hoe werd de minor/specialisatie getoetst?

[Redacted]

5b.6) Is de minor /specialisatie gegeven in studiejaar 2014/2015?

[Redacted]

5b.6.1) Zo ja: Hoe vaak is de minor /specialisatie gegeven?

[Redacted]

5b.6.2) Hoeveel studenten hebben de minor /specialisatie gevolgd?

[Redacted]

5b.6.3) Welk % of hoeveel van deze studenten waren afkomstig van een andere hogeschool?

[Redacted]

- 6 Hebben er in 2014/2015 gebeurtenissen plaatsgevonden waardoor het pabo-curriculum is veranderd ten opzichte van de planning, bijvoorbeeld door ziekte van een docent?

Zo nee, ga door naar vraag 7.

Zo ja:

6.1) Welke gebeurtenissen waren dat?

[Redacted]

6.2) Wat waren de gevolgen van deze gebeurtenissen?

[Redacted]

- 7 Is het pabo-curriculum 2015/2016 gewijzigd ten opzichte van het curriculum 2014/2015?

Zo nee, ga door naar vraag 8.

Zo ja:

- 7.1) Welke wijzigingen zijn aangebracht?

[Redacted area]

- 7.2) Waarom zijn deze wijzigingen aangebracht?

[Redacted area]

- 8 Verwacht u wijzigingen in de pabo-curricula in de komende 5 jaar, van 2016/2017 t/m 2021/2022, ten opzichte van het curriculum 2015/2016?

Zo nee, ga door naar vraag 9.

Zo ja:

- 8.1) Welke wijzigingen verwacht u?

[Redacted area]

- 8.2) Waarom verwacht u deze wijzigingen?

[Redacted area]

Involed in- en externe factoren op het onderwijsbeleid van de pabo-opleiding

- 9 Welke opleidingseisen werden en worden gesteld aan de pabo-docenten in uw hogeschool?

- 9.1) In het studiejaar 2014/2015?

[Redacted area]

- 9.2) Zijn deze gewijzigd in het studiejaar 2015/2016?

[Redacted area]

- 9.3) Verwacht u wijzigingen in de opleidingseisen in de komende 5 jaar ten opzichte van het studiejaar 2015/2016?

[Redacted area]

- 10 Voldeden en voldoen de pabo-docenten in uw hogeschool aan de eisen die zijn genoemd in vraag 9?

- 10.1) In het studiejaar 2014/2015?

[Redacted area]

- 10.2) In het studiejaar 2015/2016?

[Redacted area]

11 Was/is of waren / zijn er in uw hogeschool een of meer pabo-docent(en) gespecialiseerd in:

a) Zeer moeilijk lerende kinderen?

[Redacted response area]

Zo ja, zie vragen onder 11a

b) Hoogbegaafde kinderen?

[Redacted response area]

Zo ja, zie vragen onder 11b

Zo nee bij 11a en 11b: zie vraag 12

11a) Zo ja, er was/is of waren/zijn een of meer pabo-docent(en) in uw hogeschool gespecialiseerd in zml-leerlingen:

11a.1) In het studiejaar 2014/2015:

[Redacted response area]

11a.1.1) Hoeveel gespecialiseerde pabo-docenten betrof het?

[Redacted response area]

11a.1.2) Waarin was de docent / waren de docenten gespecialiseerd?

[Redacted response area]

11a.1.3) Werd naar uw mening de specialistische kennis van deze docent(en) overgedragen aan de studenten? Zo ja, in welke vorm?

[Redacted response area]

11a.2) In het studiejaar 2015/2016:

11a.2.1) Hoeveel gespecialiseerde pabo-docenten betreft het?

[Redacted response area]

11a.2.2) Waarin is de docent / zijn de docenten gespecialiseerd?

[Redacted response area]

11a.2.3) Wordt naar uw mening de specialistische kennis van deze docent(en) overgedragen aan de studenten? Zo ja, in welke vorm?

[Redacted response area]

11b) Zo ja er was/is of waren/zijn een of meer pabo-docent(en) in uw hogeschool gespecialiseerd in hoogbegaafde leerlingen:

[Redacted response area]

11b.1) In het studiejaar 2014/2015:

11b.1.1) Hoeveel gespecialiseerde pabo-docenten betrof het?

[Redacted]

11b.1.2) Waarin was de docent / waren de docenten gespecialiseerd?

[Redacted]

11b.1.3) Werd naar uw mening de specialistische kennis van deze docent(en) overgedragen aan de studenten? Zo ja, in welke vorm?

[Redacted]

11b.2) In het studiejaar 2015/2016:

11b.2.1) Hoeveel gespecialiseerde pabo-docenten betreft het?

[Redacted]

11b.2.2) Waarin is de docent / zijn de docenten gespecialiseerd?

[Redacted]

11b.2.3) Wordt naar uw mening de specialistische kennis van deze docent(en) overgedragen aan de studenten? Zo ja, in welke vorm?

[Redacted]

12 Verwacht u dat zich op uw hogeschool in de komende 5 studiejaren wijzigingen zullen voordoen in het aantal docenten dat gespecialiseerd is in:

a) Zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk)?

[Redacted]

b) Hoogbegaafde kinderen?

[Redacted]

Zo ja, welke wijzigingen verwacht u?

13 Was / is er een lectoraat aan uw hogeschool verbonden dat zich bezig houdt met :

a) Zeer moeilijk lerende kinderen?

[Redacted]

Zo ja, zie vragen onder 13a

b) Hoogbegaafde kinderen?

[Redacted]

Zo ja, zie vragen onder 13b

Zo nee bij 13a en 13b: zie vraag 14

13a) Zo ja, er was/is een lectoraat aan de hogeschool verbonden dat zich bezig houdt met zml-leerlingen:

13a.1) In het studiejaar 2014/2015:

13a.1.1) Hoeveel leden van de kenniskring hielden zich bezig met het thema “zml-kinderen in het onderwijs”?

13a.1.2) Welke activiteiten hebben de leden van de kenniskring in dit kader ontplooid? Denk bijvoorbeeld aan lesgevende taken, onderzoeken en publiceren.

13a.1.3) Hoeveel dagen per week hielden zij zich hiermee bezig?

13a.1.4) Welke invloed hebben naar uw mening de activiteiten van de kenniskring op het onderwijs over zml-leerlingen aan pabo-studenten?

13a.1.5) Welke invloed hebben naar uw mening de activiteiten van de kenniskring op het gebied van zml-leerlingen op de onderwijspraktijk en het beleid van de basisscholen waarmee de pabo contacten onderhoudt?

13a.2) In het studiejaar 2015/2016:

13a.2.1) Hoeveel leden van de kenniskring houden zich bezig met het thema “zml-kinderen in het onderwijs”?

13a.2.2) Welke activiteiten ontplooiën de leden van de kenniskring in dit kader? Denk bijvoorbeeld aan lesgevende taken, onderzoeken en publiceren.

13a.2.3) Hoeveel dagen per week houden zij zich hiermee bezig?

13a.2.4) Welke invloed hebben naar uw mening de activiteiten van de kenniskring op het onderwijs over zml-leerlingen aan pabo-studenten?

13a.2.5) Welke invloed hebben naar uw mening de activiteiten van de kenniskring op het gebied van zml-leerlingen op de onderwijspraktijk en het beleid van de basisscholen waarmee de pabo contacten onderhoudt?

13b) Zo ja, er was/is een lectoraat aan de hogeschool verbonden dat zich bezig houdt met hoogbegaafde leerlingen:

13b.1) In het studiejaar 2014/2015:

13b.1.1) Hoeveel leden van de kenniskring hielden zich bezig met het thema “hoogbegaafde kinderen in het onderwijs”?

[Redacted area]

13b.1.2) Welke activiteiten hebben de leden van de kenniskring in dit kader ontplooid? Denk bijvoorbeeld aan lesgevende taken, onderzoeken en publiceren.

[Redacted area]

13b.1.3) Hoeveel dagen per week hielden zij zich hiermee bezig?

[Redacted area]

13b.1.4) Welke invloed hebben naar uw mening de activiteiten van de kenniskring op het onderwijs over hoogbegaafde leerlingen aan pabo-studenten?

[Redacted area]

13b.1.5) Welke invloed hebben naar uw mening de activiteiten van de kenniskring op het gebied van hoogbegaafde leerlingen op de onderwijspraktijk en het beleid van de basisscholen waarmee de pabo contacten onderhoudt?

[Redacted area]

13b.2) In het studiejaar 2015/2016:

13b.2.1) Hoeveel leden van de kenniskring houden zich bezig met het thema “hoogbegaafde kinderen in het onderwijs”?

[Redacted area]

13b.2.2) Welke activiteiten ontplooiën de leden van de kenniskring in dit kader? Denk bijvoorbeeld aan lesgevende taken, onderzoeken en publiceren.

[Redacted area]

13b.2.3) Hoeveel dagen per week houden zij zich hiermee bezig?

[Redacted area]

13b.2.4) Welke invloed hebben naar uw mening de activiteiten van de kenniskring op het onderwijs over hoogbegaafde leerlingen aan pabo-studenten?

[Redacted area]

13b.2.5) Welke invloed hebben naar uw mening de activiteiten van de kenniskring op het gebied van hoogbegaafde leerlingen op de onderwijspraktijk en het beleid van de basisscholen waarmee de pabo contacten onderhoudt?

[Redacted area]

14 Denkt u dat zich in de komende 5 studiejaren wijzigingen zullen voordoen in de lectoraten op uw hogeschool op de aandachtsgebieden:

a) Zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk)?

b) Hoogbegaafde kinderen?

Zo ja, welke wijzigingen verwacht u en waarom?

15 Denkt u dat zich in de komende 5 studiejaren wijzigingen zullen voordoen in de specialisatie van studenten op het gebied van:

a) Zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk)?

b) Hoogbegaafde kinderen?

Zo ja, welke wijzigingen verwacht u en waarom?

16 Welke invloed hebben naar uw mening de basisscholen op de programmering van de *hoofd*fase van de pabo-opleiding?

17 Welke invloed hebben naar uw mening de basisscholen op de programmering van de *keuzefase* van de pabo-opleiding?

18 Welke invloed heeft naar uw mening de overheid op de programmering van de *hoofd*fase van het pabo-curriculum?

19 Welke invloed heeft naar uw mening de overheid op de programmering van de *keuzefase* van het pabo-curriculum?

20 Welke invloed heeft naar uw mening de politiek op de programmering van de pabo-opleiding?

Bijlage 5:

Resultaat documentanalyse en onderzoek embedded cases

<i>Expliciete overdracht</i>	<i>wetenschappelijke kennis over benodigd onderwijs aan zmal-kinderen in programmering major</i>
<i>Document analyse</i>	Geen enkele hogeschool
<i>Avans</i>	Geen overdracht
<i>Hs Leiden</i>	Geen overdracht
<i>dNP</i>	Geen overdracht in – Pabo-curriculum – Opleidingsscholen Bij dNP verzorgen opleidingsscholen 40% van de opleidingstijd van studenten. 'De pabo-opleiding' is dat wat op 'het pabo-instituut' en in de opleidingsscholen plaatsvindt. dNP is een samenwerkings-pabo, iedere actor speelt vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid een rol bij de opleiding van de studenten. Er is 1 opleidingsschool aan dNP verbonden met een zogenoemde Leonardo afdeling met 'hoogbegaafdenklassen', te weten basisschool "De Driesprong" in Geleen ¹ . In deze klassen zijn geen werkplekken ingeruimd voor pabo-studenten.

<i>Expliciete overdracht</i>	<i>wetenschappelijke kennis over benodigd onderwijs aan zmal-kinderen in programmering minor/specialisatie</i>
<i>Document analyse</i>	1 hogeschool, te weten Avans, biedt in de interne catalogus een zmal-minor aan: "Talentontwikkeling en hoogbegaafdheid" De overige hogescholen bieden geen zmal-minor of specialisatie.
<i>Avans</i>	Geen overdracht. In 2014-2015 is de minor niet gegeven, omdat de studenten niet meer voor de minor hebben gekozen. De geïnterviewde weet waarom studenten de minor niet is gekozen, maar wil dit verder niet toelichten om collega's niet te noemen en te beschadigen. In 2013/2014 had Avans een minor (30 ECTS) waarin voor de helft aandacht zou zijn voor Wetenschap & Techniek en voor de andere helft voor hoogbegaafdheid. Dit is in de praktijk niet goed uit de verf gekomen. Studenten hebben aangegeven een relatie te willen tussen de theorie en wat zij in praktijk tegenkomen.

- 1 "De Driesprong" is een school met een Leonardo afdeling. Schoolgids 2015-2016 Basisschool De Driesprong 2015, p. 37. Het is opmerkelijk dat de school de afdeling nog steeds zo noemt, hoewel de Leonardo Stichting in 2014 failliet is gegaan en de stichting Educate2XL die vervolgens het Leonardo-concept uitdroeg, op 26 febr. 2015 failliet is gegaan. Leonardo-onderwijs Educatie2XL ten einde na faillissement, NOG, 26 febr. 2015 en www.faillissementsdossier.nl/nl/inloggen.aspx?url=%2f1041%2feducate2xl-b-v.aspx, geraadpleegd: 10 april en 31 aug. 2016.

Expliciete overdracht	<i>wetenschappelijke kennis over benodigd onderwijs aan zmal-kinderen in programmering minor/specialisatie</i>
	<p>Daarop heeft Avans:</p> <ul style="list-style-type: none"> – een externe deskundige ingeschakeld om de pabo te ondersteunen bij het opstellen van de lijst met de te behandelen lesonderwerpen; – een externe gespecialiseerde docent met een eigen bureau ingehuurd om de minor inhoudelijk te verzorgen. Doel hiervan is om te voorkomen dat Avans-docenten “theorie moeten doceren waarmee ze zelf nooit hebben gewerkt.” <p>Vertegenwoordigers van basisscholen verzorgen gastcolleges in de minor.</p> <p>In 2015-2016 is een nieuwe minor Talentontwikkeling en hoogbegaafdheid gestart met een andere opzet. Hieraan nemen 16 Avansstudenten deel.</p>
<i>Hs Leiden</i>	<p>Geen overdracht.</p> <p>De minor Passend Onderwijs – Inclusive Education (PO/IE) is daadwerkelijk een Passend Onderwijs-minor.</p> <p>In de minor is geen sprake van expliciete overdracht van wetenschappelijke kennis over zmal-kinderen in de zin van dit onderzoek.</p> <p>De definitie van hoogbegaafdheid die in de minor wordt gehanteerd is veel ruimer dan de definitie van zeer makkelijk lerende kinderen die in dit onderzoek wordt gehanteerd:</p> <p>“wij gaan meer uit van het talentmodel, dus dat betekent dat je kinderen coacht op hun talenten, waarbij hoogbegaafde kinderen talenten op bepaalde gebieden hebben. Dat kan cognitief zijn maar dat hoeft natuurlijk helemaal niet. Het gaat om excellentiebevordering bij kinderen en coachen op talent en dáár willen we dat studenten zich op specialiseren. [...] Er zijn zoveel verschillende vormen van hoogbegaafdheid en voor ons hoeven ze niet gediagnostiseerd te zijn om toch met zo’n leerling op die manier aan de slag te gaan.”</p> <p>Voor ‘cognitieve hoogbegaafdheid’ hanteert het lectoraat Passend Onderwijs eveneens geen duidelijke definitie.</p> <p>“Je kunt natuurlijk zeggen: een kind heeft een IQ van 130 of meer zoals voor sommige plus- of hoogbegaafdheidsklassen wordt gehanteerd. De pabo vindt dit een erg nauwe definitie. Een kind met een IQ van 125, maar zeer sterk op bepaalde cognitieve gebieden, maar ook uitblinkend op het gebied van creativiteit bijvoorbeeld: nou, wij vinden dat je als student ook handvatten moeten krijgen om daarmee om te gaan. Dat kunnen dezelfde handvatten als die zij hebben geleerd voor hoogbegaafde kinderen. Het is niet zo’n strikte grens. [...] De definitie is niet zo strak, dus vandaar ook Passend Onderwijs.”</p> <p>Het lectoraat PO ziet het als volgt: alle kinderen hebben talenten en het gaat erom dat een student kan inspelen op al die diverse kinderen in de klas. Iets wat werkt voor een kind dat hoogbegaafd is zou heel goed ook kunnen werken voor een kind met bijvoorbeeld autisme en heel veel aanverwante stoornissen daarbij. Ook in toetsen of werkstukken die studenten maken is er geen criterium dat het kind gediagnostiseerd hoogbegaafd moet zijn.</p> <p>In de minor is het thema van de 2^e van de 10 bijeenkomsten “Het (hoog-)begaafde kind: leren om te leren. Intelligentie en leren”.² Hierin wordt de volgende informatie overgedragen: “[...] informatie over hoogbegaafdheid, over onder andere herkennen van hoogbegaafde leerlingen, erkennen van hoogbegaafdheid, het type hoogbegaafde leerlingen, mindset, leerstrategieën, dat soort dingen.”</p>

<i>Expliciete overdracht</i>	<i>wetenschappelijke kennis over benodigd onderwijs aan zmal-kinderen in programmering minor/specialisatie</i>
	<p>Studenten leren in de minor PO/IE de talenten van kinderen te coachen en excellentie te bevorderen. Studenten moeten kinderen observeren en met hen in gesprek gaan. Gesprekstechnieken met kinderen zijn erg belangrijk in de opleiding. De techniek is om het kind zelf oplossingen te laten bieden of te bedenken. Dit is het oplossingsgericht werken waarop de pabo vanuit het lectoraat PO zich erg op richt. "Wij denken dat dit toekomst heeft."</p> <p>Het eindverslag van de minor is een verslag over de coaching van 3 leerlingen, waarvan 1 kind hoogbegaafd is. In deze minor wil dat zeggen dat het een kind moet betreffen waarvan de student denkt: "daar zit misschien meer in".</p> <p>In 2015-2016 is de minor geïntegreerd in de major om alle pabo-studenten aandacht te laten besteden aan passend onderwijs.</p> <p>De theorie uit de minor is "in lichtere vorm" uitgesmeerd over meerdere major-jaren.</p>
<i>dNP</i>	<p>Geen overdracht.</p> <p>Er is geen minor of specialisatie op de pabo-opleiding geprogrammeerd op het gebied van zmal.</p> <p>Studenten die zich willen profileren op het gebied van hoogbegaafdheid worden bij hun stage niet doelbewust geplaatst op opleidingsscholen die op dit gebied iets extra's ondernemen.</p> <p>Op verschillende opleidingsscholen zijn Communities of Practice (CoP) geïnstalleerd. Een CoP onderzoekt conform de onderzoekscyclus een thema dat van belang is voor de opleidingsschool. CoP-onderzoeken worden derhalve veelal opgezet vanuit de praktijk. Gestart wordt met een oriëntatie op het te onderzoeken onderwerp: "Wat is eigenlijk precies het probleem?" De geïnterviewde sleutelpersoon heeft aangegeven dat een school bijv. een onderzoek naar hoogbegaafdheid is gestart door een vragenlijst te ontwikkelen om na te gaan waaraan de leerlingen behoefte hebben. Dit duurde driekwart jaar. De gegevens zijn de docenten voorgelegd "Dit is wat de leerlingen willen."</p> <p>De betrokken leerkrachten, pabo-studenten en -docenten leren allemaal van dit onderzoek.</p> <p>In 2012-2014 zijn 5 opleidingsscholen CoP's gestart met de onderwerpen "Onderzoeksvragen bij kinderen", "Wetenschap en techniek gekoppeld aan metriek stelsel", "Begrijpend lezen – woordenschat", "Een nieuwe rekenmethode" en "Boeiend onderwijs en betrokkenheid bij leerlingen" en in 2014-2015: "Onderzoekend leren", "Gedrag (veilig schoolklimaat)", "Teambuilding / professionele leergemeenschap" en nog een CoP waarvan de inhoud niet is vermeld.³ Van de Community of Practice (CoP) zijn geen resultaten vermeld waaruit een expliciete overdracht blijkt van wetenschappelijke kennis over zmal-leerlingen aan pabo-studenten.</p>

3 <http://www.aopol.nl/academische-basischolen.html#>, laatst geraadpleegd: 7 april 2016.

<i>Expliciete overdracht</i>	<i>wetenschappelijke kennis over benodigd onderwijs aan zml-kinderen in programmering major</i>
<i>Document analyse</i>	Geen enkele hogeschool
<i>Avans</i>	Geen overdracht. In het majorvak "Passend Onderwijs" wordt de theorie over zml-kinderen zeer summier aangestipt (minder dan ½ ECTS). Het vak heeft betrekking op het omgaan met allerlei verschillen
<i>Hs Leiden</i>	Geen overdracht. Geen aandacht in de opleiding aan kinderen met een IQ-score lager dan 80.
<i>dNP</i>	Geen overdracht in – Pabo-curriculum – opleidingsscholen Om te kunnen 'werkpleklers' met moeilijk lerende kinderen is een opleidings-school nodig. Er is echter nog geen opleidingsschool in het speciaal onderwijs. De directeur voert overleg om dit in te richten. Het organiseren daarvan is gecompliceerd, omdat hiervoor (op sommige gebieden concurrerende) scholen moeten samenwerken.
<i>Opmerkingen / onderbouwing</i>	<u>Avans, HSL en dNP:</u> Zeer moeilijk lerende kinderen gaan naar het speciaal basisonderwijs (sbo). Hooguit in de groepen 1 t/m 3 komen zml-kinderen nog wel voor, maar daarna nauwelijks meer. Een stage in het sbo is facultatief.

<i>Expliciete overdracht</i>	<i>wetenschappelijke kennis over benodigd onderwijs aan zml-kinderen in programmering minor/specialisatie</i>
<i>Document analyse</i>	11 hogescholen (waaronder Avans) bieden een minor of specialisatie op het gebied van zeer moeilijk lerende kinderen
<i>Avans</i>	Geen overdracht. De Topclass Gedragsspecialist is een specialisatie op het gebied van Passend Onderwijs. De kennisoverdracht over zml-kinderen in de Topclass/ specialisatie is beperkt. Verdere verdieping in dit onderwerp hangt af van de keuze van de student. Sbo-stages vinden niet veel plaats; in 2015-2016 voor het eerst 8 à 10 studenten.
<i>Hs Leiden</i>	Geen overdracht
<i>dNP</i>	Geen overdracht in – Pabo-curriculum – opleidingsscholen – Communities of Practice (CoP's)

Curriculum	Wijzigingen te verwachten in komende 5 jaar, van 2016/2017 t/m 2021-2022 tov curriculum 2015-2016
Document analyse	–
Avans	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Op basis van evaluatiegegevens worden de programma's voortdurend aangepast. – Ook kunnen rooster technische mogelijkheden ervoor zorgen dat het uit te voeren programma aangepast moet worden. <p>Tav: majorvak "Passend Onderwijs" / Topclass Gedragsspecialist:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Er zal meer aandacht zijn voor omgaan met verschillen en leer- en gedragsproblemen binnen de major, aangezien de vraag naar het leren omgaan met gedragsproblemen steeds groter wordt en er in de opleiding nog te weinig wordt overgedragen over Passend Onderwijs. – De echte zml-kennis en -vaardigheden blijven wel een specialisatie. <p>Tav minor Talentontwikkeling en hoogbegaafdheid:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Verdere uitbreiding binnen het curriculum wordt niet verwacht, omdat met de beperkte hoeveelheid medewerkers op de pabo niet alle disciplines in de lucht kunnen worden gehouden. Er moeten keuzes worden gemaakt: het is beter een alliantie aangaan met het werkveld waar de kennis zit, dan het zelf in te vullen. De pabo moet minder vaste mensen in dienst hebben en meer kijken naar wat schoolbesturen doen. Sommige schoolbesturen bouwen zelf een kenniscentrum op met het eigen personeel. Als een school zml in het kenniscentrum heeft, dan hoeft de pabo dit niet te hebben. "Voor de pabo is hoogbegaafdheid een niche, omdat de pabo zoveel aandachtsgebieden heeft. In het werkveld is het geen niche."
Hs Leiden	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Het hele pabo-curriculum is steeds in ontwikkeling. Elk jaar wordt het verder ontwikkeld – Het curriculum zal meer gericht op onderzoekend- en ontdekkend leren; uitgaan van de ontwikkeling van het kind en de zone van de naaste ontwikkeling, vaardigheden als onderzoeken, samenwerken, experimenteren. Aandacht voor de school met socialisatie- en personificatiefunctie, waarbij de kwalificatie minder centraal staat. <p>Tav PO/IE:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Er zijn (nog) niet uitgewerkte ideeën over een nieuwe minor voor de pabo-studenten. Het is de bedoeling dat de samenwerking met de LATO-partners straks min of meer in de minor / specialisatie wordt opgenomen. Deze minor zal een andere richting opgaan, mogelijk meer gericht op de samenwerking binnen de Leidse regio. De minor zou dan specialistischer kunnen worden, meer gericht op talentontwikkeling en hoogbegaafdheid. Hierbij zouden specialisten uit de regio betrokken kunnen worden. De studenten zouden zich dan kunnen specialiseren op dit gebied. Er zijn echter nog geen uitgewerkte ideeën over hoe dit moet worden vormgegeven.
dNP	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – In de afgelopen tijd is er veel aandacht geweest voor kennisvorming bij studenten. Hierin wordt wel weer een kentering verwacht. Er zal meer aandacht worden besteed aan persoonsvorming en socialisatie, waarbij er ook aandacht is voor: "Wat voor kind heb je daar?". Door al die Meijering-doelen is de aandacht heel erg gericht geweest op rekenen en taal. Ook in het primair onderwijs is te zien dat de aandacht weer verschuift naar meningsvorming, "hoe kan ik mijn talent benutten?" – Flexibilisering curriculum: verschillende trajecten aanbieden – Meer aandacht 21st Century skills: onderzoekende, ontdekkende en ontwerpende houding – Meer Passend onderwijs – Meer aandacht voor persoonsvorming en socialisatie

Opleidingsvereisten	pabo-actoren
<i>Document analyse</i>	Hbo-of wetenschappelijke diploma vereist voor docenten.
<i>Avans</i>	Hbo-diploma vereist Van nieuwe docenten wordt verwacht dat ze in principe een master opleiding hebben behaald.
<i>Hs Leiden</i>	Hbo-diploma vereist In 2015-2016 is masterdiploma vereist.
<i>dNP</i>	Hbo-master vereist voor pabo-docenten Schoolopleiders van de opleidingsscholen volgen bij- en nascholingen op de pabo.

Wetenschappelijke	kennis pabo-actoren over benodigde onderwijs aan zmal-kinderen
<i>Document analyse</i>	Geen aanwijzingen dat pabo-actoren beschikken over wetenschappelijke kennis over (benodigd onderwijs aan) zmal-kinderen.
<i>Avans</i>	Geen pabo-actoren gespecialiseerd in (onderwijs aan) zmal-kinderen. Specialisten wordt ingehuurd.
<i>Hs Leiden</i>	Geen pabo-actoren gespecialiseerd in (onderwijs aan) zmal-kinderen, zoals het begrip in dit onderzoek is gedefinieerd. In de kenniskring Passend Onderwijs – Inclusive Education (PO/IE) houden 2 actoren zich bezig met onderwijs waarbij kinderen worden gecoacht op hun talenten: – 1 docent/ onderzoeker heeft de lesstof van de minor in studiejaar 2014-2015 geschreven en deze omgezet naar de major-lesstof in studiejaar 2015-2016 (de minor is in 'lichtere' vorm uitgewerkt in de major). – 1 basisschoolleerkracht verzorgt gastcolleges op de pabo.
<i>dNP</i>	Geen pabo-actoren gespecialiseerd in (onderwijs aan) zmal-kinderen. Omgaan met verschillen kun je niet allemaal opnemen in de basisopleiding. Uiteindelijk omvat de totale opleiding tot basisschoolleerkracht 11 jaar. Na 4 jaar (de pabo-opleiding) is men 'startbekwaam', dan 3 jaar later is men 'basisbekwaam' en dan 4 jaar later 'vakbekwaam'. Kennisoverdracht over zmal is pas van belang in het 4 ^e t/m het 7 ^e jaar nadat de student is afgestudeerd. Eerder is deze overdracht niet relevant, omdat beginnende leerkrachten weinig behoefte hebben aan kennis over hoogbegaafdheid. Studenten en pas afgestudeerden hebben behoefte aan scholing over hoe om te gaan met gedrag van kinderen, gedragsproblematiek. "Het kan zijn met lastige kinderen dat zij hoogbegaafdheid zijn, hè, maar dat is dan zo specifiek. Het kan allerlei redenen zijn omdat kinderen lastig zijn, het kan ook aan jezelf liggen." Schoolopleiders van de opleidingsscholen volgen bij- en nascholingen die worden verzorgd door pabo-actoren. Zij worden derhalve niet bijgeschoold in wetenschappelijke kennis over zmal-leerlingen. Als er op basisscholen geen hoogbegaafden zitten, dan gebeurt er niets of weinig op het gebied van hoogbegaafdheid." Niet elke school past het onderwijs aan voor hoogbegaafden en ook niet elke school kiest het als onderzoeksthema. Het hangt ervan af of het thema speelt op de opleidingsschool." In de didactische aanpak werken de basisscholen bijna allemaal met instructie op 3 niveaus. "Schijnbaar komen ze daarmee gedraaid." Bij dNP zijn 3 orthopedagogisch geschoolde pabo-docenten. Zij: – doceren in 1 major-les (in het 3 ^e jr) over kinderen met speciale ontwikkelingsbehoefte, waarbij zij enige basiskennis overdragen over hoogbegaafden; – zijn niet in het zmal- werkveld werkzaam geweest; – hebben expertise in het omgaan met moeilijk lerende kinderen.

<i>Wetenschappelijke</i>	<i>kennis pabo-actoren over benodigde onderwijs aan zml-kinderen</i>
<i>Avans</i>	<p>Geen docenten gespecialiseerd in zml- kinderen. Wel 2 orthopedagogisch geschoolde pabo-docenten met kennis over ml- en zml-kinderen.</p> <p>De Topclass is een gezamenlijk project van de pabo en het werkveld, ook financieel. Het is in feite geïnspireerd door het werkveld. De Topclass zou je ook een externe minor kunnen noemen of een gezamenlijke minor: van de 1400 uur wordt circa 600 uur door het werkveld bijgedragen en circa 800 door pabo zelf. Veel onderwerpen / lessen van de Topclass worden gegeven door externe docenten, vooral docenten die in dienst zijn van besturen en worden gedetacheerd. Zij ontwikkelen het lesmateriaal veelal zelf. Zo'n 2 à 3 keer per jaar wordt het gezamenlijke programma doorgesproken. Gecheckt wordt dan of de Topclass voldoet aan de vraag uit het werkveld.</p>
<i>Hs Leiden</i>	Geen docenten gespecialiseerd in zml- kinderen.
<i>dNP</i>	<p>Geen docenten gespecialiseerd in zml- kinderen. 3 orthopedagogisch geschoolde pabo-docenten hebben expertise in het omgaan met moeilijk lerende kinderen. Zij komen uit dit werkveld en/of hebben zich hierin verdiept. 1 docent heeft bij de opleiding speciaal onderwijs gewerkt.</p>

<i>Involed</i>	<i>maatschappelijke omgeving op de programmering van de pabo-opleiding</i>
<i>Document analyse</i>	<p>Op de programmering van de pabo-opleiding wordt grote invloed uitgeoefend door:</p> <ul style="list-style-type: none"> – samenleving/ politiek / overheid(sbeleid) en – basisscholen. <p>De vele eisen en de combinatie hiervan belemmeren hogescholen om kennisoverdracht over zml-leerlingen op te nemen in de programmering.</p>
<i>Avans</i>	<p>Politiek en overheid:</p> <ul style="list-style-type: none"> – hebben relatief grote invloed op de major, denk aan eindkwalificaties, kennisbases, etc., – achten de invloed op de major is niet te groot. – Avans ziet al enige jaren een brede belangstelling voor het thema 'wat te doen met de slimme leerling', maar "het lijkt haast alweer achterhaald. De vraag is ook hier breed: hoe kun je de begaafde leerlingen bedienen?" – "Het is jammer dat we in een maatschappij leven waarin we met talenten in het onderwijs zo losjes omgaan, alsof het geen gave is." <p>Basisscholen hebben:</p> <ul style="list-style-type: none"> – nog weinig invloed op de samenstelling van het curriculum; er wordt wel steeds meer naar elkaar geluisterd; – door de stages wel grote invloed op de invulling van het curriculum ; – door samenwerking (gastcolleges en dergelijke) invloed op curriculum. <p>De maatschappelijke omgeving beïnvloedt de minorkeuze van de student:</p> <ul style="list-style-type: none"> – De directeur ziet een brede belangstelling voor het thema. De laatste 5 jaar is er een toename in de belangstelling voor 'wat te doen met de slimme leerling', maar het lijkt haast alweer achterhaald. De vraag is ook hier breed: hoe kun je de begaafde leerlingen bedienen? – Minors die meer kans geven op een baan zijn interessant voor studenten. Zo geeft de minor Bewegingsonderwijs studenten "op een haar na" de bevoegdheid om in dit vak les te geven. Aangezien deze bevoegdheid tegenwoordig verplicht is om bewegingsonderwijs te geven op basisscholen, vergroot de minor de kans op een baan. Er is daarom relatief veel belangstelling voor deze minor.

<i>Involed</i>	<i>maatschappelijke omgeving op de programmering van de pabo-opleiding</i>
<i>Hs Leiden</i>	<p>Politiek en overheid:</p> <p>De politiek</p> <ul style="list-style-type: none"> - stelt kritische vragen. Deze vragen belanden bij staatssecretaris en de minister en kunnen op die manier terugkomen in het beleid. - mag ook wel eens positief zijn. "Er wordt hard gewerkt op de pabo". <p>Gemeentepolitiek en -overheid:</p> <p>De gemeente Leiden stimuleert door de Leidse Aanpak voor Talent Ontwikkeling (LATO) de ontwikkeling van talent in de brede zin des woords:</p> <ul style="list-style-type: none"> - "Wij [de LATO] moeten onderwijs bieden aan onze kinderen die eventueel hoogbegaafd zouden zijn." Het betreft een brede categorie van talenten. - Hogeschool Leiden werkt binnen de LATO samen met de gemeente en de regio (basisscholen, universiteiten, etc.). <p>Basisscholen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kunnen voorstellen inbrengen voor de programmering - de pabo werkt veel samen met basisscholen, zo geven leerkrachten mede les aan pabo-studenten. <p>NB: Actoren van de Hogeschool Leiden onderhouden direct contact met het Ministerie van Onderwijs:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Een lid van de kenniskring Passend Onderwijs /Inclusive Education is 2 dagen per week werkzaam voor de hogeschool en 2 dagen per week voor het Ministerie van OCW en - De lector Passend Onderwijs /Inclusive Education heeft een bijdrage geleverd aan het rapport "Passende consequenties voor Passend Onderwijs" bijlage bij de 7^e PO voortgangsrapportage ad Tweede Kamer d.d. 12 juni 2015.
<i>dNP</i>	<p>Politiek en overheid:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Accreditatie vereist investering in tijd, aandacht en aanpassingsvermogen van de pabo. - De pabo heeft redelijk veel ruimte in programmering van het onderwijs, hoewel de Landelijke Kennistoetsen Taal en Rekenen het nodige vergen. - Er wordt en kentering in het beleid verwacht: van veel aandacht voor kennisvorming bij studenten (bijv. rekenen en taal) naar meer aandacht voor persoonsvorming en socialisatie, waarbij er ook aandacht is voor: "Wat voor kind heb je daar?" Ook in het primair onderwijs verschuift de aandacht weer naar: "hoe kan ik mijn talent benutten?" en meningsvorming. De overheid legt de nadruk op: <ul style="list-style-type: none"> • personaliseren of flexibiliseren van het curriculum en • socialisatie van studenten en van basisschoolleerlingen, dat wil zeggen kritiek geven en ontvangen, delen en samenwerken. <p>In verband met de flexibilisering van het curriculum heeft dNP een academisch en bi-certificerings-traject ingericht.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Politiek/overheid biedt het onderwijs weinig speelruimte uit een gebrek aan vertrouwen, achterdocht. - Het overheidsbeleid roept soms onvrede op die gevolgen heeft voor het imago van het onderwijs, de mensen die werkzaam zijn in het onderwijs en de toestroom naar de pabo. <p>Opleidingscholen/basisscholen hebben veel invloed op de opleiding:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Door het 'Opleiden in de school' heeft dNP voor een deel de opleiding van de studenten uit handen gegeven aan medewerkers van basisscholen: opleidingscholen vullen 40% van de pabo-opleiding in. - Mentoren, schoolopleiders en directeuren van opleidingscholen zijn mede-opleiders en mede-examinatoren. - Opleidingscholen beïnvloeden het pabo-curriculum via de Communities of Learning (CoL's) en Communities of Practice (CoP's)..

Overtuigingen	<i>om al dan niet de kennisoverdracht over het benodigde onderwijs aan zmal-kinderen op te nemen in de major-programmering</i>
<i>Document analyse</i>	<p>Bepalende factoren die verhinderen dat wetenschappelijke kennis over het benodigde onderwijs aan zmal-kinderen is opgenomen in de paboprogrammering van studiejaar 2014-2015 zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> – gebrek aan kennis en vaardigheden van de onderwijs- en beleidsactoren op dit aandachtsgebied en – belemmerende omgevingsfactoren, nl het overladen pabo-curriculum, de accreditatie-eisen en het soms onderling tegenstrijdige of zelfs symbolisch lijkende overheidsbeleid onder meer op het gebied van Passend Onderwijs. <p>Volgens de RA-benadering is in een dergelijke situatie de intentie van een actor geen goede voorspeller van zijn uiteindelijke gedrag. Het achterhalen van de onderliggende overtuigingen van de betrokken actoren heeft hierdoor weinig tot geen toegevoegde waarde.</p>
<i>Avans</i>	<ul style="list-style-type: none"> – “Voor de pabo is hoogbegaafdheid een niche, omdat de pabo zoveel aandachtsgebieden heeft. In het werkveld is het geen niche.” – “Het is jammer dat we in een maatschappij leven waarin we met talenten in het onderwijs zo losjes omgaan, alsof het geen gave is. Datgene wat je hebt moet je koesteren. [...]” – “als je niet snapt wat een kind bedoelt [...] en je ontkent voortdurend waar het kind mee bezig is, [...], dan ben jij een blok aan het been van de ontwikkeling van het kind, maar niet andersom. [...] Dat is misschien moralistisch, maar ik vind dat ik als tegenhanger hier van wat er gebeurt best moralistisch mag zijn. Dan neem ik het toch voor die kleintjes op die dan niet weerbaar zitten in de club en toch voor een heel groot deel afhankelijk zijn van diegene die er voor staat. En dat realiserende, zeg ik tegen studenten je mag met het liefste van wat er van die mensen op de wereld is omgaan hoor, dat geven ze in vertrouwen aan jou.”
<i>Hs Leiden</i>	<ul style="list-style-type: none"> – De aandacht voor zmal-kinderen bij de hs Leiden is volgens de geïnterviewde sleutelpersoon het gevolg van de affiniteit die een lid van de kenniskring Passend Onderwijs / Inclusive Education met dit onderwerp heeft. – Eigen interesse vormt de drijfveer van dit lid van de kenniskring. Deze actor dacht dat dit een hot item ging worden en dat bleek zo te zijn. Daarop is het in het curriculum van de pabo opgenomen, met medewerking van de lector PO/IE, geïnteresseerde pabocollega's en leerkrachten uit het werkveld.” – In principe kan in elke klas een leerling zitten die hoogbegaafd is. Aangezien niet alle leerlingen zijn gediagnostiseerd en er zoveel kinderen zijn die onderduiken, was de uitdaging aan de student om een kind uit te zoeken waarvan de student dacht “daar zit meer potentie in, laat ik daar me dan op gaan richten”.
<i>dNP</i>	<p>De geïnterviewde sleutelpersoon geeft aan dat het onderwerp hoogbegaafde en zeer moeilijk lerende kinderen thuishoort in de 3e fase, de vakbekwaamheidsfase.⁴ Deze fase betreft het 4e tot en met het 7e jaar dat de afgestudeerden als leerkrachten werkzaam zijn in het basisonderwijs. In die fase moet je leerkrachten hierover bijscholen. Voorafgaand aan deze fase hebben studenten en pas afgestudeerden wel behoefte aan hoe scholing over hoe zij om moeten gaan met gedrag van kinderen.</p> <p>“Het kan zijn met lastige kinderen dat zij hoogbegaafdheid zijn, hè, maar dat is dan zo specifiek. Het kan allerlei redenen zijn omdat kinderen lastig zijn, het kan ook aan jezelf liggen.[...] Dus ik denk als ik dat zie hoe dat past in de ontwikkeling, en dan klopt dit ook in de ontwikkeling zoals Meijerink dat heeft gesteld, vijf jaar geleden al, het rapport Meijerink, we moeten de deskundigheid langer opbouwen, we moeten eisen stellen voor de poort, we moeten het langer doortrekken danneh..., de cao is erop gebaseerd ook. Alleen de vraag is, wat gaan we er nou aan doen?”</p>

4 Dit is een verwijzing naar “de vakbekwame leraar” die wordt genoemd in: *Een goede basis* 2012.

Overtuigingen	<i>om al dan niet de kennisoverdracht over het benodigde onderwijs aan zml-kinderen op te nemen in de major-programmering</i>
	<p>Nou, daar is dit een goede vraag voor, een hele relevante vraag. Omgaan met verschillen kun je niet allemaal in de opleiding nemen, in de basis leggen en vervolgens moet je aansluiten bij wat de behoefte is. Nou, de eerste drie jaar als startende leraar is de behoefte beperkt, ook al zou je graag willen, maar daarna kun je wel eh..." Interviewer: "Na de opleiding hè bedoelt u dan?" De sleutelpersoon "Ja, officieel is dat na de opleiding, maar als je kijkt naar de professionele ontwikkeling van mensen die beginnen, dan zegt het rapport Meijerink, je moet van 9 tot 11 jaar denken."</p> <p>Studenten en beginnende leerkrachten hebben behoefte aan kennis over moeilijke gedrag van kinderen.</p> <p>"Maar beginners hebben weinig behoefte aan kennis over hoogbegaafdheid. Zij willen vooral gedrag. Gedragsproblematiek houdt hen bezig. Niet eh, of dat ze natuurlijk, de gedragsproblematiek komt omdat ze slim zijn of net niet slim zijn, dat is een heel andere vraag, maar gedragsproblematiek." Interviewer: "Het omgaan met het moeilijke gedrag van de kinderen in de klas", de sleutelpersoon vult aan: "Dat dat triggert, dus daar gaat de aandacht naar."</p> <p>De geïnterviewde sleutelpersoon meldt dat de commissie Meijerink heeft aangegeven dat meer tijd moet worden besteed aan de opleiding tot basisschoolleerkracht. Omgaan met verschillen kun je niet allemaal opnemen in de basisopleiding. Uiteindelijk is de eerste 11 jaar de totale opleiding.</p> <p>"Dus, dus, het ergste wat je kunt zeggen is eh: het [de kennisoverdracht over zeer moeilijk lerende en hoogbegaafde kinderen] moet er maar weer ingepropt worden. Dat is een opmerking waar niemand wat aan heeft. Het is ook niks. Je hebt er ook helemaal niks aan. Dus, het is een opmerking waar, wat helemaal niet past in alles wat ontwikkeld wordt. Dat is er eigenlijk eentje van 10 jaar geleden. We zijn intussen een stap verder. We zeggen, ja die ontwikkeling duurt veel langer. Dus je moet ook veel meer kijken wat past nou waar is. Want wat zo'n CoL doet, die kijkt eigenlijk naar hoe leer je nu hoogbegaafdheid en dat soort dingen en wat gebeurt er en wat zou je anders moeten doen."</p>

Overtuigingen	<i>om al dan niet de kennisoverdracht over het benodigde onderwijs aan zml-kinderen op te nemen in de major-programmering</i>
Avans	Zml-kinderen gaan naar het speciaal basisonderwijs (sbo).
Hs Leiden	Zml-kinderen gaan naar het sbo.
dNP	<ul style="list-style-type: none"> - Zml-kinderen gaan naar het sbo. - Uit de thema's / onderwerpen die in de Communities of Learning (CoL's) en Practice (CoP's) naar voren komen, blijken zml-kinderen voor opleidingscholen geen thema van belang te vormen. - Uit onderzoek is bekend is dat Nederland wereldwijd gezien voor wat betreft de zwakbegaafden het meeste deed en voor wat betreft de hoogbegaafden op plaats 15 stond. Dit is Nederland aan het inhalen. Het is afwachten of dit ten koste gaat van de plek voor zwakbegaafden. Dus de vraag is of nog benadrukt moet worden voor deze mensen wat regulier al gebeurt.

Nawoord

Voor de uitvoering van dit onderzoek heb ik dankbaar gebruik kunnen maken van de nodige kennis en ervaring die ik heb opgedaan tijdens mijn opleidingen en mijn werkzame leven. Graag geef ik hiervan een impressie.

Mijn hbo-Verpleegkunde stages in een instelling voor mensen met verstandelijke beperkingen en in een psychiatrisch ziekenhuis hebben mijn kijk op de mens veranderd en op de aandoeningen die mensen kunnen hebben c.q. krijgen.

In de toenmalige “zwakzinnigeninrichting Eemeroord” in Baarn ben ik werkzaam geweest op een afdeling met jongvolwassenen met een matige tot ernstige verstandelijke beperking.

In het voormalige “psychiatrisch ziekenhuis Wolfheze” in Wolfheze ben ik werkzaam geweest op een gesloten afdeling met voornamelijk jongvolwassenen. Zij kampten met uiteenlopende ziektebeelden, waaronder bipolaire stoornis, depressiviteit en schizofrenie. Enkelen vertoonden herhaaldelijk agressief en soms gewelddadig gedrag.

Als wijkverpleegkundige heb ik ervaren dat de aandacht op het consultatiebureau voor wat betreft het volgen van de ontwikkeling van kinderen, in het bijzonder is gericht op het signaleren van ontwikkelingsachterstanden. Wanneer een kind een ontwikkelingsvoorsprong vertoonde, werd daar weinig of niets mee gedaan.

Tijdens mijn studie Bestuurskunde heb ik de nodige kennis opgedaan over het functioneren van de overheid en de politiek.

Als projectsecretaris en later business consultant van Cap Gemini heb kennis opgedaan over en ervaring opgedaan met automatiseringsprojecten in verschillende (overheids-)organisaties. Het vermogen om de werkelijkheid vanuit verschillende perspectieven te zien is hierbij van onmisbaar belang gebleken. Opdrachtgevers, werknemers en de projectuitvoerders kunnen namelijk een geheel ander beeld hebben van de situatie c.q. de werkelijkheid.

Bij het Ministerie van Financiën heb ik de nodige ervaring opgedaan met het werken in ambtelijke organisaties en in een politieke omgeving.

Tijdens mijn pabo-opleiding is mij gebleken dat in deze opleiding weinig tot geen kennis wordt overgedragen over kinderen die een meer dan gemiddelde uitdaging nodig hebben. Op verzoek van een hogeschooldocent, heb ik na mijn specialisatie op dit aandachtsgebied, gedurende twee studiejaar workshops verzorgd aan pabo-studenten.

Na enige tijd als leerkracht in een Leonardogroep¹ werkzaam te zijn geweest, ben ik tot de conclusie gekomen dat ik op zoek was naar het antwoord op de vraag die ik in deze dissertatie heb onderzocht.

Derhalve ben ik in september 2010 mijn onderzoek gestart als dual promovendus van de Universiteit Leiden bij het Centrum Regionaal Kennisonderzoek aan de Campus Den Haag.

Bij mijn onderzoek ben ik begeleid door de hoogleraren P.B. Cliteur en W.F. Admiraal van respectievelijk de faculteit der Rechtsgeleerdheid en het ICLON.

Naast hun ben ik het Centrum Regionale Kennisontwikkeling en in het bijzonder de heren A. in 't Groen en P.J. Slaman zeer erkentelijk voor hun hulp en ondersteuning bij het schrijven van mijn dissertatie.

1 Een klas met zmal-leerlingen op een reguliere basisschool.

Curriculum Vitae

Willy de Heer is op 26 december 1964 geboren in Nieuw-Lekkerland. Vanaf 1977 heeft zij haar middelbare schoolopleiding doorlopen aan het Christelijk Lyceum in Dordrecht, waar zij in 1983 haar gymnasiumdiploma heeft behaald.

Van 1984 tot en met 1988 heeft zij de hoger beroepsopleiding Verpleegkunde gevolgd aan Hogeschool "De Vijverberg" in Ede. Na enige tijd werkzaam te zijn geweest als wijkverpleegkundige bij de toenmalige Kruisvereniging "Hart van Holland" in Koudekerk aan de Rijn en Hazerswoude-Rijndijk, is zij in 1990 bestuurskunde gaan studeren aan de Universiteit Leiden en de Erasmus Universiteit Rotterdam. Deze studie heeft zij afgerond in 1993. Zij heeft zich gespecialiseerd in crisismanagement en in opdracht van het Crisis Onderzoeksteam (COT) van de UL en de EUR de kwetsbaarheid voor crises onderzocht van bedrijven in de voedings- en genotmiddelenindustrie.

Van 1994 tot en met 1998 is Willy werkzaam geweest als business consultant bij Cap Gemini en van 1998 tot en met 2003 als achtereenvolgens beleidsmedewerker, senior-beleidsmedewerker, lid van het Euroteam en beleidsadviseur / projectleider bij het Ministerie van Financiën.

Van 2005 tot en met 2007 heeft zij de tweejarige verkorte pabo-opleiding aan de Hogeschool Leiden gevolgd, waarna zij tot en met 2010 werkzaam geweest als docente levensbeschouwing aan het Bonaventuracollege te Leiden en in 2010 als basisschoolleerkracht in een zogenoemde Leonardoklas. In 2010 is zij als dual promovenda gestart met een promotietraject bij de Universiteit Leiden.

Trefwoordenregister

A

aanpassingsvermogen *Zie* sociale
redzaamheid
academische pabo 161
accreditatie 223, 224
accreditatiekader 223
achtergrondfactoren 12
Ajzen 6
aristocratie 326
arousal 81

B

Bachelor-Master-stelsel 223
begaafdheidsreserve 335, 336
Begabenscholen 308
behaviorisme 59
bekwaamheidseisen 224, 226, 227
beleid 4
beleidsactoren 4
bijzondere kwaliteitskenmerken opleiding
224
Binet 269
Binet en Simon 288, 289
biologisch mensbeeld 271, 277
Bolkestein 320, 321, 352
Bologna-verklaring 223

C

Cats, Jacob 341
Centrum voor Begaafdheidsonderzoek
(CBO) 78
CoL 212
Comenius 279
compacten 90
competitieve prestatie 326
CoP 213
CROHO 164

D

Dalton 281, 318, 320
Depaepe 259
depressie 83
dl 69
dle 69
domeinspecifieke beroepseisen 224
dominante overtuigingen in de samenleving
18, 261

E

ECHA 185
ECTS 159
egalitair onderwijs
economisch en juridisch perspectief 327
politiek perspectief 327, 344, 356, 363
wetenschappelijk perspectief 327
egalitair ordeningsprincipe 355
egalitarisme 326
eindkwalificaties 230
Elias 259
empirisme 277
entree-toetsen 228
epigenetica 62, 84
ERO 298, 299
eugenetica 275
consequenties 299
in Nederland 302
positieve en negatieve 294

F

Fishbein 6
Foucault 260
Freud 285
Frijling-Schreuder 73
Fröbel 279
funderend onderwijs 356

G

Galton 274, 283, 298
Gardner, H. 39, 344
meervoudige intelligentietheorie 39
Gardner, J.W. 326
Gedrag 7
Genealogie 258
Gerven, Van 199, 200
gezondheidspolitie 272
Ginjaar-Maas 359
GION 111, 118
goede geboorte 295
Goethe 58
Great Talent Hunt 333
Guldemon 349, 350

H

Hall 278, 285
handelingsplan 370

- Heek, Van 122, 336
Herbart 281
Herderschêe 305, 308
Herwerden 302, 308
Hitler 301
Hollingworth 81, 292
hoofd fase *Zie* major
Hoogeveen 78, 90, 148
hygiënisten 272, 294
- I**
incongruentie 85, 87
 definitie 76
integratie- en inclusietrend 75, 76
intelligentie
 algemene intelligentie of g 30, 37, 38
 begaafdheidsreserve 290
 CHC-model 36, 38
 classificatie 45, 47
 classificatie in schoolomgeving 53
 definitie 35
 emotionele intelligentie 30
 en nature-nurture 63
 en persoonlijkheidsfactoren 31
 en verwerkingscapaciteit van informatie 33
 fluïde 35, 37
 gekristalliseerd 36, 37
 groepstests 290
 hiërarchisch model 35
 (normaal-)verdeling 43
 sleutelfunctie 296
intentie 8
IVRK 369
- J**
Jenaplan 281, 320
- K**
Kemenade, Van 355, 357
Kennedy 333
kennisbases 229
kerndoelen 358
keuzefase of -modules *Zie* minor
Kinderrechtenmonitor 369
King 336
KOM-website 166
Kraijer 83
- L**
LATO 234
lectoraat PO/IE 205
leerachterstand, laag LRQ 70
leer- en gedragsproblemen 66, 76
leerlingvolgsysteem 68
leerplicht 269, 305, 318
leervoorsprong, hoog LRQ 70
- leervorderingen
 disharmonisch leerprofiel 71
 doel 66, 67
 gericht onderzoek 70, 71
 (indiv.) screeningsonderzoek 67, 72
 leerprofiel 71
 leerprognose 72
 LRQ 72
 uitgebreide gerichte onderzoek 71
leraar-ambtenaar 210
lerarenbeurs 163
Locke 59
Lombroso 284
LRQ 69
- M**
Maatschappij tot Nut van 't Algemeen 311
Mackintosh 42
major 159
Marlandrapport 338
master 162
master SEN 182
meervoudige intelligentietheorie 209
 kritiek 41, 43
 omschrijving 39
meritocratie 334
 en eugenetica 334
metacognitie 33, 79
mindset
 fixed 60
 growth 60
minor 159
Mönks 78, 347
mono-sectoraal 164
Montessori 281
Montessorischool 318, 320
Mooij 78
Munich model 209
mythe 307, 331
- N**
nature 58
natuurlijke pedagogiek 277, 281
Neihart 84
Nietzsche 258
nurture 58
nurture, 10.000 uren norm 60
nurture, tabula rasa 59
NVAO 223
- O**
OIDS 161
onderpresteren 77
ondervraging 87
ondervraging definitie 75
onderwijsactoren 4
onderwijsplan 359

opleidingsscholen 171
opleidingsschool 212
overtuigingen 9
overvraging definitie 73

P

paradigma *Zie* dominante overtuigingen
in de samenleving
pendulum 340
Piaget 333
plusklassen 368
PO-Raad 236, 238

Q

Quetelet 271

R

Raad van Europa Recom. 1248 339, 340
rationalisme 277
recht op onderwijs 328
Reformpedagogiek of natuurlijke
pedagogiek 281
reproductie van ongelijkheid 336
Resing 27
rijpheid 277
rijpingsperiode 278, 279
romantiek 276
Rousseau 58, 279

S

samenwerkingsverbanden 365, 369
SBL 227
schoolstrijd 311, 312, 317
schoolziek 77
SKO 201
slechte geboorte 295
sleutelmacht der school 335
SLO 360
sociale redzaamheid 31
Stanford-Binet test 290
Straus 367
stress 84
studiepunten *Zie* ECTS

T

talent 366
talentmodel 206
Terman 48, 279, 285, 290

U

UNESCO 328

V

vakinhoudelijke kennisvereisten 228
VBI 224
Vereniging Hogescholen 167
verlichting 276
Vernieuwingsraad 352
vernieuwingsscholen 282
verrijking 90
versnelling 90
verstandelijke beperking definitie 31
verveling
5 typen 81
apathische 82
Victoriaanse periode 267, 286
Victoriaanse waarden en normen 279, 282,
288
Victoria, koningin 267, 271
volksziekten 293
Vrije School 281
vroegrijp 262, 283

W

Werkplaats Kindergemeenschap 282
Wet Passend onderwijs 364
Whiz Kids 336
Wilde van Aveyron 304

Y

Young 334, 354

Z

zeer makkelijk lerend definitie 56
zij-instromers 160, 225
zorgleerling 362
zorgplicht 365

In de boekenreeks van het E.M. Meijers Instituut van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden, zijn in 2016 en 2017 verschenen:

- MI-258 J.C.W. Gooren, *Een overheid op drift* (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2015, ISBN 978 94 6203 973 5
- MI-259 S. Tjandra, *Labour Law and Development in Indonesia* (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016, ISBN 978 94 6203 981 0
- MI-260 R.H.C. van Kleef, *Liability of football clubs for supporters' misconduct. A study into the interaction between disciplinary regulations of sports organisations and civil law* (diss. Leiden), Den Haag: Eleven International Publishing (Bju) 2016, ISBN 978 94 6236 670 1
- MI-261 C.G. Breedveld-de Voogd, A.G. Castermans, M.W. Knigge, T. van der Linden & H.A. ten Oever (red.), *Core Concepts in the Dutch Civil Code. Continuously in Motion*, BWKJ nr. 30, Deventer: Kluwer 2016, ISBN 978 90 1313 725 5
- MI-262 P.W. den Hollander, *De relativiteit van wettelijke normen*, (diss. Leiden), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2016, ISBN 978 94 6290 235 0
- MI-263 W. Wels, *Dead body management in armed conflict: paradoxes in trying to do justice to the dead*, (Jongbloed scriptieprijs 2015), Den Haag: Jongbloed 2015, ISBN 979 70 9003 825 9
- MI-264 E.A. Fredericks, *Contractual Capacity in Private International Law*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016
- MI-265 J.H. Crijns, B.J.G. Leeuw & H.T. Wermink, *Pre-trial detention in the Netherlands: legal principles versus practical reality*, Research Report, Den Haag: Eleven International Publishing (Bju) 2016, ISBN 978 94 6236 687 9
- MI-266 B.E.E.M. Cooreman, *Addressing global environmental concerns through trade measures: Extraterritoriality under WTO law from a comparative perspective*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016
- MI-267 J.E. van de Bunt, *Het rampenfonds*, (diss. Leiden), Deventer: Wolters Kluwer 2016, ISBN 978 90 8219 685 6
- MI-268 J.G.H. Altena, *Het legaliteitsbeginsel en de doorwerking van Europees recht in het Nederlandse materiële strafrecht*, (diss. Leiden), Deventer: Wolters Kluwer 2016, ISBN 978 90 1313 885 6
- MI-269 D. van der Blom, *De verhouding van staat en religie in een veranderende Nederlandse samenleving*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016, ISBN 978 94 6328 032 7
- MI-270 J.M. Hartmann, *A blessing in disguise?! Discretion in the context of EU decision-making, national transportation and legitimacy regarding EU directives*, (diss. Leiden), Amsterdam University Press 2016.
- MI-271 J.M.J. van Rijn van Alkemade, *Effectieve rechtsbescherming bij de verdeling van schaarse publieke rechten*, (diss. Leiden), Den Haag: Eleven International Publishing (Bju) 2016
- MI-272 J. Wang, *Trends in social assistance, minimum income benefits and income polarization in an international perspective*, (diss. Leiden), Enschede: Gildeprint 2016, ISBN 978 94 6233 373 4
- MI-273 A.J. Metselaar, *Drie rechters en één norm. Handhaving van de Europese staatssteunregels voor de Nederlandse rechter en de grenzen van de nationale procedurele autonomie*, Deventer: Wolters Kluwer 2016, ISBN 978 90 1313 988 4
- MI-274 E.J.M. Vergeer, *Regeldruk vanuit een ander perspectief. Onderzoek naar de beleving van deregulering bij ondernemers*, (diss. Leiden)
- MI-275 J.J. Oerlemans, *Investigating Cybercrime*, (diss. Leiden), Amsterdam: Amsterdam University Press 2017, ISBN 978 90 8555 109 6
- MI-276 E.A.C. Raaijmakers, *The Subjectively Experienced Severity of Imprisonment: Determinants and Consequences*, (diss. Leiden), Amsterdam: Ipskamp Printing, 2016, ISBN 978 94 0280 455 3
- MI-277 M.R. Bruning, T. Liefwaard, M.M.C. Limbeek, B.T.M. Bahlmann, *Verplichte (na)zorg voor kwetsbare jongvolwassenen?*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2016, ISBN 978 94 624 0351 2
- MI-278 A.Q. Bosma, *Targeting recidivism. An evaluation study into the functioning and effectiveness of a prison-based treatment program*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016
- MI-279 B.J.G. Leeuw, F.P. Ölçer & J.M. Ten Voorde (red.), *Leidse gedachten voor een modern strafproces recht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2017, ISBN 978 94 6290 392 0
- MI-280 J. Tegelaar, *Exit Peter Paul? Divergente toezichthoudersaansprakelijkheid in de Europese Unie voor falend financieel toezicht, bezien vanuit het Europeesrechtelijke beginsel van effectieve rechtsbescherming*, (Jongbloed scriptieprijs 2016), Den Haag: Jongbloed 2017, ISBN 978 90 8959 129 6
- MI-281 P. van Berlo et al. (red.), *Over de grenzen van de discipline. Interactions between and with-in criminal law and criminology*, Den Haag: Boom 2017, ISBN 978 94 6290 390 6
- MI-282 J. Mačić, *Proving Discriminatory Violence at the European Court of Human Rights*, (diss. Leiden), Amsterdam: Ipskamp Printing 2017
- MI-283 D.V. Dimov, *Crowdsourced Online Dispute Resolution*, (diss. Leiden), Amsterdam: Ipskamp Printing 2017, ISBN 978 94 0280 578 9
- MI-284 T. de Jong, *Procedurele waarborgen in materiële EVRM-rechten*, (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2017, ISBN 978 90 1314 413 0
- MI-285 A. Tonutti, *The Role of Modern International Commissions of Inquiry. A First Step to Ensure Accountability for International Law Violations?*, (diss. Leiden), Amsterdam: Ipskamp Printing 2017

Zie voor de volledige lijst van publicaties: www.law.leidenuniv.nl/onderzoek/publiceren

